

Tallinna Ülikool
Germaani-Romaani Keelte ja Kultuuride Instituut
Kirjalik tõlge

Kadi Eslon

**AUSTRIA, SAKSA JA ŠVEITSI SAKSAKEELSE
ILUKIRJANDUSE EESTINDAJATEST NING NENDE
KOOSTÖÖST KIRJASTUSTEGA AASTAIL 2001–2010**

Magistritöö

Juhendaja: Triin Pappel, M.A.

Tallinn

2012

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Andmed ja meetodid.....	4
2. Kes on ilukirjanduse tõlkija?	6
2.1. A. Pym: tõlkija kui luust ja lihast inimene	7
2.2. L. Venuti: ilukirjanduse tõlkija kui nähtamatu autor	8
2.3. R. Sela-Sheffy: ilukirjanduse tõlkija kui emakeele ja omakultuuri kaitsja, võõrkultuuride sissetooja ning iseseisev kunstnik	10
2.4. A. Tavast: tõlkija kui enda, mitte lähteteksti autori suhtlustaotlust sihtkeeles väljendav inimene	12
2.5. Ilukirjanduse tõlkija kui vahendaja kahe keele ja kultuuri vahel ning kultuuridevahelise kommunikatsiooni spetsialist	13
2.6. Ilukirjanduse tõlkija kui sotsiaalne olend.....	14
2.7. Küsimuste „Kes on Teie meelest ilukirjanduse tõlkija?“ ja „Kuidas määratleksite ennast tõlkijana?“ tulemused ja analüüs.....	16
3. Mis on tõlkimine?.....	22
4. Tõlkeprotsess: tõlkijate taustainfo.....	28
4.1. Sooline ja vanuseline jaotumus	28
4.2. Haridustase ja erialane taust.....	31
4.3. Tõlkekoolitus ja -praktika	34
4.4. Ilukirjanduse tõlkijaks kujunemine, spetsialiseerumine.....	38
4.5. Elukutseline taust, ilukirjanduse tõlkimine põhitegevuse ja harrastusena	45
4.6. Motivatsioon.....	51
5. Sotsiaalse kontekstiga seosed: tõlkijate koostöö kirjastustega aastail 2001–2010	55
5.1. Kontakti loomine kirjastus(t)ega	55
5.2. Proovitöö ja tagasiside	58
5.3. Tõlketöö valik	62
5.4. Tõlkelepingud, tasustamine ja tõlketööst keeldumise asjaolud.....	64
5.5. Suhted kirjastus(t)e töötajatega, lühi- ja pikaajaline koostöö.....	77
5.6. Tõlkijaühingud ja ilukirjanduse tõlkijate omavaheline suhtlus.....	85
5.7. Tunnustamine	91
5.8. Lisakommentaariid	94
5.9. Järeldused	96
Kokkuvõte	98
Zusammenfassung	99
Kasutatud kirjandus	101
Lisad	104
Lisa 1. Kaaskiri ilukirjanduse tõlkijatele.....	104
Lisa 2. Küsimustik ilukirjanduse tõlkijatele.....	105

Sissejuhatus

Käesolev magistritöö on pühendatud austria, saksa ja šveitsi saksakeelse ilukirjanduse eestindajatele ning nende koostööle kirjastustega aastail 2001–2010. Teemavalik on ajendatud Andrew Chestermani ja Jenny Williamsi väljendatud seisukohast, et tänapäeva ilukirjanduse tõlkijad, nende biograafiad, viisid, kuidas tõlkijad jõuavad tõlkelepinguteni, nende suhted toimetajate ja kirjastajatega on teema, mida võiks rohkem uurida (2002: 10). Lisaks eelpool nimetatule on siinse töö teemavalikut mõjutanud autori mõningane kokkupuude raamatute tõlkimise ja kirjastustega ning soov saada tõlkijate vaatevinklist selle valdkonna toimimisest rohkem teada.

Töö jaguneb viieks peatükiks. Esimene peatükk on pühendatud andmete ja meetodite kirjeldusele, teise peatüki keskmes on küsimus, kes on ilukirjanduse tõlkija ning milline on ilukirjanduse tõlkijate enesenägemus. Kolmas peatükk annab ülevaate, mis on käesoleva töö kontekstis tõlkimine ning kuidas ilukirjanduse tõlkijad tõlkimist mõtestavad. Neljanda peatüki fookuses on tõlkeprotsess, kuhu täpsemalt on koondatud ilukirjanduse tõlkijaid puudutav taustainfo. Viies peatükk käsitleb sotsiaalse kontekstiga seoseid ehk ilukirjanduse tõlkijate ja kirjastuste vahelise koostöö erinevaid aspekte. Töö kirjutamisel on püütud järgida teoreetilise ja empiirilise materjali integreerituse ning tõlkijakeskse lähenemise põhimõtet.

Magistritöö eesmärk on uurida austria, saksa ja šveitsi saksakeelse ilukirjanduse eestindajaid ajavahemikul 2001–2010 sooviga teada saada, milline on ilukirjanduse tõlkijate taust, kuidas tõlkijad ilukirjanduse tõlkijat ja tõlkimist määratlevad ning kokkupuudet kirjastus(t)ega mõtestavad, selleks, et paremini mõista tingimusi ja põhjuseid, kuidas on alguse saanud ja jätkunud nende tõlketegevus ja koostöö kirjastustega, ning selgitamaks, millele võiks tõlkija, kes soovib end ilukirjandusliku teose tõlkimisega proovile panna, tähelepanu juhtida, et saavutada kirjastus(t)ega kontakt ja jõuda pikaajalise, viljaka koostööni.

Autor on esitanud kaks väidet:

- 1) kontakti saavutamine ja koostöö kirjastus(t)ega põhineb suuresti tutvustel;
- 2) ilukirjanduse tõlkijate ja kirjastuste vahelise koostöö pikaajalisus ei sõltu niivõrd tõlkija esitatud tõlketööde headusest, kuivõrd tõlkija suhtlemisoskusest kirjastuste töötajatega.

Töö järelduste osas, kus on võetud kokku, kas püstitatud eesmärk õnnestus saavutada ja kas esitatud väited leidsid kinnitust või mitte, on lisaks lühidalt jagatud paar praktilist soovitusi, millele algaja ilukirjanduse tõlkija võiks kirjastustega koostööd kavandades tähelepanu juhtida.

1. Andmed ja meetodid

Siinne uurimus on piiritletud austria, saksa ja šveitsi saksakeelse ilukirjanduse eestindajatega, kes on Eesti kirjastustega teinud koostööd aastail 2001–2010. Kaasatud tõlkijate valik põhineb Eesti Rahvusraamatukogust saadud bibliograafiatel. Lähtudes ilukirjandusest kui kunsti liigist, millel otsene funktsioon puudub, on töösse kaasatud proosa, luule ja näitekirjanduse tõlkijad ning teadlikult välja jäetud nt laste- ja noorsookirjanduse, nn elukirjanduse (memuaristika, biograafiad), kroonikakirjanduse (päevikud, reisikirjad), esseistika jms tõlkijad, sest neil kirjandusliikidel on mõnevõrra teised funktsioonid ning neid uuritakse üldjuhul eraldi. Üks kriteerium, mille alusel kaasamise või kaasamata jätmise otsuse langetasin, olid ELNET Konsortsiumiga liitunud raamatukogude ühiskataloogis ESTER raamatukirje juurde lisatud märksõnad. Kui raamatukirjes esines märksõnana „ilukirjandus“, täpsemalt nt „luuletused“, „romaan“, „näidend“ vms, siis lugesin teose tõlkija uurimusse kaasamise õigustatuks, seejuures eristamata, kas tegu on väärt- või ajaviitekirjandusega, sest teostele väärtuslikkuse omistamine on hinnangu küsimus ega ole siinse töö eesmärk. Tööst on välja jäetud tõlketoste kordustrüki, kui tõlge oli enne 2001. aastat sama tõlkija nime all juba vähemalt korra avaldatud.

Ilukirjanduse tõlkijaid, kes töö autori seatud kriteeriumitele vastasid, oli kokku 77. Valiku tegemise ajaks oli neist manalateele läinud 6 tõlkijat: Rita Tasa, Vilma Jürisalu, Leo Metsar, Debora Vaarandi, Jaan Kross ja Vladimir Beekman. Tõlkijaid, kes muude kriteeriumite järgi sobinuks valimisse, kuid olid surnud enne 2001. aastat (kokku 4 tõlkijat), jätsin tõlkijate üldarvust välja.

71 tõlkijast 48 kontaktideni õnnestus jõuda suuresti tänu erinevatele kirjastustele ja Eesti Kirjanike Liidule, toetusin ka varasematele isiklikele sidemetele ja Google'i otsingumootorile. Püstitatud eesmärgi saavutamiseks ja esitatud väidetele kinnituse leidmiseks koostas töö autor uurimuse sihtrühma liikmetele anonüümse veebipõhise küsimustiku (<http://www.eformular.com/kadie/kysimustikt6lkijatele.html>, vt ka lisa 2), mis saadeti tõlkijatele laiali meili teel (vt lisa 1). 48 tõlkijast vastas küsimustikule 32, seejuures ühele tõlkijale saatsin tema palvel küsimustiku väljatrüki, mille ta tagastas koos vastustega posti teel. Selle tõlkija vastused sisestasin veebivormi omal käel.

Et uuritud sihtrühma puhul oli tegemist konkreetse ja kitsa ringi vastajatega ning täidetud ankeetide hulk on kokkuvõttes siiski väike, ehkki vastamise aktiivsust võib pidada suhteliselt heaks, on kogutud andmeid analüüsitud kvalitatiivselt ehk kirjeldamise ja tõlgendamise teel.

Iga küsimus on eraldi lahti kirjutatud ning vastuste analüüsimisel on tuginetud vastavatele teoreetilistele lähenemistele. Töö kirjutamisel on taotluslikult järgitud teoreetilise ja empiirilise materjali integreerituse ning tõlkijakeskse lähenemise põhimõtet.

2. Kes on ilukirjanduse tõlkija?

Iseseisva distsipliinina on tõlketeadus suhteliselt uus. Tänu rakenduslingvistidele kerkis 1950. aastate lõpus ja 1960. aastatel esile tõsisem akadeemiline huvi tõlkimisega seotud küsimuste vastu. Tõlkimise fenomeni ja sellega seotud problemaatikat on nüüdseks uuritud mitmest aspektist, ometi võib erialakirjandusest leida korduvalt seisukohavõtte, et tõlkijale pole piisavalt tähelepanu pööratud. Kitsaskohale on otseselt osutanud nt tõlketeoreetik Wolfram Wilss, kelle sõnul on tõlketeadlased teiste parameetrite kõrval märgatavalt vähem uurinud tõlkija isikut (1997: 98), millest johtuvalt on tõlkija, täpsemalt ilukirjanduse tõlkija kohta erialakirjanduses teavet suhteliselt tagasihoidlikult.

Ilukirjanduse tõlkija määratlemiseks olen siinsesse töösse kaasanud mitme tõlketeoreetiku ja -uurija lähenemisi. Olen pidanud asjakohaseks hõlmata käsitlusse ka laiemaid tõlkijanägemusi, mille põhjus ei seisne ainult olemasolevate ilukirjanduse tõlkija definitsioonide vähesuses, vaid pigem tõsiasi, et mõningaid laiemaid tõlkijakäsitlusi sobib rakendada ka ilukirjanduse tõlkijate puhul. Ilukirjanduse tõlkijate määratlemisel olen kasutanud nt Anthony Pymi, Lawrence Venuti, Rakefet Sela-Sheffy, Arvi Tavasti jt mõtteid.

Käesolev peatükk sisaldab ka uurimistulemusi ja nende analüüsi. Täpsemalt on uurimusse kaasatud ilukirjanduse tõlkijate vaatevinkel – milline on praktiseerivate ilukirjanduse tõlkijate nägemus ilukirjanduse tõlkijast üldisemalt ning kuidas nad ennast seejuures määratlevad. Töö autor on püüdnud välja selgitada, kas praktikud ehk siis tõlkijad kinnitavad teoreetilisi seisukohavõtte või pigem ei haaku nendega.

Laiemate tõlkijakäsitluste kaasamise pooltargument on levinud seisukoht, et mis tahes valdkonna tõlkija on tõlketegevuse algusjärgus üldiselt laia amplituudiga, nõ asjatundja mitmel alal, võttes vastu eriteemalisi tõlketöid, seejärel aga spetsialiseerunud – käesoleval juhul ilukirjanduse, täpsemalt luule, proosa ja näitekirjanduse tõlkimisele. Siinse töö valimisse kuuluvate austria, saksa ja šveitsi saksakeelse ilukirjanduse tõlkijate puhul võib aga arvata, et vähemasti mõned uuritavad tõlkijad ei ole ühel või teisel põhjusel ilukirjanduse tõlkimisele keskendunud, on tõlkinud nt paar teost ning seejärel suundunud mõnda teise eluvaldkonda – seda enam olen pidanud asjakohaseks uurida nende tõlkijanägemust veidi laiemalt.

Ülalpool mainitud ilukirjanduse tõlkijate käsitluste kasinus erialakirjanduses ei käi metafooride kohta, mis on ilukirjanduse tõlkijate puhul suhteliselt levinud. Näiteks kirjutab James S. Holmes raamatus „Translated! Papers on Literary Translation and Translation Studies“, et argimõistuse jaoks on tõlkija midagi keeleülese ümberkirjutaja või kopeerija, pisut üleskiidetud

masinakirjutaja taolist, keda võib parimal juhul nimetada kunstkäsitööliseks, kes on võrreldav nt puusepa või maalriga (1994: 103). Püüd iseloomustada tõlkijat maalikunstniku, käsitöölise jpt metafooride kaudu on mõisteta – see võimaldab tõmmata paralleele sarnasuse alusel, kirjeldades nõnda nähtusi, millest selget, üheselt arusaadavat ettekujutust pole. Samas selgub nt R. Sela-Sheffy iisraeli ilukirjanduse tõlkijate uuringust, et ka tõlkijad kasutavad enda kohta metafoore, nt tõmbavad paralleele muusiku rolliga (2008: 20), mis annab põhjust arvata, et kujundlik kõnepruuk võib teinekord olla tabavam kui mis tahes tõlketeoreetiline määratlus, teisalt aga kinnitada oletust, et sobivat tõlkijamääratlust on põhimõtteliselt keeruline leida. Siinsest tööst olen püüdnud metafooride keele siiski välja jätta, seda eelkõige kompaktsuse huvides, et ilukirjanduse tõlkija määratlemine ei valguks väga laiali.

2.1. Anthony Pym: tõlkija kui luust ja lihast inimene

Tõlketeoreetik Anthony Pym on raamatus „Method in Translation History“ pühendanud tõlkijatele eraldi peatüki. Ehkki A. Pym käsitleb tõlkijaid laiemalt ja tõlkeloo kontekstis, sobib tema mõtteid kasutada ka ilukirjanduse tõlkija määratlemisel. A. Pym mõonab, et kuna tõlketeoorias on seni rohkem tähelepanu pööratud tõlgetele, tekstidele, siis tõlkijad on jäänud tagaplaanile ning neid on püütud defineerida tõlgete kaudu. Nii näiteks peetakse tõlkijaks igaüht, kes on produtseerinud tõlke, hoolimata sellest, mida tõlkija(d) on veel teinud (Pym 1998: 162). A. Pym kasutab „tõlkija“ terminit ainsuses ja mitmuses. Ainsuslikul „tõlkijal“ on kaks abstraktsemat sorti tähendust: tõlkijat nähakse diskursiivse (loogikal põhineva, järeldusliku) isiksusena, kes on produtseerinud tõlke, ning tõlkija on seega tõlke diskursiivne produkt; teisalt peetakse tõlkijat pädevaks professionaaliks, oma elukutse produktiks (1998: 160). Ehkki siinse uurimistöö valim põhineb bibliograafiatel (tõlkijat tõlkega/tõlgetega seostav info) ning käsitlen ka tõlkija elukutset puudutavat temaatikat, tahaksin oma töös esile tõsta tõlkija kui inimese, bioloogilise, mõtleva ja tundva olendi, püüdmata teda oluliselt abstraherida. Teoreetiliselt sobib selline lähenemine kokku A. Pymi esitatud kolmanda „tõlkijate“ käsitlemisega (autoril termin kasutusel mitmuses), mis ei keskendu üksnes sellele, mida tõlkijad teevad või mille eest neid tasustatakse, vaid läheneb tõlkijatele kui materiaalsel keha omavatele isiksustele, mobiilsetele bioloogilistele üksustele, kes teevad palju muudki, kui üksnes tõlgivad (Pym 1998: 161). Inimkeha, nagu kirjutab A. Pym, teeb mitut asja ning et keha eest hoolt kanda, peab tõlkija endale tagama pideva töövoogu kogu eluks. Tavaliselt ei ole võimalik piirduda ühe tõlketöö või üksnes tõlkimisega. A. Pym kirjutab elementaarsetest asjadest, mida „kehaga tõlkijad“ vajavad ja mida teevad – toidupoolis ja rakenduses olek

võimaldab ellu jääda (Pym 1998: 161). Selline laiem, inimlähedane ja mõnevõrra vähem abstraktne lähenemine siinse töö valimisse kaasatud üsna kitsale ringile ilukirjanduse tõlkijatele tundub asjakohane, et neid, nende arvamusi ja hoiakuid paremini uurida ja mõista, mistõttu kuulub ka käesoleva töö autori esmane poolehoid A. Pymi tõlkijakäsitlusele.

2.2. Lawrence Venuti: ilukirjanduse tõlkija kui nähtamatu autor

Lawrence Venuti on uurinud ilukirjanduse tõlkijate olukorda ja tegevust tänapäeva Angloameerika kultuuriruumis ning võtnud selle kokku terminiga „nähtamatus“ (Venuti 1995: 1). Tõlkija teeb nähtamatuks tõlke ladusus – kirjastusmaailmas levinud ja tunnustatud strateegia, mis loob tõlgitud teksti läbipaistvuse illusiooni, justkui poleks tegemist tõlke, vaid originaaliga. Nagu ütleb L. Venuti: mida ladusam on tõlge, seda nähtamatum on tõlkija ning arvatavasti seda nähtavam on autor (kirjanik) või võõra teksti tähendus (*ibidem*).

Osaliselt tingib tõlkija nähtamatust autorsuse individualistlik kontseptsioon, mille järgi tõlge on teisene esitus, originaali tuletis, samas nõutakse tõlkelt, et see kõrvaldaks läbipaistvuse efektiga oma teisele staatuse, luues illusiooni autori kohalolust, mis läbi tõlgitud teksti saaks pidada originaaliks (Venuti 1995: 6). Kui autorsust defineeritakse märksõnadega nagu algupärasus, eneseväljendus ja unikaalne tekst, siis tõlget peetakse tuletiseks, mis ei sisalda eneseväljendust ega ole unikaalne, vaid jäljendab teist teksti (Venuti 1998: 31), siis selline lähenemine juurutab arusaama, et tõlkel on originaaliga võrreldes teisene väärtus ja tähtsus, mis omakorda suurendab autori olulisust ja kahandab tõlkija oma. Tõlge hõlmab tõlkija eneseväljendust ja on sellisel kujul ainulaadne, seetõttu on siinse töö autori meelest tõlkijat võimalik ja tulekski käsitleda autorina. L. Venuti arvates ei peaks tõlkijat võrdlema originaali autoriga, sest nii eesmärgi kui ka efekti poolest erinevad tõlked originaalkompositsioonidest, küll aga on tema meelest probleemne olukord, kus tõlkija autorsuse täpne olemus on formuleerimata (Venuti 1995: 6).

Autoriõiguse järgi on tõlkija autor ja samas ei ole ka (Venuti 1995: 8). L. Venuti sõnul on tõlkija allutatud autorile, kellel on kontroll tõlgete väljaandmise üle oma eluajal ning postuumselt (70 aastat pärast surma). Seega on seaduse silmis antud võõraautorile eesõigus, tõlkijat kui autorit pole tema sõnul täielikult tunnustatud (*ibidem*). Ajaga on inimeste teadlikkus tõlkijast kui autorist siiski suurenenud. L. Venuti mõnab, et alates 1980. aastatest viidatakse lepingutes tõlkijale üha enam kui autorile või tõlkijale ning tõlgitud teksti kaitstakse autoriõigusega tõlkija nimel (Venuti 1995: 10).

Daniel Gouadec on kirjutanud, et suuremas osas maadest peetakse ilukirjanduslikku tõlget üldiselt autorsuse üheks vormiks ning suhestudes tõlgitud teose originaali autoriga, võib ilukirjanduse tõlkija olla „teisene autor“, keda seaduse silmis käsitletakse siiski iseseisva autorina (2007: 29).

Eesti kontekstis räägib ilukirjanduse tõlkija autorsuse poolt kas või tõsiasi, et ELNET Konsortsiumiga liitunud raamatukogude ühiskataloogis ESTER käsitletakse tõlkijat nagu ka nt heliloojat, esitajat, koostajat või toimetajat autorina. Seejuures tuleb märkida, et tõlkija autoristaatusesse ei suhtuta kõikjal maailmas iseenesestmõistetavalt, põhjused on tingitud kultuurist. Eestis kehtiva autoriõiguse seaduse V peatükis (Autoriõiguse seadus 1992) öeldakse tuletatud teose autoriõiguse kohta järgmist:

§ 35. Autoriõigus tuletatud teosele

(1) Teise autori teosest tuletatud teose autoril tekib autoriõigus oma teosele.

(2) Tuletatud teose loomine, sealhulgas jutustava teose ümbertöötamine draamateoseks või stsenaariumiks, draamateose või stsenaariumi ümbertöötamine jutustavaks teoseks, draamateose ümbertöötamine stsenaariumiks ja stsenaariumi ümbertöötamine draamateoseks, võib toimuda ainult käesoleva seaduse VII peatükis ettenähtud korras ja algse teose looja autoriõigusi järgides.

(3) Isikul, kes on loonud teise autori teose (algse teose) alusel uue, loominguliselt iseseisva ja algsest teosest sõltumatu teose, tekib autoriõigus sellele teosele. Sellisel juhul tuleb ära näidata algse teose autori nimi, teose pealkiri (nimetus) ja allikas, kus teos on avaldatud.

(4) Käesoleva paragrahvi 1. lõike sätteid kohaldatakse ka teostele, mille autorid ei ole teada (rahvaloominguteosed, anonüümsed teosed jms), teostele, mille autoriõigusega kaitsmise tähtaeg on möödunud, ja intellektuaalse tegevuse tulemustele, millele käesolevat seadust ei kohaldata (§ 5).

Eelnevat kokku võttes võib väita, et ilukirjanduse tõlkijat saab käsitleda autorina, kes loob tõlkides uue, loominguliselt iseseisva teose, millele tal tekib autoriõigus. Selline lähenemine kinnitab ka arusaama ilukirjanduse tõlkijast kui loovisiksusest, millest tuleb lähemalt juttu siinses peatükis edaspidi. Samas peab tuletatud teose ehk tõlke puhul järgima algse teose looja autoriõigusi, see on raamistus, mis tõlkija autoriõigusi saadab. Tõlkelepingutes käsitletakse tõlkijat autorina, tõlkijaga seoses on juttu autoritasust ja autorieksemplaridest. Teisalt võib tõlkelepingutes esineda sõnastusi, millega tõlkija sisuliselt kohustub piirama või loovutama oma õigusi, andes need üle kirjastus(t)ele, mis muudab tõlkija olukorra autorina poolikuks ega ole talle tulus. Tõlkelepingutega seonduvat avan täpsemalt tõlkijate ja kirjastuste vahelist koostööd käsitlevas peatükis. Põhimõtteliselt tuleb nõustuda L. Venuti ülalpool esitatud

seisukohaga, et tõlkija autorsuse olemus erineb originaalteose autori omast – neid ei saa omavahel võrrelda. Tõlkija autorsuse olemus vajaks täpset sõnastust ja originaalteose autorist eraldiseisvat käsitlust.

2.3. Rakefet Sela-Sheffy: ilukirjanduse tõlkija kui emakeele ja omakultuuri kaitsja, võõrkultuuride sissetooja ning iseseisev kunstnik

Rakefet Sela-Sheffy, kes on uurinud iisraeli ilukirjanduse tõlkijate kollektiivset minapilti, on artikli „The Translators’ Personae: Marketing Translational Images as Pursuit of Capital“ päises asuvas lühülevaates tõstnud esile ilukirjanduse tõlkijate kolm põhilist enesenägemust:

- 1) tõlkija kui emakeele ja omakultuuri kaitsja,
- 2) tõlkija kui võõrkultuuride saadik/sissetooja ja uuendaja,
- 3) tõlkija kui iseseisev kunstnik (Sela-Sheffy 2008).

Olen R. Sela-Sheffy läbiviidud uuringu tulemused kaasanud siinsesse töösse põhjusel, et materjal on asjakohane ja huvitav ega pärine teoreetikutelt, vaid tegutsevatelt ilukirjanduse tõlkijatelt ning kajastab tõlkijamääratlusi asjaosaliste vaatevinklist. Siinses töös soovin muu hulgas uurida, kas ja kuivõrd haakuvad iisraeli ilukirjanduse tõlkijate enesenägemused eesti kolleegide seisukohtadega.

Lähtuvalt R. Sela-Sheffy uuringust võimaldab tõlkija kui keele ja kultuuri kaitsja ja hoidja kuvand näha tõlkijat isiku positsioonis, kes täidab kultuurimissiooni rahvuslikus mastaabis. Selline lähenemine on tüüpiline vanema põlvkonna iisraeli ilukirjanduse tõlkijatele, kes tõlgivad tavaliselt 19. ja 20. sajandi kirjandusklassikat ning kes on saanud põhjaliku, vanaaegse heebrea keele hariduse, kippudes neid teadmisi eksponeerima esmajärgulise, valitutele mõeldud meisterlikkusena (Sela-Sheffy 2008: 9). Tõlkija kui emakeele ja omakultuuri kaitsja ja hoidja tunneb muret, et tema emakeele staatus vastaks kõrgkultuuri keelele, millel on ajaloolist sügavust, ning et see ei hajuks tänapäeva kirjanduses ja keeles. Tõlkija pühendub kultuurse lugejaskonna kujundamisele (Sela-Sheffy 2008: 10). Ehkki kõnealune kuvand on iseloomulik vanema põlvkonna tõlkijatele, on R. Sela-Sheffy täheldanud, et alates 1990. aastatest on sellise tõlkijakäsitluse agaralt omaks võtnud ka noorema põlvkonna tõlkijad, kes on spetsialiseerunud luule ja klassika vahendamisele (*ibidem*).

Tõlkija kui võõrkultuuride sissetooja peab vajalikuks avaneda tõlke kaudu maailma kultuuridele, arendades nõnda omakultuuri ning hoides seda provintsistumise ja kivistumise eest (Sela-Sheffy 2008: 11). Tõlkijad, kes käsitlevad end võõrkultuuride saadikutena, kasutavad ära võõrkeelteoskust ja, olles tuttav mõne võõrkultuuri auväärse pärandiga, soovivad rikastada

kohaliku lugejaskonna võimalusi (Sela-Sheffy 2008: 12). Mõned tõlkijad käsitlevad end seejuures novaatorite ja trendiloojatena. Sel juhul võidakse kodumaist kirjandust pidada iganenuks ja võltsiks, tõlkijate kui trendiloojate ja novaatorite meelest nõuab lugejate noorem põlvkond uut, „autentset keelt“. Kõnealune suhteliselt radikaalne lähenemine on iisraeli ilukirjanduse tõlkijate seas siiski vähem levinud (Sela-Sheffy 2008: 13).

Erialakirjanduses nimetatakse ilukirjanduse tõlkimist sageli kunstiks. Näiteks Katharina Reissi arvates peavad just praktikud ilukirjanduse tõlkimist kunstiks (2000: 9). Seda mõtet edasi arendades võib ilukirjanduse tõlkijaid näha omamoodi kunstnike, loojate, autoritena. Ka R. Sela-Sheffy läbiviidud uuringust selgus, et iisraeli praktiseerivad ilukirjanduse tõlkijad on vähemalt alates 1980. aastate keskpaigast püüdnud juurutada arusaama tõlkimisest kui autonoomsest, rahulolu pakkuvast kunstivaldkonnast, nimetades ennast seejuures üha enam loovtõlkijateks (Sela-Sheffy 2008: 14). Ilukirjanduse tõlkija kohta sageli kasutusel olevad märksõnad nagu ego, isikliku stiili ja eneseväljenduse puudumine on stambid, millesse siinse töö autor proovib mitte laskuda. Käsitletud tõlkijat ülalpool autorina, tõin esile, et tõlge hõlmab tõlkija eneseväljendust ja on sellisel kujul ainulaadne. Tõlkija eneseväljenduse küsimusega haakub ka Arvi Tavasti mõneti ebatraditsiooniline nägemus tõlkijast kui enda, mitte originaali autori suhtlustaotlust sihtkeeles väljendavast inimesest, mida käsitlen lähemalt alapeatükis 2.4.. Loovtõlkijad on teadlikud oma kunstilis-loomingulistest pürgimustest. Suurem osa neist on vabad valima, millist materjali nad tõlgivad (Sela-Sheffy 2008: 21). Ilukirjanduse tõlkijad püüdleval selle poole, et saavutada autoritega võrdne positsioon, teinekord mainitakse isegi originaali autoritest üleolekut (Sela-Sheffy 2008: 22, 23). Suhestumine originaali autoritega on mõneti vajalik ja vältimatu, kuid minu meelest ei ole tarvis seda üle tähtsustada. Arvan, et ilukirjanduse tõlkijatel on võimalus läbi lüüa originaali autorist sõltumatult, iseasi, kas seda on vaja eesmärgiks seada. R. Sela-Sheffy toob oma artiklis näiteks iisraeli ilukirjanduse tõlkija Nili Mirsky, kes ja kelle tegevus tõlkijana on saanud avaliku tunnustuse ja imetluse osaliseks (2008: 14). Loovtõlkija kui avaliku elu staar on siiski pigem erand kui reegel. Samas on tõlkija ja tema töö olulisus mõlemal juhul idee järgi ühesugune, erinevus seisneb selles, kuivõrd suur hulk inimesi tõlkijat ja tema töö tähtsust teadvustavad. Kahtlemata tuleb tõlkija ja tema töö olulisuse märkamine laiemas avalikkuses kasuks tõlkimise kui elukutse mainele.

R. Sela-Sheffy uuringust lähtuvate tõlkijanägemustega peaks ilukirjanduse tõlkijatel olema võimalik samastuda, sõltumata keele- ja kultuuriruumist, kuhu kuulutakse. Arusaamad tõlkijast kui emakeele ja omakultuuri kaitsjast ning võõrkultuuride sissetoojast võivad näida vastandlikud, kuid üks ei välista teist. Kultuuri kaitsmine, rikastamine, uuenduste ja muutuste

kaasatoomine omistab tõlkijale ja tema tööle erilise tähtsuse ja mõju, ehkki argises lähenemises võib see teadvustamata ja tähelepanuta jääda.

2.4. Arvi Tavast: tõlkija kui enda, mitte lähteteksti autori suhtlustaotlust sihtkeeles väljendav inimene

Ilukirjanduse tõlkija määratlemiseks olen siinsesse töösse kaasanud Arvi Tavasti käsitluse tõlkijast kui enda, mitte originaali autori suhtlustaotlust sihtkeeles väljendavast inimesest. Ehkki A. Tavast pole silmas pidanud ilukirjanduse tõlkijaid, sobib tema tõlkijakäsitlust minu arvates rakendada ka ilukirjanduse tõlkijate puhul, sest lisaks uudsusele toetab see arusaama tõlkijast kui eneseväljendajast ja autorist, millest kirjutasin ülalpool. Arusaam tõlkijast kui kõneleja ja kuulajaga sarnanevast, tahet ja tõekspidamisi omavast inimesest, mitte tekste teisendavast mehhanismist (Tavast 2004: 146) võimaldab tõlkijat näha teistsuguses valguses. A. Tavasti tõlkijanägemus on asjakohane lähtekoht, sest aitab ka ilukirjanduse tõlkija autorsuse olemust täpsemalt avada, võimaldades originaalteose autorist eraldiseisvat käsitlust. Oluline on märkida, et kõnealune lähenemine jätab kõrvale tekstipõhisuse, millele tavapäraselt rajaneb suurem osa tõlkija ja tõlkimise määratlusi, kuid millele ka siinse töö autor ei tahaks põhirõhku panna.

A. Tavast on lähtunud performatiivsest tõlkemudelist, mis käsitleb tõlkijat kui inimest, kes on mingil x-teemal pädev suhtleja, osaledes esmalt lähtekeelses suhtluses kuulajana, algse kõneleja suhtlustaotluse mõistjana ning võttes endale seejärel sihtkeelse kõneleja rolli, väljendades aga oma, mitte algse autori suhtlustaotlust sihtkeeles (Tavast 2004: 148). Siinse töö autorile tundub, et levinud on arvamus, mille järgi tõlkija on algse autori suhtlustaotluse realiseerija, tema mõtete ja stiili vahendaja, kes ei tohiks ennast tõlkes kuuldavaks ega nähtavaks teha. Tõlkija „kohalolu“ tõlkes ei kuulu justkui hea tooni juurde ning pigem seostatakse seda tõlkija ebapädevusega. Samas võiks laiemalt küsida, kas tõlkijal üldse on muid valikuid kui enda suhtlustaotluse realiseerimine, sest algse autori suhtlustaotluse väljaselgitamine võib olla põhimõtteliselt võimatu. Teinekord ei tarvitse algse teose autor ka ise täpselt aduda, mis tema suhtlustaotlus on olnud, ta on sisemise sunni ajel midagi kirja pannud ega pruugi enda suhtlustaotlust isegi teadvustada. Sama kehtib tegelikult ka tõlkija puhul, kellel on küll alati olemas oma suhtlustaotlus, kuid kes ei tarvitse seda endale tingimata teadvustada. Teadvustamise astmest sõltumatult on oluline rõhutada, et ka ilukirjanduse tõlkija ei vahenda sisuliselt algse autori suhtlustaotlust, vaid realiseerib eelkõige enda oma. A. Tavasti arvates

suureneb sellega tõlkija vastutus, temalt nõutakse rohkem ja ühtlasi tõuseb ka tõlkija enesehinnang (Tavast 2004: 149). Tõlkijast saab keegi.

2.5. Ilukirjanduse tõlkija kui vahendaja kahe keele ja kultuuri vahel ning kultuuridevahelise kommunikatsiooni spetsialist

Tänapäeva üleilmastumise tingimustes puutub üha enam inimesi otseselt või kaudselt tõlkimise ja/või selle tegevuse tulemusena kokku, kasutades tõlkimist ja tõlkeid kommunikatsiooni eesmärgil. Tõlkijast kõneldakse seejuures sageli kui keele- ja kirjaoskajast inimesest, kes teeb kultuuridevahelise kommunikatsiooni võimalikuks.

Peter Bushi sõnul on ilukirjanduse tõlkimine inimkommunikatsiooni üks kesksemaid toiminguid (2006: 23). Ilukirjanduse tõlkija kohta on kasutusel kaks üsna traditsioonilist määratlust: üks neist on arusaam tõlkijast kui vahendajast kahe keele ja kultuuri vahel (vt nt Koller 1992: 88) ning teine käsitleb tõlkijat kultuuridevahelise kommunikatsiooni spetsialistina, kultuuridevahelise kommunikeerijana (vt nt Jones 2009: 156). Et nimetatud määratlusi ühendab kultuuri märksõna ning nad sisuliselt kattuvad, siis käsitlen neid siin korraga. Kuna mõlemad määratlused on (ilukirjanduse) tõlkijate puhul küllalt laialt kasutusel, ei ole siinse alapeatüki pealkirjas ühegi teoreetiku nime eraldi välja toodud. Siiski kasutan allpool paari tõlketeoreetiku mõtteid, mis võimaldavad kõnealustele suhteliselt traditsioonilistele määratlustele läheneda mõneti alternatiivsemast küljest.

Nagu eelpool viidatud, on märksõnad nagu vahendamine, kultuur ja kommunikatsioon tõlkijate iseloomustamisel laialt levinud. Kui tõlkimise puhul kõneldakse vahendamisest, siis, nagu kirjutab David Katan, on rõhuasetus tavaliselt olnud keelelisel aspektil (Katan 2004: 16), s.t., et tõlkijat peetakse vahendajaks kahe keele vahel. D. Katan märgib samas, et kui tõlkijad ei kaasa kultuuri oma tegevusvaldkonda, siis nn kirjutamisnõustajad (*writing consultant*) jt kindlustavad olukorra, kus tõlkimist kui elukutset lahterdatakse samasse ritta ümberkirjutajate, kopeerijate jt omadega (Katan 2004: 17). Seega tõstab kultuuri vahendaja roll tõlkija mainet. D. Katan nimetab ka kultuuri vahendajatele iseloomuliku kultuuridevahelise tundlikkuse (Katan 2004: 18). Kui aga tõlkijaid arvatakse toimivat kahe keele ja kultuuri vahel, siis kuhu nad täpsemalt kuuluvad ja kes nad olemuselt on? Ehkki tõlkijaid võib pidada vähemalt kahes keeles ja kultuuris „end kodus tundvateks“ inimesteks, on tänapäeval levinud seisukoht, et tõlkija kuulub pigem sihtkeelde ja -kultuuri, milles teda arvatakse orienteeruvat kõige paremini. Seda toetab ka pädevuse ja professionaalsusega seostatav asjaolu, et tõlkijad tõlgivad ilukirjandust eelistatult emakeelde ja kultuuri, mis on sünnipäraselt „ nende oma“. Anthony Pym, kelle

tõlkijanägemust esitlesin käesolevas peatükis eespool ja kellele kuulub siinse töö autori põhiline poolehoid, kirjutab, et tänu oma materiaalsetele kehadele võivad tõlkijad liikuda ning tänu võõrkeelteoskusele ja võõrkultuuride tundmisele võivad tõlkijad kulgeda kaugemale ja hõlpsamalt kui tõlgetest sõltuvad inimesed. A. Pymi meelest võib see tähendada, et tõlkijad ei ole kunagi pelgalt kultuuri „sees“ (Pym 1998: 172). Ta kasutab interkultuuri terminit (*interculture*), osutamaks tõekspidamistele ja praktikatele, mida võib leida kultuuride kokkupuutepunktides või osaliselt kattuvatel aladel, kus inimesed kombineerivad korraga midagi kahest või enamast kultuurist (Pym 1998: 177). Kultuuride kokkupuutepunktides ei tegutse üksnes tõlkijad, vaid ka teised vahendajad nagu nt diplomaadid, rändurid, teadlased, ajakirjanikud jpt (Pym 1998: 188). A. Pymilt pärineb esmapilgul mõneti harjumatu mõte, et tõlkijad ise ongi kokkupuutepunktid (Pym 1998: 182). Kui traditsiooniline mudel paigutab tõlkija kahe kultuuri vahele järgmiselt:

...kultuur 1, tõlkija, kultuur 2,

siis A. Pym pakub välja mudeli, mis lähtub tõlkijate positsioonist, pidades seda esmaseks:

...tõlkija 1, kultuur, tõlkija 2 (Pym 1998: 189).

Anthony Pymi koostatud mudeli lähtepunkt on tõlkija ja prioriteediks peetakse kultuuridevahelisust. Tõlkijast alustamine ja tõlkijaga lõpetamine on A. Pymi meelest tõlkeloo seisukohalt asjakohane (Pym 1998: 190). Siinse töö autori arvates võiks sellist lähenemist rakendada rohkem ja laiendada tõlkeuuringutele tervikuna, seades nt ilukirjanduslike tekstide kui kultuurinähtuste kõrval uurimise keskmesse tõlkijad kui kultuuridevahelised nähtused ning sellelt pinnalt uurida ja analüüsida kõikvõimalikke haakuvaid asjaolusid ja suhestumisi. Kui lähtuda mõttest, et inimese, sh tõlkija olemust aitavad avada tema sooritatavad tegevused, ning uskuda, et igast sammust, mida inimene/tõlkija teeb või tegemata jätab, jääb jälg, mis saab (inter)kultuuriks, siis tõlkijad moodustavadki eraldi tõlkijate kultuuri, millel on oma lugu ja arengutee.

2.6. Ilukirjanduse tõlkija kui sotsiaalne olend

Möödunud kümnendil hakati tõlkeuuringutes kõnelema nn sotsioloogilisest/sotsiaalsest pöördest, millest on ajendatud ka siinne käsitus ilukirjanduse tõlkijast kui sotsiaalsest olendist. Denise Merkle arvab, et tõlked kui kultuuri artefaktid ei ole enam põhiline uurimisobjekt (Merkle 2008: 175). Rõhuasetus on muutunud: traditsioonilise tõlke-/tekstipõhise lähenemise kõrval on „üha rohkem uurimise keskmes inimlik toimija, tõlkija kui sotsiaal-kultuurilise ühiskonna liige /.../ ning tegija kultuuridevahelistes läbirääkimistes“ (Merkle 2008: 175).

Inimlikke toimijaid ei tohiks Reine Meylaerts sõnul pidada üksnes professionaalideks, vaid sotsialiseerunud üksikisikuteks (Meylaerts 2008: 91), keda ei saa taandada elukutsele, seda enam, et tõlkijate puhul on alati tegemist kellegi enama kui pelgalt tõlkijatega (Meylaerts 2008: 94). Nii ajaloost kui ka tänapäevast on võimalik leida arvukalt näiteid ilukirjanduse tõlkijatest, kes on samal ajal tegevad kirjaniku, giidi, õpetaja, õppejõu, diplomaadi jpt ametites. Sotsialiseerumisprotsess on elukestev õpe, mille käigus tekib inimesel arusaam oma kultuurist ja iseendast. Sotsiaalse positsiooni, individuaalse ja kollektiivse mineviku koosmõjul arendab iga kultuuri tegevuses osaleja välja sotsiaalse identiteedi – kujutuse maailmast ja isiku positsiooni selles (Meylaerts 2008: 93). Tõlkijad ei ole siin erand, ehkki nende puhul võib see protsess olla mõnevõrra keerukam ja mitmetahulisem, kuna nad on kultuuridevahelised nähtused, paiknedes punktides, kus vähemalt kaks kultuuri omavahel lõikuvad.

Levinud arusaam ilukirjanduse tõlkijast kui omaette, koduseinte vahel suhtelises eraldatuses tegutsevast inimesest on üks võimalik viis, kuidas tõlkijat näha. Kui tuua näiteks R. Sela-Sheffy uuring, mida tutvustasin ülalpool, siis iisraeli ilukirjanduse tõlkijad toovad kesksena esile kõrvalise isiku, nn autsaideri tunde (Sela-Sheffy 2008: 24). R. Sela-Sheffy mainib ka tõlkijate „tavainimesest“ eristuvat enesenägemust, mida iseloomustab tavapäratu, boheemlaslik elustiil; end peetakse seltsimatuks, isegi neurootiliseks isiksuseks.

Kuigi ilukirjanduse tõlkija töist olukorda iseloomustab teatav eraldatus, mis ajapikku ilmselt hakkab mõjutama ja kujundama ka tema minapilti, on olemas teine poolus – ilukirjanduse tõlkija lävimine väljakujunenud suhtlusvõrgustikuga, kuhu üldjuhul kuuluvad tõlgitava raamatu kirjastaja ja toimetaja, teinekord ka nt raamatu autor, kujundaja, kriitikud ja teised tõlkijad. Kuigi ilukirjanduse tõlkija eraldatus on suhteline, tundub, et valdavalt seostatakse ilukirjanduse tõlkimist „omaette nokitsemisega“, tõlkijale omistatakse nn üksiku hundi staatus.

Samas on ilmne, et ilukirjanduse tõlkija, milline tema enesenägemus ka poleks ja kuidas teda kõrvaltvaatajad ka ei kogeaks, ei saaks seda tööd teha, kui ta ei suuda ega soovi omaette töötada. Idee ilukirjanduse tõlkijatele ettenähtud avatud planeeringuga, vaheseinte ja -usteta kontorist tundub võõristav ega leiaks ilmselt laiemat kõlapinda, ehkki see võimaldaks tõlkijatel omavahel otse suhelda, erinevates küsimustes konsulteerida. Võrdluseks võib tuua tõlkebürood, kus lisaks kodus töötavatele tõlkijate võrgustikule on kontoris kohapeal tarbetekstide tõlkijad, kes päevast päeva koos töötavad, kolleegidelt vajadusel otse nõu küsida saavad ning sellist töövormi sobivaks ja tõhusaks peavad. Kirjastuste ruumes ilukirjanduse tõlkijatele eraldi töökohad puuduvad – tõlkijalt, kellega koostööd tehakse, eeldatakse, et ta on end töövahendite ja -kohaga iseseisvalt varustanud. Kas saksakeelse ilukirjanduse eestindajad tunnetavad end üksiküritajatena ning kuivõrd levinuks nad tõlkijate omavahelist suhtlust ja konsulteerimist

erinevates küsimustes peavad, seda käsitlet lähemalt tõlkijate ja kirjastuste vahelist koostööd puudutavas peatükis.

2.7. Küsimuste „Kes on Teie meelest ilukirjanduse tõlkija?“ ja „Kuidas määratleksite ennast tõlkijana?“ tulemused ja analüüs

Nagu mainitud käesoleva peatüki alguses, sisaldab 2. peatükk ka uurimistulemuste ning nende analüüsi osa, millele alljärgnevas keskendutaksegi. Ülalpool esitatud ilukirjanduse tõlkija teoreetilisi käsitlusi aluseks võttes pani siinse töö autor kokku tõlkijamääratluste valiku, mis ei taotle absoluutsust, kuid tundub piisavalt mitmetahuline ja oluline, et pakkuda mõtlemis- ja kirjutamisainest. Minu uuritud austria, saksa ja šveitsi saksakeelse ilukirjanduse eestindajatel oli etteantud vastustega küsimusele „Kes on Teie meelest ilukirjanduse tõlkija?“ vastates võimalik valida kuni kaks nende meelest võrdselt olulist vastusevarianti.

Valik sai järgmine:

ilukirjanduse tõlkija on...

- 1) igaüks, kes on produtseerinud trükis ilmunud ilukirjandusliku tõlke;
- 2) igaüks, kelle elukutse on ilukirjanduse tõlkimine;
- 3) materiaalse kehaga bioloogiline olend, kes lisaks ilukirjanduse tõlkimisele teeb palju muudki;
- 4) sotsiaalne olend, kes töötab vabatahtsi teatavas eraldatuses, lävides oma kindlaskujunenud suhtlusvõrgustikuga;
- 5) vahendaja kahe keele ja kultuuri vahel;
- 6) kultuuridevahelise kommunikatsiooni spetsialist;
- 7) enda, mitte lähteteksti autori suhtlustaotlust sihtkeeles väljendav inimene;
- 8) teisene autor, (kaas)autor;
- 9) emakeele ja omakultuuri hoidja ja kaitsja;
- 10) võõrkultuuride sissetooja ja uuendaja;
- 11) iseiseisev kunstnik, loovisiksus;
- 12) keegi muu.

Eelpool toodud valikust on võimalik leida nii traditsioonilisemaid, laiemalt levinud määratlusi (nt ilukirjanduse tõlkija kui kultuuridevahelise kommunikatsiooni spetsialist, vahendaja kahe keele ja kultuuri vahel) kui ka vähem traditsioonilisi käsitlusi (nt ilukirjanduse tõlkija kui materiaalse kehaga bioloogiline olend, kes lisaks ilukirjanduse tõlkimisele teeb palju muudki, või ilukirjanduse tõlkija kui enda, mitte lähteteksti autori suhtlustaotlust sihtkeeles väljendav

inimene). Mõned väljapakutud variandid võivad esmapilgul näida veidi vastuolulised, samas üks ei välista teist (nt ilukirjanduse tõlkija kui emakeele ja omakultuuri hoidja ja kaitsja vs võõrkultuuride sissetooja ja uuendaja). Käesoleva töö autor arvestas eelpool esitatud valiku koostamisel võimalusega, et ilukirjanduse tõlkijat võidakse määratleda täiesti teisiti. Seetõttu jätsin üheks võimalikuks vastusevariandiks „keegi muu“, et tõlkijatel oleks võimalus sõnastada oma arusaam, juhul kui nad 11 etteantud vastuse seast sobivat ei leidnud. 32 vastanust 4 valisid vastuseks ainult ühe vastusevariandi, ülejäänud 28 kasutasid kahe vastusevariandi valimise võimalust. „Keegi muu“ vastusevariandi kasuks otsustas 32 vastanust 1.

Uurimistöö sihtrühma kaasatud tõlkijate eelistatud seisukohti kajastab kokkuvõtlikult järgmine sagedustabel, mis sisaldab valitud vastusevariante, vastanute absoluutarvu (n) ja protsenti kõigist küsimustikule vastanutest. Kuna vastajatel oli võimalik valida vähemalt kaks varianti, ei ole protsentide kogusumma 100.

variant	n	%
vahendaja kahe keele ja kultuuri vahel	23	71,9
igäüks, kelle elukutse on ilukirjanduse tõlkimine	10	31,2
võõrkultuuride sissetooja ja uuendaja	7	21,9
iseseisev kunstnik, loovisiksus	4	12,5
emakeele ja omakultuuri hoidja ja kaitsja	4	12,5
materiaalse kehaga bioloogiline olend, kes lisaks ilukirjanduse tõlkimisele teeb palju muudki	4	12,5
teisene autor, (kaas)autor	3	9,4
enda, mitte autori suhtlustaotlust sihtkeeles väljendav inimene	2	6,2
igäüks, kes on produtseerinud trükis ilmunud ilukirjandusliku tõlke	2	6,2
keegi muu	1	3,1

Tabel 1. Kes on ilukirjanduse tõlkija?

Kogutud andmete põhjal on saanud kinnitust traditsiooniline arusaam ilukirjanduse tõlkijast kui vahendajast kahe keele ja kultuuri vahel, mis küsitluse tulemusi arvesse võttes on uuritud sihtrühma liikmete – saksakeelse ilukirjanduse eestindajate – seas tugeval juhtpositsioonil. Mõnevõrra üllatuslikult on ilukirjanduse tõlkija määratlemisel eelistatud järgmise vastusevariandina „igaüht, kelle elukutse on ilukirjanduse tõlkimine“, sest nii Eesti kui ka kogu maailma kontekstis on tõlkijaid, kelle elukutseks ehk põhitegevuseks võib pidada ilukirjanduse tõlkimist, arvatavasti siiski kordades vähem kui neid, kelle jaoks ilukirjanduse tõlkimine on pigem harrastus, millega tegeletakse muu töö kõrvalt, nii et professiooni kriteeriumi eelistamine järjekorras teise vastusevariandina tundub mõneti ootamatu. Ka tõlkijate enesemääratlustes tuli välja pigem vastupidine tendents – ennast peetakse rohkem harrastus- ja juhutõlkijaks, s.t, et tõlgitakse muude tegevuste kõrvalt ja nõ episoodiliselt.

Ilukirjanduse tõlkija määratlemisel võiks olla üks konkreetne kriteerium trüki ilmunud ilukirjanduslik tõlge, mille tõlkija on produtseerinud. Kõnealust vastusevarianti eelistasid 32 vastanust siiski vaid 2. Kuna tõlkimisel rõhutatakse üha enam sihtkeele ja -kultuuri tundmise olulisust ehk siis tõlkija suurepärase emakeeleoskuse nõuet ja kultuuritausta tundmise vajalikkust, siis arvasin, et ilukirjanduse tõlkijat nähakse rohkem ka emakeele ja omakultuuri hoidja ja kaitsja rollis, eriti kui arvesse võtta eesti kui väikese keele ja kultuuri konteksti. Käesoleva töö autori eelistus kuulub arusaamale ilukirjanduse tõlkijast kui materiaalse kehaga bioloogilisest olendist, kes lisaks ilukirjanduse tõlkimisele teeb palju muudki. Olen selle A. Pymilt pärineva tõlkijakäsitluse võtnud ka siinse töö sihtrühma uurimise lähtekohaks. Lähtekoha valikut põhjendasin ülalpool A. Pymi tõlkijanägemust tutvustavas alapeatükis. Etteantud 12 vastusevariandist ei osutunud kordagi valituks variant ilukirjanduse tõlkijast kui „sotsiaalsest olendist, kes töötab vabatahtsi teatavas eraldatuses, lävides oma kindlakskujunenud suhtlusvõrgustikuga“. Ilmselt ei pea uuritud sihtrühma liikmed ilukirjanduse tõlkija sotsiaalsust võrreldes teiste aspektidega kuigi oluliseks, mis võib osaliselt johtuda nii ilukirjanduse tõlkimise kui töö olemusest, mis nõuab pigem iseseisvat keskendumist kui rohket suhtlemist, kui ka eestlastele omaseks peetavast individualistlikust maailmapildist, mis omakorda kinnistab ilukirjanduse tõlkija kui vähese suhtleja ja üksikuritaja kuvandit. Samas on tõlkijate mõningane sotsiaalsus kirjastustega koostööd silmas pidades üks möödapääsmatu punkt, mida avan lähemalt 5., sotsiaalse kontekstiga seoseid käsitlevas peatükis. 32 ankeedi täitnust pidas üks vastaja ilukirjanduse tõlkijat ka kellekski muuks, täpsemalt „seestunuks“, mis tähendab justkui kurjast vaimust haaratut.

Kui palusin tõlkijatel vastata küsimusele „Kuidas määratleksite ennast tõlkijana?“, sain eelmise küsimusega võrreldes tulemuseks nii sisult kui ka vormilt tunduvalt eriilmelisema vastustepaleti (vastused tegijanimede, omadussõnade, tõlkimise kohta käivate kommentaaride jms kujul). Allpool olen püüdnud kogutud andmeid kokku võtta, püüdes neid rühmitada märksõnade järgi nagu harrastus ja juhuslikkus, kirjandushuvi, hinnag vms.

Üks osa vastanutest kasutas enda puhul eelmises küsimuses „Kes on Teie meelest ilukirjanduse tõlkija?“ etteantud määratlusi, nt pidas 2 vastanut end materiaalse kehaga bioloogiliseks olendiks, kes lisaks ilukirjanduse tõlkimisele teeb palju muudki, 1 vastanutest nimetas ennast vahendajaks kahe keele ja kultuuri vahel ning teiseseks autoriks, (kaas)autoriks ning 1 vastaja nägi end vahendajana kahe kultuuri vahel.

Mitu vastajat on viidanud asjaolule, et tõlkimine on nende jaoks harrastus, millega tegeletakse kuidas kunagi – kui põhitöö kõrvalt aega jääb. Nii on vastanud end nimetanud „harrastustõlkijaks“, „juhutööliseks“, „spetsialiseerumata juhutõlkijaks“, „episoodiliseks asjaarmastajaks“, „austria ja saksa kirjanduse huviliseks harrastustõlkijaks“, „tõlkijaks, kellele tõlkimine on kõrvaltöö, öötöö, hobi, mitte põhiline sissetulekuallikas“, „rohkem hobitõlkijaks, see tähendab, et tõlgin põhitöö kõrvalt ega ole pühendunud tõlkimisele“. Üks vastaja on tõlkimisega seoses öelnud, et „on teinud erinevaid töid, aga see pole põhitegevus“, teine on möönnud, et „tõlkimine on olnud huvitav lisatöö“. Vastanud on esile toonud ka elukestvat isiklikku arengut tõlkijana ja tõlkimist kui väljakutset. Üks tõlkija on öelnud, et „arenen pidevalt, pidevalt, pidevalt, ei saa kunagi valmis“, teine, et „olen tõlkijana pidevalt arenenud, otsin uusi väljundeid, ei soovi jääda kinni vananenud arusaamadesse ja stampidesse“.

Ilukirjanduse tõlkijaid ühendab kõige laiemas mõttes lugemis-/kirjandushuvi, mille kaudu ennast ka määratletakse. Näiteks käsitletakse end „inimesena, kes armastab raamatuid lugeda“, üks vastanutest on konstateerinud, et „tõlgin meelsasti, eriti raamatuid“, teine aga osutanud püüdlusele „eestindada nii, et eestlane tunneks end lugedes koduselt“. Paar vastanut on piiritlenud oma tegevust tõlkijana austria ja saksa(keelse) ilukirjandusega, nimetades end „austria ja saksa kirjanduse huviliseks harrastustõlkijaks“, „saksa kirjanduse tutvustajaks Eestis“. Üks vastanutest on end määratlenud „uue mõttemaailma esitleja, ka klassika propageerijana“, teine on tõdenud, et tahab tõlkijana „rikastada, avardada eestikeelset kirjandusmaailma, vahendada teises keeles loodud tekste nendele, kes seda keelt (piisavalt) ei oska“. Üks vastanu kirjeldab ennast „tõsisemat laadi ilukirjanduse tõlkijana, kes on lisaks sellele vahendanud ka hulga filosoofilist kirjandust“. Ta lisab, et on „selline „vana kooli“ tõlkija, kes alustas omal ajal pliiatsiga paberile tõlkides ja eelistab nüüdki arvuti taga teha

tekstiga väga põhjalikku tööd“. Samas vastas üks tõlkija, et „tõlgin pigem kõike muud kui ilukirjandust“.

Ühe vastanu sõnul, kes nimetas ennast küll pigem endiseks tõlkijaks, oli tõlkimine varem olnud loominguline väljund. Loomingulisuse/loovuse aspekti mainis ka teine vastanu, iseloomustades end tõlkijana selliste märksõnadega nagu „loov“ ja „seestunud“.

Et küsimust „Kuidas määratleksite ennast tõlkijana?“ oli võimalik erinevalt tõlgendada, anti enesemääratluseks ka tõlkija taseme kohta käivaid hinnanguid. Üks vastanutest nimatas end „keskpäraseks“, teine „üsna heaks“, kolmas väitis, et „minust on ka hullemaid, aga minuga ollakse rahul“. Üks vastaja määratles ennast „õpipoisina“ – ühelt poolt võib seda pidada hinnangu andmiseks, teisalt aga viitab õpipoisiks nimetamine pidevale juurde õppimisele, enesearengule, millest oli juttu ülalpool.

Kaks vastajat tunnistasid, et ei saa küsimusest päris hästi aru. Üks vastanutest kirjutas, et „ei pea ennast tõlkijaks, ei ole peale kahe raamatu 10–15 a tagasi rohkem tõlkinud“. Kolm vastajat olid jätnud ennast määratlemata: kaks neist ei vastanud küsimusele, kolmas tunnistas, et „ei määratle ennast üldse mitte kuidagi“.

Kuna vastuste palett kujunes väga erilmeliseks, siis on mõneti keeruline üldistada, kellena uuritud sihtrühma liikmed end määratlevad. Tõlkijate enesemääratlusi kokku võtta püüdes võib siiski öelda, et vastustes tuuakse enim esile enda kui harrastus- ja juhutõlkija ning kirjandushuvilise inimese kuvandit.

Ilukirjanduse tõlkijate enesenägemus ei tarvitse tingimata kattuda sellega, kuidas nad ilukirjanduse tõlkijat laiemalt määratlevad, millega võib olla põhjendatav ka mõningane vastuolu kogutud andmetes.

Kui nt ilukirjanduse tõlkija üldisemal defineerimisel leidis arvestatavat toetajaskonda määratlus, et ilukirjanduse tõlkija on igaüks, kelle elukutse on ilukirjanduse tõlkimine (vastanute absoluutarvu järgi tõlkijate 2. eelistus), siis enesemääratlustes nimetati end mitmel korral harrastus- ja juhutõlkijaks. Samas ei saa väita, et inimene, kelle puhul ilukirjanduse tõlkimine on pigem harrastus, oleks oma olemuselt vähem ilukirjanduse tõlkija kui inimene, kes pühendub ilukirjanduse tõlkimisele kui põhitegevusele. Võimalikud on ka variandid, et inimene tõlgib ilukirjandust hobi korras ja episoodiliselt aastakümnete vältel, samas kui teine tõlkija keskendub ilukirjanduse eestindamisele põhitegevusena nt aasta või paari jooksul. Aja ja tegelemise intensiivsuse põhjal ei saa minu arvates otsustada, et üks eelpool nimetatutest oleks oma olemuselt rohkem ilukirjanduse tõlkija kui teine. Seega tundub professioni kriteerium ilukirjanduse tõlkija enesemääratlemisel Eesti, aga ka muu maailma kontekstis olevat mõnevõrra küsitav lähtepunkt. Ka siinse uurimistöö käigus kogutud andmetest selgus

täiendavalt, et uuritud sihtrühma 32 liikmest 25 ei pea ilukirjanduse tõlkimist enda põhitegevuseks ning 21 on arvanud, et tegemist on pigem harrastusega. Uuritud sihtrühma tõlkijate elukutselist tausta käsitlen lähemalt alapeatükis 4.5..

Kui siinses peatükis keskendusin ilukirjanduse tõlkija määratlemisele, sh tõlkijate enesenägemuse kaardistamisele, siis järgmises peatükis üritan lahti mõtestada küsimuse, mis on siinse töö seisukohalt tõlkimine, ning uurida, kuidas küsitletud tõlkijad tõlkimist käsitlevad, sest tegemist on küsimusega, millele vastamata pole võimalik tõlkevaldkonnas (nii teoorias kui ka praktikas) adekvaatselt orienteeruda (ja millele vastamata jätmine on samavõrd kõnekas fakt kui kuidagimoodi vastata püüdmine). Ühtlasi annan lühiülevaate ilukirjandusliku tõlke uurimisvõimalustest rõhuasetusega neil võimalusil, mida kavatsen siinses töös rakendada.

3. Mis on tõlkimine?

Tõlkimine on väga lai mõiste, mida on võimalik käsitleda mitmeti. Arusaam sellest, mis on tõlkimine, on läbi aegade muutunud, eriti viimasel ajal. Kuigi tõlkimise määratlemine on siinses töös vaid üks ja mitte keskne aspekt, sest põhirõhk on ilukirjanduse tõlkijatel ja nende koostööl kirjastustega, pean siiski oluliseks selgitada, mis on minu töö seisukohalt tõlkimine, sest see on siinses käsitluses orienteerumiseks vajalik.

Üks olulistest eristustest on läheneda tõlkimisele kui protsessile ja tõlkele kui produktile. James S. Holmes toonitab, et tõlkeuuringutes on tarvis eristada produktipõhist lähenemist protsessipõhisest, pidades silmas, et üks on teise tagajärg ning tõlke kui produkti olemust ei ole võimalik mõista, kui puudub arusaam tõlkest kui protsessist (1994: 81). Kuna sinne kirjutis haakub eelkõige tõlkimise kui protsessiga ega uuri selle protsessi tagajärgi ehk tõlkeid tekstide kujul, siis sellest lähtub ka järgnev tõlkimise lahtimõtestamine.

Erialakirjandust lugedes on tekkinud arusaam, et mitte üksnes tõlget kui produkti, vaid ka tõlkimist kui protsessi nähakse pigem keele- ja tekstikeskse tegevusena, definitsioonide sõnastustes on rohkem või vähem puudutatud tõlkeprotsessi tulemit, tõlget.

Ometi on ka erandeid ning ühte neist – tõlkimise käsitlemist tööstusprotsessina – pean siinses töös seisukohalt sobilikuks lähenemisviisiks, nähes praktilist seost ilukirjanduse tõlkimisega.

J. C. Sager, kellelt kõnealune käsitlus pärineb, on arvamisel, et tõlkimine on väliselt motiveeritud tööstustegevus, mida toetab infotehnoloogia ja mida mitmekesistatakse, et vastata sedalaadi kommunikatsiooni erilistele vajadustele (Shuttleworth, Cowie 1997: 181). Kuigi tõlkimise käsitlemine tööstusprotsessina on kasutusel pigem kommertstõlke kontekstis ning J. C. Sager liigitab tööstusliku tõlkegevuse alla igasuguse tõlkimise, mis ei ole seotud ilukirjanduslike või religioossete tekstide tõlkimisega (Olohan 2009: 40), siis samas võib nn kommertstõlkele läheneda kahest vaatepunktist: ühelt poolt hõlmab see kõikide tekstide tõlkimist, mida kasutatakse ärikontekstis; teisalt tähistatakse selle terminiga teinekord ka raha eest osutatud tõlketeenust (Olohan 2009: 41). Ilukirjanduse tõlkijate ja kirjastuste vahelise koostöö lahkamiseks sobivad mõlemad nimetatud vaatepunktid, sest kui vaimsus ja emotsioonid kõrvale jätta, on kirjastustele tõlkimine ja kirjastamine äri ning puhtpraktiliselt lähenedes osutab ilukirjanduse tõlkija kirjastusele tõlketeenust, mille eest saab tasu. Kuigi ei tahaks väga kommertslikkusele rõhuda, pean lähenemist tõlkimisele kui tööstusprotsessile käesoleva töös seisukohalt õigustatuks veel põhjusel, et käsitlen siinses kirjutises edaspidi ka tõlkelepinguid ja tõlketöö tasustamist puudutavaid küsimusi.

Ilukirjanduse tõlkimine kui reaalse maailma kontekstis aset leidev tegevusvorm (Jones 2009: 155) on seostatav tõlkimise kui tööstusprotsessiga, sest nagu märgib F. R. Jones, saab konteksti uurida järk-järgult laienevate võrgustikena, sh nn tõlkimise tootmismeeskondadena (Jones 2009: 155). Tootmismeeskond koosneb rühmast inimestest, kes tegutsevad koos mingi eesmärgi nimel, nt sooviga anda eesti keeles välja kõik Elias Canetti teosed. Kõnealuse lähenemise puhul eeldatakse, et ilukirjanduse tõlkimine/tõlge ei hõlma ainult tõlkimist, vaid ka teosevalikut, lähte- ja sihtteksti toimetamist, trükis avaldamist ja turundust (Jones 2009: 155). Tõlke toimimise eest vastutavad kõik meeskonnaliikmed, meeskonna tegevuses osalejad. Üks põhilisemaid analüütilisi raamistikke, millest lähtuvalt tootmismeeskondi uuritakse, on nn tegevusvõrgustiku teooria, mille järgi tegevuses osalejad räägivad üksteisega läbi, teevad koostööd ja/või vastustavad üksteist, et moodustada toimiv võrgustik, sõnastada selle eesmärgid ja need saavutada (Jones 2009: 155). Kõnealust lähenemist on minu arvates sobilik rakendada ka tõlkijate ja kirjastajate vahelise koostöö uurimiseks. Seejuures on siinne töö keskendunud ühele osapoolale – käsitus lähtub tõlkijate vaatevinklist.

Eelpool mainitud võrgustikud, nn tõlkimise tootmismeeskonnad liigitatakse sotsiaalse kontekstiga seoste (*links with social context*) alla, mis on ilukirjanduse tõlkimise uurimisel üks kolmest aspektist. Lisaks uuritakse tõlget tekstina ja tõlkeprotsessi (Jones 2009: 153). Siinses töös puudutan neist kahte aspekti: tõlkeprotsessi ja sotsiaalse kontekstiga seoseid. Kui sotsiaalse kontekstiga seoseid käsitlesin lühidalt ülalpool, siis tõlkeprotsessi aspekti selgituseks olgu mainitud, et ilukirjanduslikku tõlget/tõlkimist on tõlketeaduses võimalik käsitleda kommunikatsiooniprotsessina, millele saab läheneda kahel viisil: tõlkimist saab analüüsida käitumisena, hõlmates nt tõlkijate kirjalikke raporteid oma tegevuse kohta, intervjuusid ja valjult mõtlemise protokolle; teine lähenemisviis on kognitiiv-pragmaatiline, püüdes uurida originaali autori, tõlkija kui lugeja ja ümberkirjutaja ning sihtteksti lugeja vahelist kommunikatsiooni (Jones 2009: 154). Kognitiiv-pragmaatiline lähenemine võtab arvesse tõlkija tausta, tema silmaringi, teadmisi ja kogemusi ning just kõnealune nüanss ehk tõlkijate taustainfo pakub ka käesoleva magistritöö seisukohalt huvi. Kokkuvõtvalt ja mõneti lihtsustatult väljendudes käsitlen siinses töös tõlkeprotsessi all tõlkijate taustainfot ning sotsiaalse kontekstiga seoste all tõlkijate koostööd kirjastustega.

Nagu käesoleva peatüki alguses mainisin, on tõlkimise defineerimine siinses töös küll oluline, kuid vaid üks nüanss. Protsessikeskseid ning mitte niiväga teksti-, keele- ja (ümber)kirjutamispõhiseid tõlkimise määratlusi tundub erialakirjanduses olevat vähevõitu. Kui mõnda neist nimetada, siis lisaks eelpool mainitud tööstusprotsessile võiks ehk esile tõsta nt käsitlust tõlkimisest kui kultuuridevahelisest kommunikatsioonist, teisest infopakumisest,

kommunikatsiooniaktist, eesmärgipärasest kultuuriülesest tegevusest. Võttes arvesse uurimistöö sihtrühma, ei sobinud kaasata nt funktsionalistlikke käsitlusi (sh teisene infopakumine, kommunikatsiooniakt, kultuuriülene tegevus), sest need peavad esmaseks tõlke *skopos*'t, funktsiooni, mistõttu ilukirjanduse tõlkimise puhul neid käsitlusi pigem ei soovitata rakendada, kuna ilukirjandusel puudub otsene funktsioon; mõne määratluse puhul võis aga ette aimata, et vastajad nendega ilmselt hästi ei haaku (nt tõlkimise käsitlemine patriarhaadi- või üleilmse kapitalismi vastase võitlusena). Eelpool nimetatud põhjustel ja et üks etteantud määratlus ei hakkaks teiste üle domineerima, jätsin siinse uurimistöö sihtrühmale mõeldud küsimustikus küsimusele „Mis on Teie arvates tõlkimine? Palun põhjendage!“ vastajatele vabad käed. Igal vastajal oli võimalik vabas vormis kirja panna oma arusaam tõlkimisest.

Enne küsitluse läbiviimist arvasin, et vastajad võivad tõlkimise määratlemisel kimbatusse sattuda, kuid lootsin, et igal tõlkijal on siiski mingisugune arusaam tõlkimisest kujunenud, sest tegemist on põhimõttelise küsimusega, mis aitab tõlkevaldkonnas orienteeruda ning end ja oma tegevust tõlkijana mõtestada. Kuigi ülalpool olen selgitanud, et siinses töös käsitlen tõlkimist tööstusprotsessina, ja seda ka põhjendanud, siis tõlkijate arusaama tõlkimisest küsisin lisaks põhjusel, et see võimaldab paremini mõista tõlkijate antud teisi vastuseid (mida analüüsin lähemalt järgmistes peatükkides), moodustades siinse uurimistöö jaoks vajaliku taustsüsteemi.

32 vastanust sõnastas oma arusaama tõlkimisest 27, küsimusele jättis vastamata 5 tõlkijat. Kuigi tõlkimise määratlemisele lisaks oli palutud ka põhjendust, ei argumenteerinud ükski vastanu, miks ta tõlkimist just sel või teisel moel määratleb. Kuna uuritav sihtrühm koosnes ilukirjanduse tõlkijatest, siis on nad esitanud eelkõige määratlusi, mis puudutavad otseselt ilukirjanduse tõlkimist. Samas esineb ka formuleeringuid, mida võib kasutada tõlkimise kohta laiemalt, nt on ühe vastanu meelest tõlkimine „abi neile, kes originaalkeelt ei oska“, teine aga on konstateerinud, et „tõlkimine ongi tõlkimine, töö nagu iga teinegi“. Viimati esitatud tsitaat on ka ainus, kus tõlkimise määratlemisel on viidatud teisele aspektile. Suurema osa vastanute arvates on tõlkimise olemuse avamisel asjakohasemad ja olulisemad muud nüansid. Kogutud andmetest ilmnesid järgmised jõujooned:

- 1) Traditsioonilist lähenemist, mille keskmeks on arusaam tõlkimisest kui ühe keele teksti edasiandmisest teises keeles ja ümberkirjutamisest, järgis mõneti erinevas sõnastuses mitu vastajat. Näiteks määratleb üks vastanutest tõlkimist järgmiselt: „See on see, kui paned teksti ühest keelest teise.“ Teise vastanu sõnul on „tõlkimine ühes keeles esitatud/kirjutatud teksti adekvaatne loomine teises keeles“, kolmanda meelest on „tõlkimine teksti ümberkirjutamine teises keeles“, lisades, et „hea tõlke puhul ei saa lugeja aru, et tegemist on tõlkega“. Samuti on tõlkimise kohta öeldud, et see on „ühe

kultuurteksti vahendamine teise keelde, võimalus kultuuri ja kirjandust levitada“. Viimati tsiteeritud määratlus sisaldab lisaks teksti vahendamisele ka kultuuri ja kirjanduse komponenti, mida vastanud tõlkimise määratlemisel samuti küllalt sageli kasutasid.

- 2) Nagu eelpool mainitud, oli vastanute seas arvestataval hulgal neid, kes peavad tõlkimist kirjanduse ja/või kultuuri vahendamiseks, lisades, et tegemist on loomingulise protsessiga: tõlkimine on „kultuuri vahendamine, aga ka kirjandusloome emakeeles“, „kirjanduse ja laiemalt kultuuri vahendamine ühest kultuuriruumist teise, loomeprotsess“, „kultuuri vahendamine; kujutav kunst, film, arhitektuur jm on vahendatavad otseselt, kirjandus ainult kaudselt“, „kirjandusliku materjali vahendamine ühest keelest teise“, „välisriikide kirjanike vahendamine meie lugejatele“, „taasloomine“. Üks vastanutest on arvanud nii: „Tõlkimine ei ole kindlasti lihtsalt käsitöö, teksti ümberpanek ühest keelest teise. Pean seda rohkem loominguks. Samas peab olema tõlkijal tõlgitava autori suhtes nii suur respekt, et ta ei hakka esile tükki. Selline balanss ongi minu meelest hea tõlke alus. Ja kindlasti hindan ja pean vajalikuks perfektset emakeeleoskust.“
- 3) Kogutud andmetest joonistub välja ka kolmas rühm seisukohti, mida ühendav märksõna on algse autori suhtlustaotluse, mõtete-tunnete-stiili edasiandmine. Üks vastanutest on üldsõnaliselt konstateerinud, et tõlkimine on „autori vahendamine teise keelde“, teise sõnul on tõlkimine „autori taotluste võimalikult täpne edasiandmine“. Tõlkimist on nimetatud teise inimese mõtete ja tunnete vahendamiseks ning katseks edastada autori tunnetust. Üks vastanutest on öelnud, et tõlkimine on „viimse nüansini autori tajumine ja selle taju võimalikult täpne väljendamine eesti keeles“. Ühel korral on tõlkimise määratlemisel kasutatud Arvi Tavasti definitsiooni, mille järgi peetakse tõlkimiseks „autori suhtlustaotluse võimalikult adekvaatset edasiandmist teises keeles, võimaldades selles keeles lugejale või kuulajale avaldada samasugust mõju nagu lähteteksti lugejale ja kuulajale“ (tsitaat ei pärine A. Tavastilt, vaid anonüümselt vastajalt). Lisaks selliste subjektiivsete kategooriate nagu taju ja mõju vahendamisele on tõlkimist nimetatud koguni „teose sisse minekuks, selle omaksvõtuks ja adekvaatseks edasiandmiseks, taustaks ajastu ja autori olemus“. Eelpool esitatud sõnastuste põhjal võib täheldada, et tõlkimisel peetakse oluliseks täpsust ja adekvaatsust, üks vastanu on kirjutanud ka, et tõlkimine on „võõrkeelse autori teose võimalikult lähedane, mitte sõnasõnaline tõlkimine eesti keelde“. Siinkohal olgu mainitud, et lisaks viimati tsiteeritud määratlusele on veel ühel korral püütud tõlkimise olemust formuleerida nähtuse enda

kaudu – „tõlkimine ongi tõlkimine, töö nagu iga teinegi“. Autori mõtete ja tunnete kõrval on esile tõstetud ka stiili vahendamist. „Tõlkimine on sisenemine võõrasse mõttemaailma, elu koos teise inimesega. Igal juhul mitte ainult sõnade otsimine, vaid vastava stiili loomine,“ on arvanud üks vastaja. Tõlkimist on määratletud ka protsessina, milles võrdselt tähtsad on autori mõtte täpne edasiandmine ja teksti ilusasse, ladusasse, loogilisse emakeelde panemine, ning autori mõtte, stiili ja sõnumi edasiandmisena võimalikult täpselt ja heas sõnastuses.

Nagu 2. ja 3. punktist nähtub, on mõnes eelnevalt esitatud tõlkimise määratluses juba viidatud suurepärase emakeeleoskuse olulisusele („pean vajalikuks perfektset emakeeleoskust“, „teksti ilusasse, ladusasse, loogilisse emakeelde panemine“), kuigi tegemist on vaid määratluse ühe komponendiga. Sihtkeele (soovitavalt seega emakeele, mille all kõnealusel juhul on silmas peetud eesti keelt) valdamise tähtsust on nimetatud ka järgnevates määratlustes: tõlkimine on „võõrkeele ilus ja huvitav väljendamine eesti keeles“, „teose mõtte edasiandmine võimalikult heas eesti keeles“.

Eraldi võiks esile tuua ka määratluse, mille järgi tõlkimine on „keele interpreteerimine“, millele vastanu on toonud võrdluseks muusika ja muusiku suhte ja mille võiks siinse liigituse järgi lahterdada 1. punkti alla, teisalt on sama vastanu nimetanud tõlkimist ka „teise rahva, teise inimese (autori) vahendamiseks“, mis võiks haakuda niihästi 2. kui ka 3. punktiga.

Kuigi sõnastused vastajati varieeruvad, siis kogutud andmete põhjal võib väita, et uuritud sihtrühm peab tõlkimist suuremal või vähemal määral algse autori taotluste, keele ja kultuuri võimalikult täpselt ja adekvaatselt edasiandmiseks, mis kinnitab varasemaid teoreetilisi seisukohavõtte. Pidades silmas just ilukirjanduse tõlkimist, on nt Šveitsist pärit tõlketeoreetik Werner Koller öelnud, et laiemas mõttes võib tõlkimist käsitleda kultuuritööna, kitsamas mõttes on tõlkimine töö keelega (Koller 1992: 59). Uuritud sihtrühma vastustest on võimalik leida otseselt seoseid tõlkimise ja siinse töö 2. peatükis käsitletud ilukirjanduse tõlkija määratlemise vahel. Kui tõlkimiseks on üldistatult peetud keele ja kultuuri edasiandmist, siis ilukirjanduse tõlkija määratlemisel domineeris arusaam tõlkijast kui vahendajast kahe keele ja kultuuri vahel (vt sagedustabel lk 17). Mõttekäik, et mis tahes valdkonnas tegutseva inimese olemust saab kõige paremini avada tema sooritatavate tegevuste kaudu (nt kriitikagi soovitataks suunata inimese mõtetele-tegudele, mitte aga isikule endale), annab kinnitust arusaamale, et inimene on see, mida ta teeb, ning on üks argumentidest, miks ka siinse töö seisukohalt on peetud oluliseks tõlkimist määratleda.

Keskendusin siinses peatükis tõlkimise määratlemisele käesoleva töö seisukohalt, selgitades ühtlasi, kuidas ilukirjanduse tõlkimist tänapäeva tõlketeaduses uuritakse ning milliseid

võimalusi rakendan oma töös. Andsin ka ülevaate, milline on uuritud sihtrühma nägemus tõlkimisest. Järgmises peatükis käsitlen tõlkeprotsessi kognitiiv-pragmaatilisest lähtekohast, s.t, et võtan kokku tõlkijate taustainfo.

4. Tõlkeprotsess: tõlkijate taustainfo

Ilukirjanduse tõlkimise protsessile on võimalik läheneda kognitiiv-pragmaatilisel, võttes arvesse tõlkijate tausta, nende teadmisi, oskusi ja kogemusi. Siinses peatükis proovin avada minu uuritud sihtrühma puudutavat taustainfot, käsitledes nt selliseid aspekte nagu ilukirjanduse tõlkijate sugu ja vanus, haridustase, erialane taust, tõlkekoolitus ja -praktika, elukutse (põhitöö), spetsialiseerumine, motivatsioon jm küsimused. Käsitlusega rööbiti teen sissepõikeid tõlketooriasse, püüdes sihtrühmalt ehk praktikutelt kogutud andmeid võrrelda tõlkeuurijatelt pärinevate seisukohtadega.

4.1. Sooline ja vanuseline jaotumus

Tõlkimist on üldiselt peetud naiste pärusmaaks, olenemata sellest, kas tegemist on tarbe- või ilukirjanduslike tekstide vahendamisega. Põhjused, miks naised on tõlkevaldkonnas läbi aegade domineerinud, on Daniel Gouadeci arvates majanduslikud (suhteliselt madalad tasud olid teise sissetulekuna vastuvõetavad) ja sotsiaalsed (võimalus töötada osalise tööajaga, paindlikkus) (2007: 88). Võimalik, et naiste domineerimise üks põhjustest on suurem verbaalne võimekus, mida neile sünnipäraselt omistatakse ja mis võib neile meestega võrreldes anda tõlkevaldkonnas tegutsemisel eelise. Ehkki naised on tõlkevaldkonnas endiselt juhtpositsioonil, võib samas märgata tendentsi, et aina enam mehi tunneb tänapäeval tõlkimise vastu huvi. D. Gouadec, kes on oma käsitluses küll silmas pidanud pigem tarbetekstide tõlkijaid, toob põhjustena välja, et tõlkimisel on üha rohkem tegemist areneva IT-valdkonnaga, lähteteksti materjalid on olemuselt üha tehnilisemat ja komplekssemat laadi, samuti nähakse tõlkimises üht võimalikku lahendust töötuse vähendamisele. Üks oluline põhjus seisneb D. Gouadeci sõnul ka tõlketööstuses esindatud „ametikohtade“ ja nõutavate oskuste mitmekesisuses (2007: 88). Ka ilukirjanduse tõlkimise puhul võivad mõned eelpool nimetatud aspektidest olla aktuaalsed (kursisolek IT-arengutega, võimalus leida leevendust töötusele, tõlkimisega seotud töökohtade mitmekesisus jms). Kui tuua näiteks Eestile keele ja kultuuri poolest lähedane maa Soome, siis Irma Sorvali on uurinud tõlkijaid ja tõlkeprotsessi, usutledes Soomes tegutsevaid tarbe-, aga ka ilukirjanduslike tekstide tõlkijaid, kelle jaoks tõlkimine on põhitegevus. Kuigi I. Sorvali uuringus osales rohkem mehi kui naisi, peab ta seda pelgaks juhuseks, kinnitades, et Soomes peetakse tõlkija ametit peamiselt naiste pärusmaaks (Sorvali 1996: 91).

Siinses töös uuritud sihtrühma puhul peab paika väide, et tõlkijad on enamasti naised. Kui võtta aluseks uurimistöö sihtrühm tervikuna, siis 77 tõlkijast on naisi 58 ja mehi 19. Küsimustikule vastanud 32 tõlkija seas oli naisterahvaid 25 ja meesterahvaid 6, soo oli jätnud märkimata 1 vastaja. Vastanute soolisest jagunemisest annab ülevaate järgmine sektordiagramm:

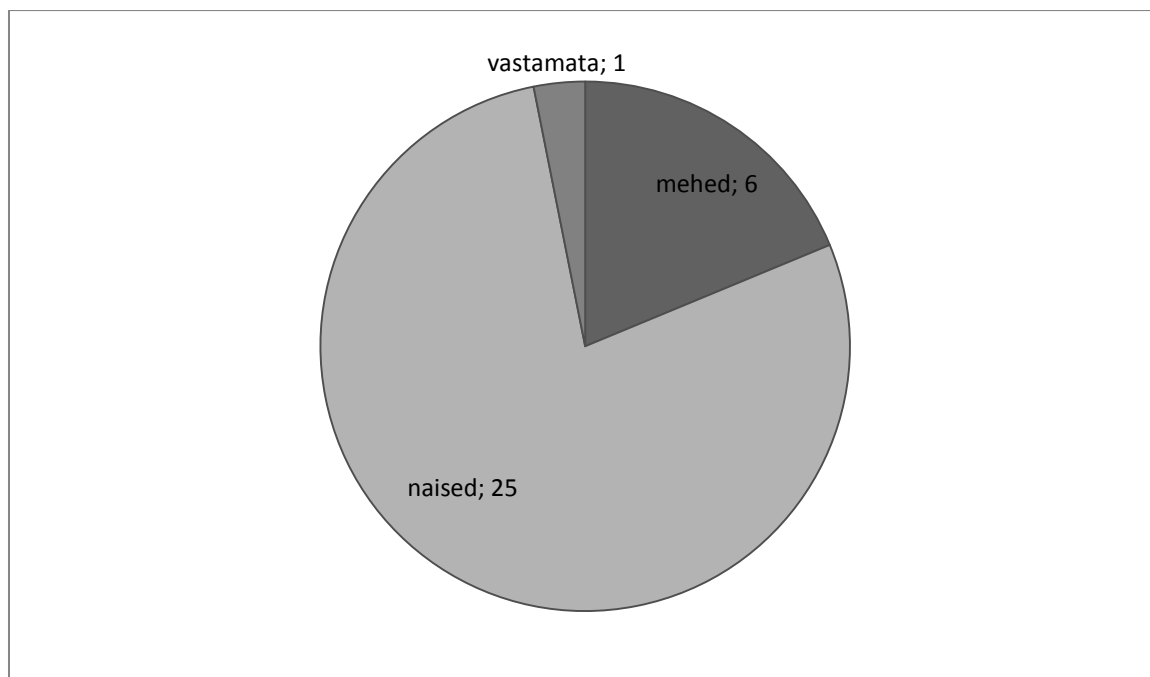

Diagramm 1. Sooline jaotumus

Vanuse järgi pidasin mõttekaks eristada järgmisi rühmi: 21–35-aastased, 36–50-aastased, 51–65-aastased ning vanemad kui 66-aastased tõlkijad. Vastanute vanuselisest jagunemisest annab ettekujutuse järgmine tulpdiaagramm:

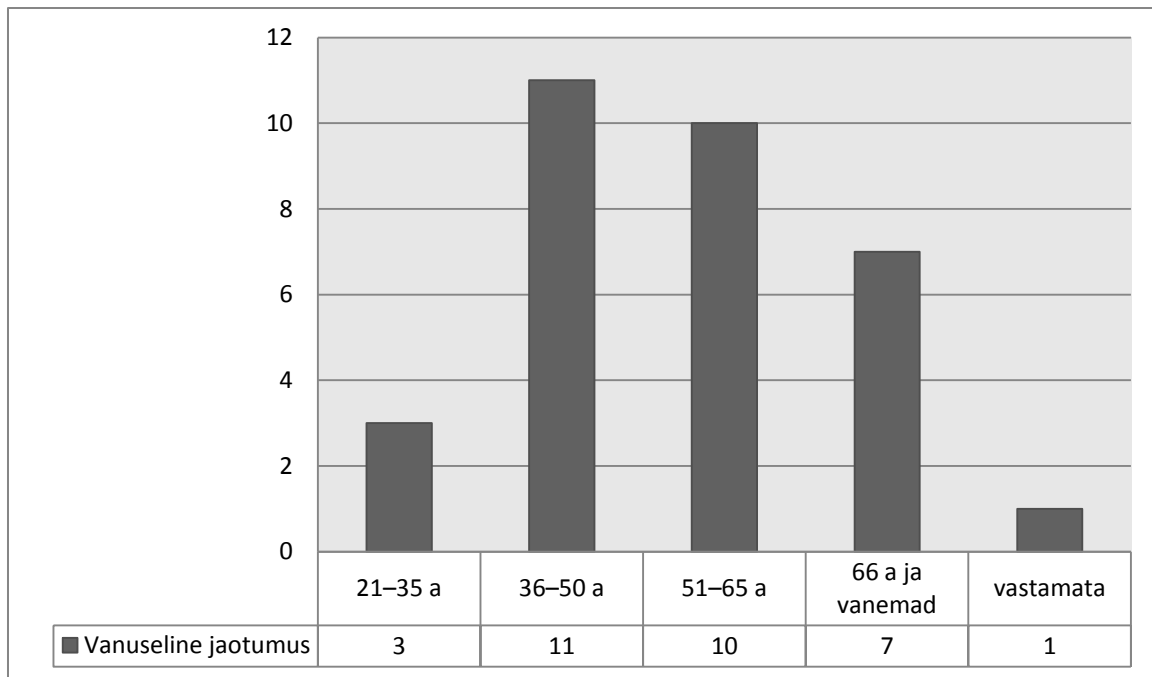

Diagramm 2. Vanuseline jaotumus

Vastanute seas oli 11 tõlkijat, kes kuulusid 36–50-aastaste vanuserühma, 10 tõlkijat, kes kuulusid 51–65-aastaste vanuserühma, 7 tõlkijat kuulus 66 a ja vanemate vanuserühma ning 3 tõlkija vanus jäi vahemikku 21–35 aastat. Üks vastanutest oli jätnud vanuserühma valimata. Oletasin vanuserühmi moodustades, et uuritud sihtrühmas ei tohiks olla nooremaid kui 21-aastaseid tõlkijaid, sest otse keskkoolipingis või esimestel kõrgkoolikursustel ilukirjanduse tõlkijana tegutsemine tundub olevat ebarealistlik variant, seetõttu algab noorim vanuserühm 21. eluaastaga. Järgmine vanuserühm algab 36. eluaastast. Seostan seda ajaga, mil inimesed, kes on jätkanud haridusteed kõrgkoolis, peaksid jõudma oma õpingutega ühele poole. Tegemist on küll suhtelise versta-postiga, aga see põhineb tähelepanekutel elust enesest. Järgmised kaks rühma (51–65 a, 66 a ja vanemad) võinuks ehk ühte rühma kokku võtta või eristada pensionieas olevad tõlkijad ülejäänutest, kuid et inimesed võivad minna pensionile erinevas vanuses, siis otsustasin jääda kahe eri vanuserühma ja 15 aasta kaupa liigituse juurde. Kokkuvõtlikult väljendudes oli uuritud sihtrühmas esindajaid kõigist etteantud vanusekategoriatest – ilukirjanduse tõlkijatena tegutsevad nii noored, keskealsed kui ka eakamad inimesed. Uuritute seas on noori ehk kuni 35-aastaseid ilukirjanduse tõlkijaid võrreldes keskealiste ja vanemate inimestega siiski arvestatavalt vähem. Kui nt pensionäri staatuses inimestel, kes võivad siinse jaotumuse järgi kuuluda nii 51–65-aastaste kui ka 66 a ja vanemate vanuserühma, on vahest rohkem võimalusi ilukirjanduse tõlkimisele pühenduda

(lapsed suured, töö ei seo), siis ülejäänute seis on sageli komplitseeritum, sest tuleb teha kompromisse ning leida tasakaal nt õpingute, põhitöö, pereelu ja ilukirjanduse tõlkimise vahel. Kui ilukirjanduse tõlkimise eelduseks pidada head lugemust ja laia silmaringi, milleni inimene jõuab tavaliselt järk-järgult, vanuse ja kogemuse edenedes, siis mõistetavalt on ilukirjanduse tõlkimisel eelisseisus pigem eakamad inimesed.

4.2. Haridustase ja erialane taust

Ilukirjanduse tõlkijad on haritud inimesed. Sellise tõdemuseni on jõudnud iisraeli ilukirjanduse tõlkijate kollektiivset minapilti käsitlenud R. Sela-Sheffy, kelle uuringust selgus, et suurem osa kuulsaid iisraeli ilukirjanduse tõlkijaid on hea haridusega, lõpetanud kas kolledži või ülikooli ning puutunud võõrkeeltega kokku varasest east (2008: 26). Ka siinses töös uuritud sihtrühma puhul leidis ilukirjanduse tõlkijate hea haridustase kinnitust. 32 tõlkijast 30 on omandanud kõrghariduse, sealhulgas kolmel vastanust on magistrikraad. Üks vastanu on keskeriharidusega, teine on läbinud kõrgkoolis 3 kursust. Tõlkijate haridustasemest annab ülevaate järgmine sektordiagramm:

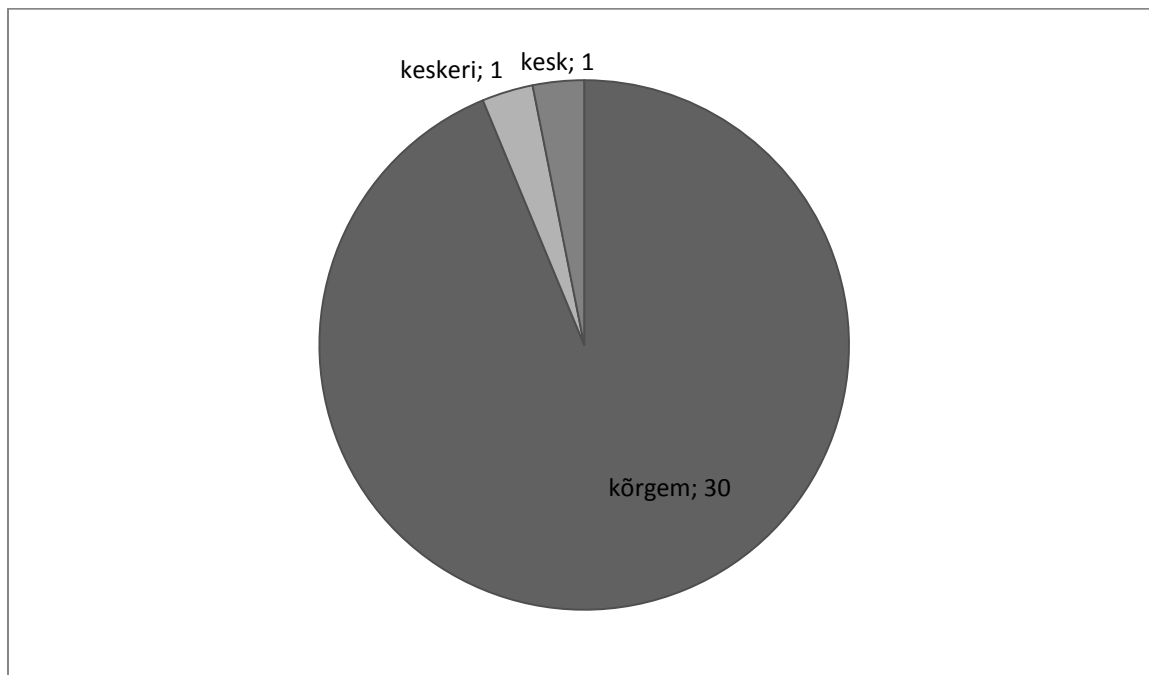

Diagramm 3. Haridustase

32 vastanust määratles oma eriala 29, 3 jättis eriala märkimata. Sihtrühma erialast tausta kajastab kokkuvõtvalt järgmine tulpdiagramm:

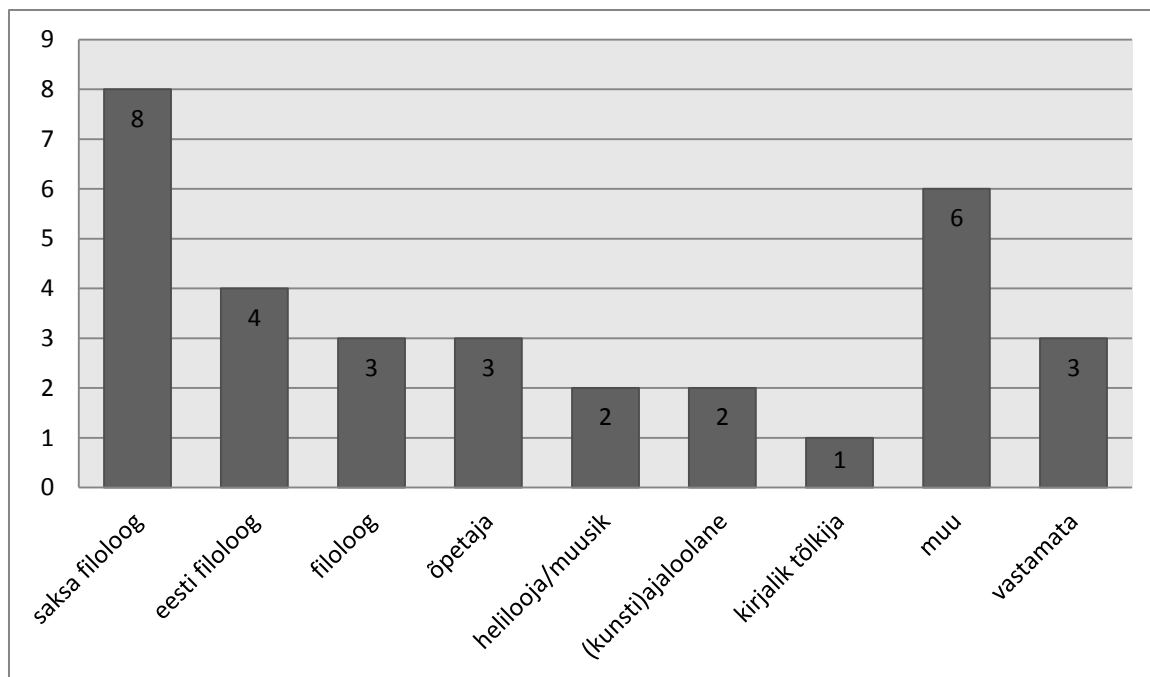

Diagramm 4. Erialane taust

Kuigi uuritud ilukirjanduse tõlkijad on hariduse omandanud väga erinevatel erialadel, on peamiselt tegemist siiski filoloogidega. Üldsõnaliselt filoloogina määratlesid end 3 vastanut. Eesti filolooge oli vastanute seas 4, saksa filoloogiks nimetas end 5 vastanut, kellest 1 nimetas end ka germanistik. Lisaks oli romaani-germaani filoloogiat, keeli ja kirjandust kokku õppinud 3 vastajat. Kuna erialade nimetused on läbi aegade mõnevõrra teisenenud, kuid õpetuse sisu on jäänud üldjoontes samaks, siis võib üldistavalt väita, et saksa filoloogid ning romaani-germaani keeli ja kirjandust õppinud inimesed moodustavad ühe erialase rühma (saksa filoloog) ega vaja eraldi lahterdust.

Osaliselt haakub saksa filoloogiaga ka saksa keele õpetaja stuudium, sest saksa filoloogiat õppides on Eestis olnud ja on võimalik omandada ka saksa keele õpetaja kutse. Uuritud sihtrühmas on 1 vastanu õppinud keskkooli saksa keele õpetajaks, teine on end nimetanud germaani keelte filoloogiks ja saksa keele õpetajaks, kolmas vastanu on hariduselt koolieelse pedagoogika ja psühholoogia õpetaja, koolieelse pedagoogika metoodik. Et õpetajakoolitus kujutab endast erialast olenemata täiesti eraldiseisvat väljaõpet, siis moodustavad õpetajaharidusega vastanud siinses töös omaette rühma.

Uuritud ilukirjanduse tõlkijate seas oli ka järgmiste erialade esindajaid: 1 helilooja ja 1 muusik, 1 ajaloolane ja 1 kunstiajaloolane ning 1 kirjalik tõlkija – need on tulpdigrammis eraldi esile toodud. Ülejäänud erialade esindajad (1 keemik, 1 arst, 1 teoloog ja ajakirjanik, 1 filoloog, kes on õppinud ka majandust, 1 vastanu, kes on lõpetanud avalike suhete eriala, ning 1 vastanu, kes

on kõrgkoolis läbinud 3 kursust majanduse erialal) on diagrammis lahterdatud „muu“ alla. Ülalpool mainitud 3 magistrikraadi on omandatud muusika, kunstiajaloo ja kirjaliku tõlke erialal. Seega on uuritud sihtrühmas vaid 1 konkreetselt tõlkija ettevalmistusega inimene. Kuna Eesti ülikoolide juures avati spetsiaalselt kirjaliku tõlke eriala õppekavad alles suhteliselt hiljuti – Tartu Ülikoolis hakati üliõpilasi kirjaliku tõlke eriala magistriõppesse vastu võtma alates 1999. aastast, Tallinna Ülikoolis 2002. aastast –, siis sellega on põhjendatav asjaolu, et paljud, eriti vanema põlvkonna tõlkijad, pole kõnealust koolitust läbida saanud. Ometi on ka varasematel aegadel olnud võimalik end täiendavalt koolitada, läbides ülikoolides valik- või vabaainena pakutavaid tõlke-, sh ilukirjanduse tõlke kursusi ja/või osaledes Eesti Keele Instituudi, Eesti Kirjanike Liidu, Eesti Tõlkide ja Tõlkijate Liidu, hiljem ka Eesti Tõlkebüroode Liidu, Eesti Tõlkemagistrite Liidu jt tõlkevaldkonnaga seotud asutuste ja organisatsioonide korraldatud tõlkeseminaridel.

Üks siinse uurimuse sihtrühma liikmeid ühendav komponent on saksa keele oskus. Esmane kokkupuude saksa keelega pärineb paljudel tõlkijatel kooliajast, saksa keele õppega on alustatud nii algklassides, põhikoolis kui ka keskkooli-/gümnaasiumiastmes. 1 vastanu on öelnud, et puutus saksa keelega esimest korda kokku ülikooli päevil. 32 vastanud tõlkijast 6 on saksa keelega kokku puutunud enne kooliminekut, kusjuures pooled neist (3 vastanut) kuuluvad 66 a ja vanemate vanuserühma, kaks 51–65 a vanuserühma ja üks 36–50 a vanuserühma. Kõige nooremas vanuserühmas (21–35 a) koolieelset saksa keele kogemust pole. Kuna vanema generatsiooni lapsepõlv võis vähemasti osaliselt jääda esimese Eesti Vabariigi aega, on osa selle vanuserühma esindajate puhul nende varasem kokkupuude saksa keelega mõistetav, nt ühe vastanu sõnul (N 66 a ja vanemad) puutus ta saksa keelega esimest korda kokku saksa lasteaias käies, teisel vastanul (N 66 a ja vanemad) on kontakt saksa keelega olnud sünnist saati. Küsitletud tõlkijad on saksa keelt õppinud väga erinevatel aegadel. Mitmes võõrkeel saksa keel tõlkijatel on, sõltub mõneti sellest, millal haridust on omandatud. Näiteks esimese Eesti Vabariigi ajal õpiti üldhariduskoolis 1. võõrkeelena peamiselt saksa, nõukogudeajal vene keelt, millele põhikoolis järgnes inglise või saksa keele valikuvõimalus. Taasiseseisvunud Eestis on õpilaste esimeseks võõrkeeleks kujunenud enamjaolt inglise keel, saksa keel on üldjuhul 2. või 3. võõrkeel. Järgmine sektordiagramm annab ülevaate, kuidas siinse töö sihtrühma kuuluvad tõlkijad vastasid küsimusele „Mitmes võõrkeel on Teil saksa keel?“.

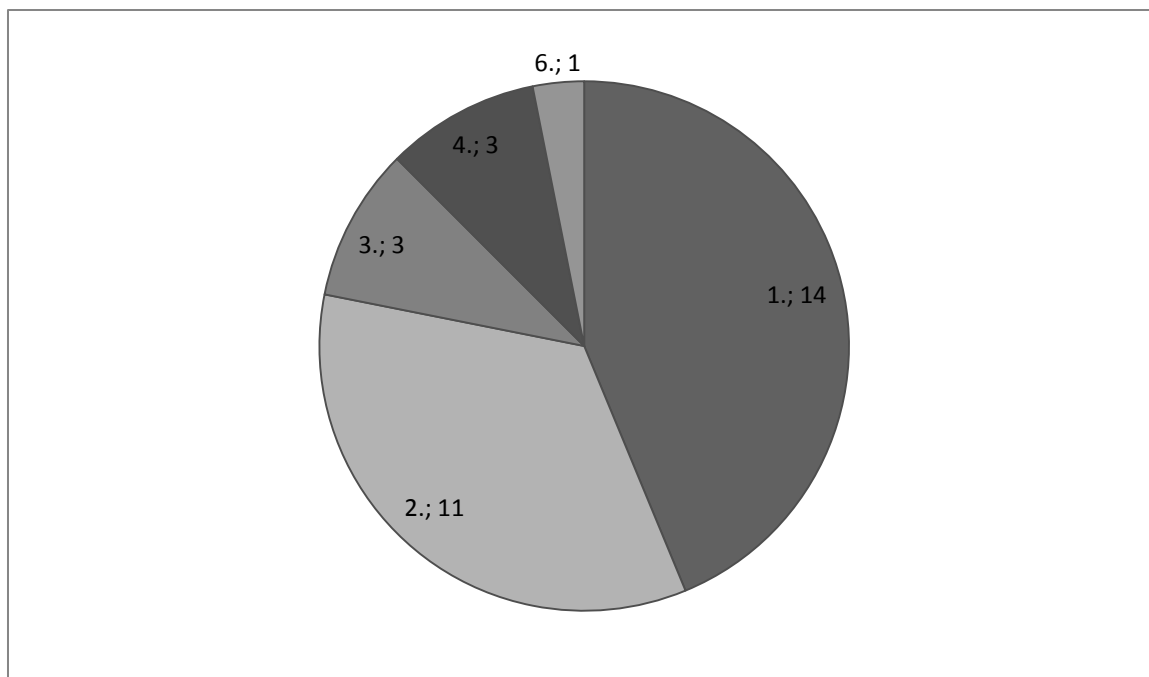

Diagramm 5. Mitmes võõrkeel on Teil saksa keel?

Mõneti probleemseks osutus vastuste analüüsimine põhjusel, et ilmselt mõisteti küsimust „Mitmes võõrkeel on Teil saksa keel?“ eelkõige sellest aspektist, mis järjekorras võõrkeeli on koolis õpitud. Tegelikult oli küsija eesmärk teada saada, mitmes tõlgitav võõrkeel saksa keel uuritud sihtrühma tõlkijate puhul on, eeldusel, et vastajad on tõlkinud/tõlgivad tekste emakeelde ka teistest võõrkeeltest ning lähtudes eelkõige konkreetse võõrkeele oskusest sellisel tasemel, mis võimaldab sellest keelest tõlkida. Ilmselt oleks siinse töö autor pidanud küsimuse veidi täpsemalt sõnastama. 32 vastanust on kõnealust nüansivahet märganud 2 tõlkijat: üks vastas, et tema puhul on saksa keel esimene võõrkeel, kui vene keelt mitte arvestada (ilmselt õppis ta vene keelt koolis 1. võõrkeelena, kuid tõlketööd teeb suunal saksa-eesti, seega on saksa keel tõlkimise seisukohalt tema 1. võõrkeel/töökeel), teise sõnul on saksa keel tema puhul ametlikult ilmselt teine võõrkeel pärast vene keelt, aga nüüdseks oskamise poolest juba esimene (tõlgib saksa-eesti suunal). Kahe eelpool näiteks toodud tõlkija vastused lahterdasin diagrammis saksa keele kui 1. võõrkeele alla. Kogutud andmete puhul on vajalik arvestada eelpool esitatud nüanssidega, mis pakuvad erinevaid tõlgendusvõimalusi.

4.3. Tõlkekooolitus ja -praktika

Tõlkekooolitusega seoses tõstatatakse sageli küsimus selle mõttest ja sisust. Tõlkimise puhul kiputakse vastandama teooriat ja praktikat, õpinguid ja töötamist. Kuigi vaateid võib olla

erinevaid, tundub olevat siiski üldlevinud seisukoht, et tõlkijale tuleb igasugune koolitus kasuks – varem või hiljem leiavad omandatud teadmised tõlketöös rakendust. I. Sorvali Soomes tegutsevate tõlkijate seas läbiviidud uuringust tõstaksin näitlikustamiseks esile kaks mõneti mustvalget nägemust: ühe järgi peetakse tõlkekoolitust väga oluliseks, milleta poleks tõlkijaks kujunetudki; teisalt on eriti ilukirjanduse tõlkimist silmas pidades tõdetud, et elu on parim õpetaja, töö parim koolitaja (Sorvali 1996: 95). I. Sorvali uuringust selgus ka, et lõviosa vastanud tõlkijatest pidas tõlkekoolitust tõlkijatele siiski vajalikuks, vaid 10% vastanutest oli eri meelt: tõlkekoolitusse ei suhtunud küll otseselt negatiivselt, pigem peeti tõlkija ametit kutsumuseks, mida ei ole võimalik õpetada (Sorvali 1996: 101).

Kui küsisin siinse töö sihtrühma liikmetelt, kas nad on osalenud tõlkekoolitusel või läbinud mõne tõlkekursuse, vastas küsimusele jaatavalt 13 tõlkijat ja eitavalt 19 tõlkijat. Tulemust väljendab ülevaاتlikult järgmine sektordiagramm:

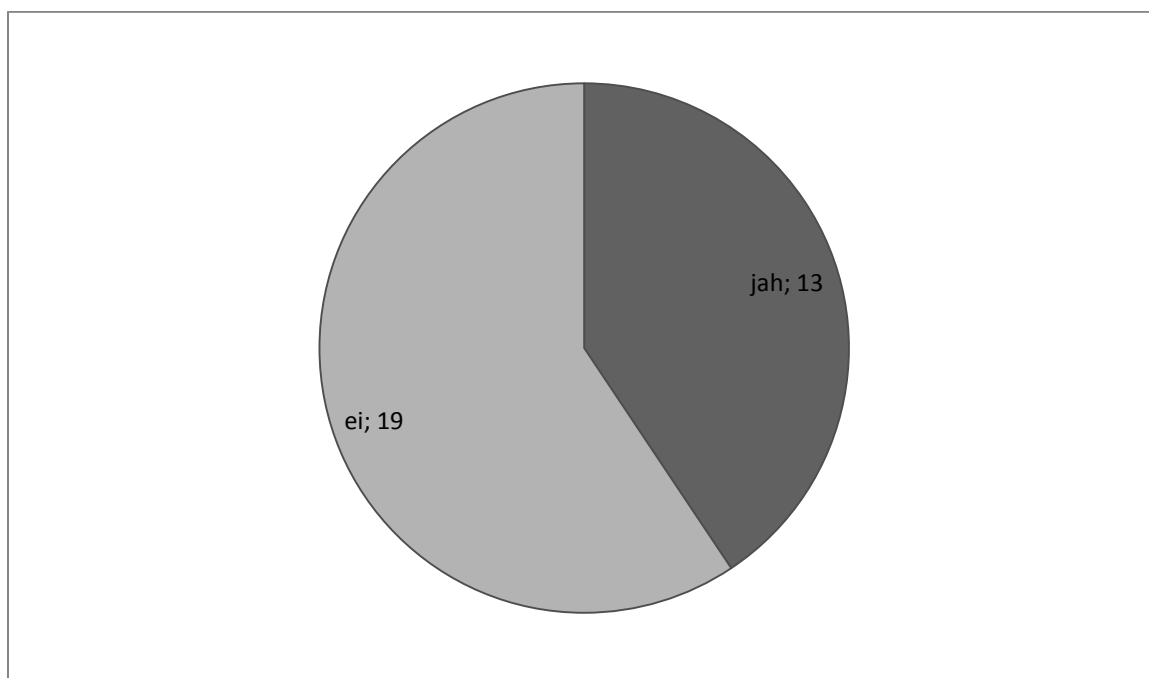

Diagramm 6. Kas olete osalenud tõlkekoolitusel, läbinud mõne tõlkekursuse?

Uurisin saksakeelse ilukirjanduse eestindajatelt ka nende hoiakuid seoses tõlkekoolituse ja - praktikaga. Mis on nende meelest oskuslikuks ilukirjanduse tõlkijaks saamisel olulisem, kas tõlkekoolitus, praktika või tõstaksid nad mõne muu aspekti esile? Tulemus kujunes järgmiseks: 32 vastanust pidas ainult tõlkekoolitust oluliseks 1, samas kui ainult praktikat väärtustas 15 tõlkijat ning korraga nii tõlkekoolitust kui ka praktikat pidas vajalikuks ja kasulikuks 9 tõlkijat.

Ilmselt on eelistuste selline jagunemine osaliselt põhjendatav asjaoluga, et tõlkekoolitust nähakse pigem teoreetilise õpetusena, mis Eesti näitel päris paika ei pea, sest siinsed kirjaliku tõlke eriala õppekavad on küllaltki praktilise suunitlusega, ehkki mõningaseks puuduseks võib pidada ilukirjanduslike tõlkekursuste puudumist, kuid selline lähenemine on seni olnud taotluslik. Samas on tõlkemagistrantidel võimalik osaleda vabal valikul ilukirjanduse tõlkimise ja keeleteoimetamisega seotud kursustel. Ka küsitletud rühma vastustest tuli ilmsiks, et ilukirjanduse tõlkimise puhul arvatakse teinekord, et seda ei ole võimalik õppida ega õpetada („ma ei tea, kas tõlkimine on õpitav, eks tegeldes tule oskust juurde, ju peaks olema mingi eelsoodumus“), millest võib johtuda ka ilukirjanduse tõlkijate ebalev või isegi skeptiline suhtumine tõlkekoolituse vajalikkusesse ja võimalikkusesse. Mõni praktikat ehk kogemuste hankimist pooldav seisukoht on suhteliselt resoluutne: „/.../ kõike õpitaksegi kogemuse läbi, teooriatest pole kasu“. Üks vastanu on tõdenud, et kindlasti on praktika kõige tähtsam ja mida pikaajalisem, seda parem: „Tundsin alles umbes 15 aasta töö järel, et nüüd juba oskan midagi.“ Praktika puhul tuuakse esile selle juurde kuuluvat toimetamistööd ning teiste tõlkijate tööde ja meetoditega tutvumise olulisust; rõhutatakse hea toimetaja olemasolu tähtsust – „praktika ja koostöö hea toimetajaga ehk siis koolituse kõrgem aste“ on oskuslikuks ilukirjanduse tõlkijaks kujunemisel üks edu valemitest. Samas on üks vastanu väljendanud kahetsust, et pole saanud end tõlkevaldkonnas koolitada: „Praktikaga tuleb palju, aga tunnen puudust koolitusest. Kunagi tahtsin seda õppida, aga kõik läks teistpidi.“ Koolituse pooltargumendiks on arvatud, et see võib aidata ära hoida paljude vigade tegemist, toetada praktikat; üks vastanu on pidanud oluliseks, et praktika rajaneks teooriale. On ka lakooniliselt tõdetud, et „koolitus aitab lihvida, ei enam“.

Vastanud väärtustasid koolituse ja praktika kõrval arvestataval hulgal muid aspekte, mida nad peavad oskuslikuks ilukirjanduse tõlkijaks kujunemisel tähtsaks: korduvalt osutati heale (ema)keeletunnetusele, -tajule ja -vaistule, ema- ja võõrkeekelele (kord rõhuasetusega lähte-, kord sihtkeelele), maa ja kultuuri tundmisele, (kirjandus)huvile („koolitus ei aita suurt midagi, kui pole suurt huvi raamatute ja keele vastu“), loovusele ja loomingulisusele („ilukirjanduse tõlkimine eeldab tõlkijalt ka mingil määral loomingulist lähenemist, sest muidu on väga raske anda edasi kirjanduslikku teksti“), pidevale enesetäiendusele ja -arendusele.

Mainitakse ka üldisemaid märksõnu nagu haritus, loomulik intelligentsus, kultuursus, lai silmaring, ausus, lisaks tuuakse esile valmisolekut süüvida kirjutaja maailma, autori stiili tajumist, soovi väljuda ümbritsevast ja elada raamatutegelaste elu.

Vastanute meelest aitavad oskuslikuks ilukirjanduse tõlkijaks kujunemisele kaasa ka järgmised aspektid: „tõlkimissoon“, „kaasasündinud anne“, „sünnipärane keelevaist“, „oskus mõelda ja

kaasasündinud kirjalik väljendusoskus“. Nimetatud aspektid toetavad seisukohta, et iga inimene ei sobi ilukirjandust tõlkima – on teatud loomupäraseid eeldused, mis soodustavad ilukirjanduse tõlkijaks kujunemist. Samuti kinnistavad need mõneti arusaama ilukirjanduse tõlkimise õpetamise ja õppimise piiratusest, aga teisalt ka piiramatusest (arendada saab võimeid, mis on inimeses sünnipäraselt olemas). Üks vastanutest tõdeb kokkuvõtlikult: „/.../ kõige tähtsam on, kas oled selleks loodud või mitte.“

Minu uuritud sihtrühma eelpool antud vastuseid on võimalik kõrvutada Geoffrey Samuelsson-Browni raamatus „A Practical Guide for Translators“ esitatud hea ilukirjanduse tõlkija profiiliga, kus on punktikaupa kirjeldatud, milliseid loomupäraseid võimeid, oskusi, kogemusi ilukirjanduse tõlkijalt eeldatakse. Kõnealune profiil on samuti koostatud tõlkijate arvamuste põhjal, kusjuures määratleda pole püütud ilukirjanduse tõlkija kvalifikatsiooni, vaid kvaliteeti – väärtuslike omaduste kogumit, mille järgi võib ära tunda hea tõlkija.

Profiili kuuluvad järgmised punktid:

- 1) tõlkijal peab olema keelevaistu ja keel peab teda paeluma;
- 2) tõlkija peab lähedalt tundma lähtekeelt, piirkonna kultuuri ja kirjandust ning tal peab olema mõõdukalt teadmisi mis tahes teemal, mida publitseeritavas teoses käsitletakse;
- 3) tõlkija peaks olema tuttav originaali autori teiste teostega;
- 4) tõlkija peab olema sihtkeeles vilunud ja loovkirjutaja, seejuures peaks sihtkeel olema tõlkija emakeel;
- 5) tõlkija peaks suutma tõlkida stiililt erinevaid teoseid;
- 6) tõlkija eesmärk peaks olema anda edasi originaalteose tähendus, mõte vastandina sõnade täpsele tõlkimisele;
- 7) tõlkija peaks suutma luua teksti, mis jätab hea mulje, mida on lodus lugeda, kuna see jäljendab originaali tooni/kõla ja stiili, justkui kirjutaks originaali autor ise sihtkeeles (Samuelsson-Brown 2008: 5).

Ühisnimetajana saab välja tuua, et ilukirjanduse tõlkijat kiputakse iseloomustama subjektiivsemat laadi omaduste nagu keelevaistu, stiilitunnetuse, loovkirjutamise kaudu, kuid samas eksisteerivad ka märksa konkreetsemad eeldused, mida on võimalik endas teadlikult arendada ja mida tõlkijad ise väga oluliseks peavad. Näiteks võib nimetada lähtekeele, piirkonna kultuuri ja kirjanduse tundmist, sihtkeeles kirjutamise vilumust, laia silmaringi olulisust.

4.4. Ilukirjanduse tõlkijaks kujunemine, spetsialiseerumine

Laias laastus kujunetakse tõlkijaks kahel viisil – kas ettekavatsetult või juhuse läbi (Samuelsson-Brown 2008: 1). Ühelt poolt on tegemist inimese teadliku, etteplaanitud valikuga, teisalt võib oluline osa olla juhusel ja oludel, millesse inimene on sattunud. Näiteks R. Sela-Sheffy uuringust võib välja lugeda, et iisraeli ilukirjanduse tõlkijad ei pea tõlkijaks kujunemist ratsionaalseks otsustuseks, mis haakuks nende hariduse ja sotsiaalse staatusega, pigem on tõlkijaks saadud saatuse tahtel (2008: 26). Kui uurisin saksakeelse ilukirjanduse eestindajatelt, mis on olnud nende puhul ilukirjanduse tõlkijaks kujunemise põhipõhjus, selgus, et ajendeid on olnud mitmesuguseid. Järgnev tabel annab ülevaate tõlkijate vastustest, võttes kokku levinumate põhjuste esinemissageduse. Tabelist on välja jäetud kahe tõlkija vastused, kellest üks jättis oma seisukoha märkimata ning teine kirjutas selgituseks, et ei pea ennast ilukirjanduse tõlkijaks.

Mis on olnud ilukirjanduse tõlkijaks kujunemise põhipõhjus? Vastused tõlkijate sõnastuses.	juhus, saatus	töötasu	puhas rõõm, nauding, rahulolu	keele-, kirjandus- ja/või tõlkimishuvi	soov jagada head võõrkirjandust eestikeelsete lugejatega	muu
1. Alustuseks raha, mis küll oli illusioon, edasi <i>fun</i> .		x	x			
2. Parima eesti vaste leid on rõõmupakkuv.			x			
3. Huvi				x		
4. Juhus, kuna arvasin, et mul ei ole selleks annet. Tõlkisin 84. a. „Samizdati“ jaoks „Siddhartha“ ja kogesin seda, kuidas „vaim tuli peale“.	x		x			
5. Huvi & pakkumine				x		x
6. Juhus, sõpradele laulutõlgete vorpimine.	x					
7. Soov, et see raamat, mille tõlkisin, eestlastele vahendada.					x	
8. Tõlkimistöö suhteline mugavus ja vabadus tööaja üle otsustada, samuti (hiljem) võimalus oma tööd ise						x

valida.						
9. Minu tõlgitud raamatutest on vaid väike osa ilukirjandus, kuid arvan, et tõlkimisel mängib suurt rolli see, et ma kirjutan ka ise.				x		
10. Jagada häid tekste nendega, kes ei oska võõrkeeli.					x	
11. Soov vahendada head kirjandust.					x	
12. Meeldiv juhused.	x					
13. Juhused	x					
14. Juhused	x					
15. Soov vahendada eesti keelde mõnd head ja huvitavat autorit, keda pole kahjuks varem tõlgitud.					x	
16. Huvi kirjanduse vastu üldse ja tõlkimise vastu.				x		
17. Soovisin tõlkijaks saada üsna stuudiumi algusest peale, teadsin, et see töö sobib mulle, imetlesin häid tõlkijaid ja ihkasin ka ise sellist taset saavutada.				x		x
18. Oma perele võimaldada huvitavate raamatute lugemist.					x	
19. Kutsumus						x
20. Huvi kirjanduse ja saksa keele vastu.				x		
21. Õpetasin aastaid koolis saksa keelt (õppisin seda teiseks erialaks), siis hakkasid õpilased üha rohkem jälle valima vene keelt, mina jälle pöördusin varem omandatud eriala juurde. Tühjaks jäänud õhtud ja armastus saksa keele vastu sundisid mind otsima tõlkimisvõimalusi.				x		x

Võimalusel ja oma arenemisel ma seda vaid teeksin.						
22. Soov ennast teostada, taskuraha teenida ja sümpaatset teost eestikeelsete lugejatega jagada.		x			x	x
23. Olen põhiloomult raamatukoi, mitte ärinaine. See oli parim võimalus murranguajal ära elada.		x		x		
24. Loominguline tarve, samas pole mul endal midagi nii olulist öelda, et kirjanikuks hakata.						x
25. Keelehuvi, osalt juhus.	x			x		
26. Tõlkijana tahan rikastada, avardada eestikeelset kirjandusmaailma, vahendada teises keeles loodud tekste nendele, kes seda keelt (piisavalt) ei oska. Lisaks rahuldus, mida pakub lugejate/kuulajate tänu.			x		x	x
27. See oli mu hobi, mulle meeldis tõlkida, tõlkisin lihtsalt sahtlisse, kuni tuli mõte pakkuda oma talenti ka mõnele kirjastusele. Siis pakkusingi ja üks neist pakkus ka kohe tööd. Ja nii see läks. Mulle meeldib tõlkida, see ongi põhipõhjus.			x			
28. Teadmine eesti kultuuri lünkadest.						x
29. See lihtsalt läks nii, ausalt. Aga töö on kerge ja meeldib.	x					
30. Saatus	x					
KOKKU:	8	3	5	9	7	9

Tabel 2. Mis on olnud ilukirjanduse tõlkijaks kujunemise põhipõhjus?

Tabelist nähtub, et 8 korral on vastanud nimetanud ilukirjanduse tõlkijaks kujunemise põhipõhjuseks juhust või saatust, vaid 1 vastanu on selgelt väljendanud, et soovis tõlkijaks saada stuudiumi (ilmselt tõlkeõpingute) algusest peale, teades, et see töö talle sobib, pidades häid tõlkijaid oma eeskujuks ning soovides jõuda ka ise vastavale tasemele. Ülejäänud vastustes juhuslikkuse ja/või etteplaanituse aspekti ei mainitud. Levinud ajendid, mis innustavad eesti tõlkijaid ilukirjandust tõlkima, on esiteks isiklik huvi keele, kirjanduse ja/või tõlkimise vastu (mainitud 9 korral) ning teiseks soov jagada head võõrkirjandust eestikeelsete lugejatega (mainitud 7 korral). Tabelis on ära toodud ka tõlkimisest saadava puhta rõõmu ja töötasu aspekt (tõlketööde tasustamist käsitlen täpsemalt tõlkijate ja kirjastuste vahelisele koostööle pühendatud peatükis). TõlkimISRõõm võib põhjusena tunduda esmapilgul pisut diletantlik. Mõned tõlketeoreetikud, nt D. Gouadec on arvamisel, et professionaalsel tõlkimisel pole mingit pistmist tõlkimisega enda meeleheaks, s.t, et tõlgitakse pingevas olustikus, nõ lõbu pärast, lisades, et kui professionaalsetele tõlkijatele pakub nende töö rahuldust, siis kindlasti ei tööta nad puhtast tõlkimise rõõmust, vaid ärieesmärgil (Gouadec 2007: 3). Samas kui vaadelda minu uuritud sihtrühma olukorda, siis Eesti kontekstis tundub tõlkimISRõõmu mainimine suhteliselt loogiline ja arusaadav põhjendus vähemalt kahel põhjusel: kui ilukirjanduse tõlkimine ei ole põhitöö ja kui selle nn kõrvaltegevuse tasustamine on pigem tagasihoidlik, ilukirjanduse tõlkimine aga on olemuselt suhteliselt keerukas, süvenemist ja aega nõudev ettevõtmine, siis peavad tõlkijad arvatavasti leidma täiendavaid motiive, et selles valdkonnas tegutseda. Nii näib tõlkimISRõõmu aspekti mainimine mõistetav põhjus, sest see võimaldab ilukirjanduse tõlkimist kogeda vaimses ja emotsionaalses plaanis tulusa ettevõtmisena.

Huvipakkuvad on ka vastused, mis on tabelis lahterdatud „muu“ märksõna alla ja mida mainiti vaid korra, samas on neis mõtteid, mida tahaksin eraldi esile tõsta. Näiteks on ühest vastanust kujunenud ilukirjanduse tõlkija põhjusel, et ta on näinud selles eneseteostuse viisi, teine on pidanud ilukirjanduse tõlkimist kutsumuseks. Ilukirjanduse tõlkijaid on teinekord võrreldud kirjanikega. Üks vastanu on enda sõnul hakanud tõlkima, tundes loomingulist tarvet, samas tõdedes, et tal endal pole midagi nii olulist öelda, et kirjanikuks hakata, mistõttu on leidnud tõlkimises sobiva kompromissi. Nõukogude perioodil, kui kirjanike loominguline tegevus oli osaliselt piiratud, pakkus tõlkimine kirjanikkonnale alternatiivset väljendusvõimalust. Ühe küsimustikule vastanu sõnul ajendas teda ilukirjanduse tõlkijaks hakkama teadmine eesti kultuuri lünkadest. Ilmselt on vastaja viidanud nõukogudeaja piiratud kirjastustegevusele ning pärast Eesti iseseisvuse taastamist tekkinud võimalusele aidata tõlkijana kultuuritühimikke täita. Üks vastanu toob tõlkimise puhul esile selle töö paindlikkust ja tõlkija otsustusvabadust,

ilukirjanduse tõlkijaks kujunemisel oli tema jaoks oluline „tõlkimistöö suhteline mugavus ja vabadus tööaja üle otsustada, samuti (hiljem) võimalus oma tööd ise valida“. Üks vastanu, kes töötas aastaid koolis saksa keele õpetajana, leidis asjaolude kokkulangemise tulemusena endale tõlkimises sobiva väljundi, tõdedes, et võimalusel ta seda vaid teekski.

Spetsialiseerumise küsimus tundub esmapilgul kunstlikult tekitatud ja tarbetu. Tõlketooria toetab seisukohta, et spetsialiseerumine on tõlkijate huvides. D. Gouadec väidab, et on loomulik, et tõlkijad spetsialiseeruvad nii palju ja nii kiiresti kui võimalik, sest see on kasulik (Gouadec 2007: 28, 91). Jagades tõlkimise kahte põhilisse kategooriasse – üldine tõlkimine ja erialane tõlkimine, lahterdab D. Gouadec ilukirjanduse tõlkimise erialase tõlkimise kategooriasse, mis tähendab, et tegemist on erilise valdkonna, ainekuga materjalide tõlkimisega (Gouadec 2007: 27, 28). Arvatavasti on mis tahes valdkonna tõlkija oma tõlketevuse algusjärgus laia amplituudiga, nõu asjatundja mitmel alal, võttes vastu eriteemalisi tõlketöid, seejärel aga spetsialiseerunud – siinsel juhul ilukirjanduse, täpsemalt luule, proosa ja näitekirjanduse tõlkimisele. D. Gouadeci sõnul omandab tõlkija tõlkimise käigus järk-järgult teadmisi, oskusi ja enesekindlust, mis viibki spetsialiseerumiseni (Gouadec 2007: 28). Seega on mõnes mõttes tegemist paratamatu, tõlkija tahtest osaliselt sõltumatu protsessiga. Siinses töös uuritud sihtrühma puhul võis eelnevalt oletada, et päris palju võib olla neid saksakeelse ilukirjanduse eestindajaid, kes pole ilukirjanduse tõlkimisele ühel või teisel põhjusel keskendunud. Ülalpool esitatud D. Gouadeci seisukohaga läheb Eesti praktika mõneti vastuollu – spetsialiseerumine pigem ei ole saksakeelse ilukirjanduse tõlkijatele kasulik, tulusam on säilitada nõu lai amplituud, võttes vastu eriteemalisi töid ning tõlkides võimalusel mitte üksnes saksa, vaid ka teistest keeltest. Teine levinud lahendus on leida põhitöö tõlkimisega seotud või mõnes teises valdkonnas, tõlkides ilukirjandust hobi korras. Ilukirjanduse tõlkimist põhitöö ja kõrvalharrastusena käsitlet lähemalt alapeatükis 4.5..

Kui küsisin siinse uurimistöö sihtrühma liikmetelt, kas ja kui, siis miks on nad otsustanud spetsialiseeruda ilukirjanduse tõlkimisele, sain kokkuvõtvalt järgmise tulemuse:

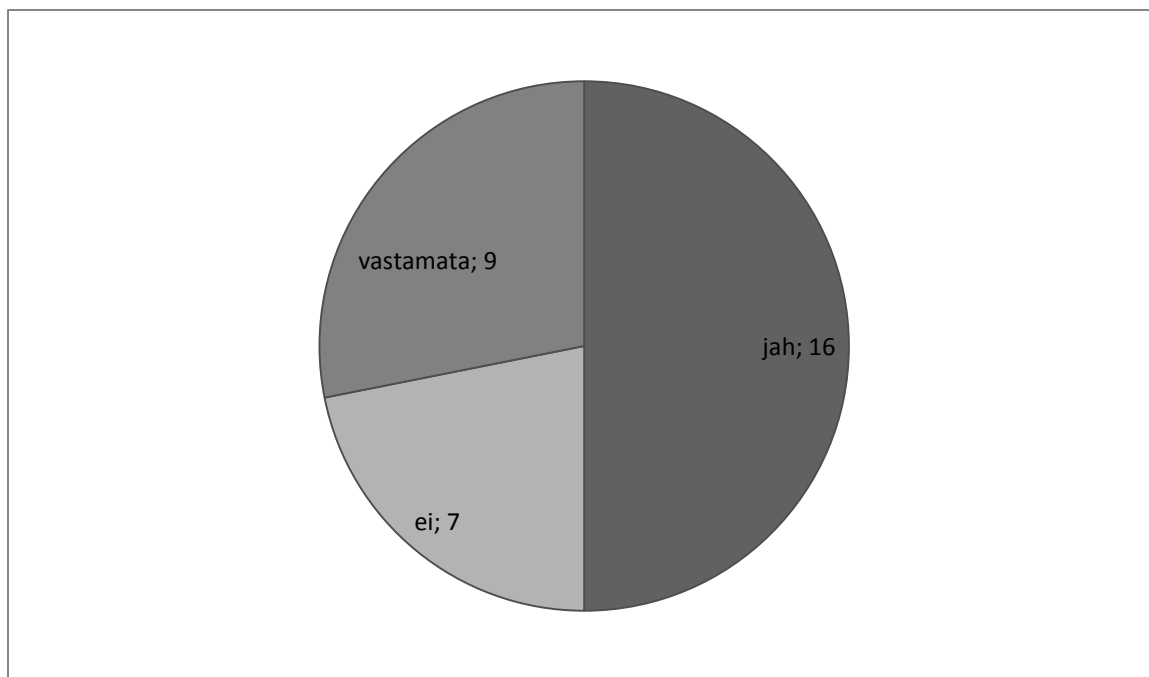

Diagramm 7. Kas olete spetsialiseerunud ilukirjanduse tõlkimisele?

Omamoodi kõnekas on fakt, et 32 tõlkijast jättis küsimusele vastamata 9. Vastamata jätmist võib tõlgendada viisil, et spetsialiseerumist ei peeta enda puhul aktuaalseks ega vaja see ka eraldi põhjendust – vastaja ei suhestu sellesse kuidagi, samas ei välista kõnealune olukord enda pidamist ilukirjanduse tõlkijaks. Esitatud küsimusele vastas eitavalt 7 tõlkijat, üks neist lisas, et „tõlgin kõike, mida pakutakse“, teine täpsustas, et „võiksin tõlkida ka psühholoogia- ja pedagoogikaraamatuid, /.../, olen tõlkinud seda, mida kirjastused on pakkunud“. Samuti on eitavalt vastanud lisanud selgituseks, et „tõlgin ka muud“, „tõlgin ilukirjandust vaid vahel“. Üks küsitletu täiendas, et ta ei ole ilukirjandusele spetsialiseerunud, kuigi talle meeldib ilukirjandust tõlkida. Küsitletud sihtrühmast vastas spetsialiseerumise küsimusele jaatavalt 16 tõlkijat. Nimetatud on erinevaid spetsialiseerumise põhjuseid, millest levinumad on loomingulisuse („ilukirjanduse tõlkimine on loominguline tegevus“, „ilukirjanduse tõlkimine on loominguline tegevus, mingi dokumendi või tarbeteksti tõlkimine justkui tükitöö“, „selles on kõige enam interpretatsiooni/improvisatsiooni, niisiis loomingut“, „ilukirjanduse tõlkimine pakub suuremat loomingulist naudingut kui nt tehniline tõlge (mis oleks tasuvam)“), meeldivuse („mulle meeldib tõlkida pigem ilukirjandust; sõnade tähendusvarjunditega mängimine, tõlke meeleolu loomine, selle kooskõlastamine autori meeleoluga on meeldivam tegevus, kui klapitada tehnilisi termineid“, „meeldiv, kerge ja sobiv töö“, „kukkus nii välja, aga mulle meeldib ka keelega mängida“, „kuna tõlkimine on hobi, siis igasuguse muu teksti tõlkimine ei pakuks pinget“) ning huvi („huvitav on“, „huvi“, „see on ju põnev ja huvitav“)

aspekt. Juhust või saatust on põhjenduseks toodud kahel korral („kukkus nii välja /.../“, „juhuse tahtel“). Üks vastanu, kes on varem töötanud perioodikaväljaande heaks, on toonud spetsialiseerumise põhjenduseks, et ka „ajalehes oli mu põhitööks järjejuttude tõlkimine“; teine vastanu on selgitanud, et vahendas palju aastaid eesti keelde teadus- ja tehnikateavet, tõlkides juhuti mitmest keelest ka följetone. Eesti iseseisvumise taastamise järel tehti talle ettepanek tõlkida ilukirjandust ja ta nõustus sellega. Üks vastanu on otsustanud ilukirjanduse tõlkimise kasuks, sest „muu tõlgib google või biorobot“. Kui püüda kõrvutada eesti tõlkijate kogutud põhjendusi D. Gouadeci seisukohaga spetsialiseerumise kasulikkusest, siis kõnealust märksõna ei tooda esile üheski põhjenduses, ilukirjanduse tõlkimisele spetsialiseerumise tasuvusele või mittetasuvusele (rahalisel mõttes) viidatakse kahel korral: „see on parim võimalus ellu jääda“, „ilukirjanduse tõlkimine pakub suuremat loomingulist naudingut kui nt tehniline tõlge (mis oleks tasuvam)“. Nähtavasti seisnevad küsimusele jaatavalt vastanud eesti tõlkijate puhul spetsialiseerumise positiivsed küljed pigem muudes nüanssides kui töö paremas tasustamises. Uurisin sihtrühma liikmetelt, kas keegi neist peab end nt ühe autori, ajastu, geograafilise piirkonna või kirjandusžanri tõlkijaks sooviga teada saada, milline on olnud küsitletud tõlkijate valik. 32 tõlkijast jättis 1 küsimusele vastamata, selgelt eitavalt vastas 11 küsitletut, sisuliselt eitavalt vastasid ka järgmised 6 tõlkijat, kes tõid esile, et on laia profiiliga ning on vastu võtnud väga erinevaid tõlkepakkumisi: „minu tõlketööd ei piirdu ühe kindla autori, geograafilise piirkonna ega žanriga, olen väga paindlik oma tõlketöödega“, „tõlkisin, mida kirjastused pakkusid“, „valik ei mahu siia ruutu“, „tõlgin kõike, mida pakutakse“, „ei ole „spetsialiseerunud“ tõlkija, ehkki olen tõlkinud rohkem 20. sajandi autoreid, omal valikul luulet (ja ilukirjanduse väliselt filosoofiat)“, „laia profiiliga, nii proosa kui ka luule, ka filosoofilise kirjanduse ja tarbekirjanduse tõlkija“.

Ülejäänud 14 küsitletut vastasid küsimusele põhimõtteliselt jaatavalt, tuues esitatud spetsialiseerumisvalikust välja vähemalt ühe aspekti või nimetades täiendavalt oma tõlkimisvaldkondi. Ainult 1 neist tõdes üldsõnaliselt, valikut täpsustamata, et on „hetkel küll“ neist aspektidest kas ühele või mitmele spetsialiseerunud. Puhtalt autori tõlkimisele spetsialiseerumist mainisid 4 vastanut („mul on tõesti olnud austria kirjandusest kaks autorit: Ernst Jandl ja Leo Perutz ning saksa kirjandusest ekspressionistlik luuletaja Paul Boldt“, „kõige rohkem (tegelikult kõik) olen tõlkinud Egon Friedellilt“, „olen esialgu ühe autori ja ühe raamatu tõlkija“, „jah, olen Rilke tõlkija“). Ainult ajastule spetsialiseerumist on nimetanud 1 vastanu: „eelistan kaasaegseid autoreid (aga ei välista ajatuid klassikuid)“. Ainult piirkonda tõid esile 3 vastanut: „geograafilise piirkonna tõlkija eeskätt, seoses keelekombinatsiooniga“, „kui üldse, siis baltisaksa, 3 raamatut“, „olen tõlkinud kõigi saksakeelsete riikide autoreid, valik

põhineb sellel, et teost oleks huvitav tõlkida“. 1 vastanu sõnul on ta tõlkinud palju austria kirjandust ja üldse saksakeelsest kirjandusest pigem varasemaid, mitte kaasaegseid autoreid (kuigi mitte ainult neid), viidates sellega nii piirkonnale kui ka ajastule. Teine vastanu on öelnud, et „olen tõlkinud peamiselt vanemat kirjandust, ju sellepärast, et mu saksa keelgi on pärit vanemast ajast, kirjastaja soovil olen tõlkinud eeskätt nn ajaloolisi romaane“ (ajastu + kirjandusžanr). 2 tõlkijat nimetas ka valdkondi, millele nad on keskendunud: „hetkel tõlgin peamiselt eluabi kategooriasse kuuluvaid raamatuid, see pole ilukirjandus, kuid mulle meeldivad need raamatud, sest olen sealt ka enda jaoks palju asjalikku leidnud“, „on juhtunud nii, et mulle on sattunud ajaloolised, militaariat ning merendust käsitlevad teosed“. 1 tõlkija ütles, et tema valik on langenud muusikale ja kunstile ning et Hessel tõlgiks ta kogu aeg (valdkond + autor).

4.5. Elukutseline taust, ilukirjanduse tõlkimine põhitegevuse ja harrastusena

Saksakeelse ilukirjanduse eestindamine põhitööna (ainsa elatusallikana) on Eesti kontekstis küsitava väärtusega ettevõtmine. Võib arvata, et tegemist on pigem erandliku nähtusega, sest kirjastuste pakutav töövoog ei tarvitse olla järjepidev ja tagasihoidlikud honorarid ei võimalda tõlkijatel ainult ilukirjanduse tõlkimisest elatuda, mis tingib olukorra, kus ilukirjanduse tõlkimist tuleb kombineerida teiste, täiendavat sissetulekut võimaldavate tegevustega. Mitme ameti pidamine ei ole tõlkijate puhul uudne nähe. Tõkeloost võib leida arvukalt näiteid, kus tõlkijad on paralleelselt olnud tegevad mõnes teises valdkonnas ja muu mulgas ka tõlkinud. Tegemist on levinud praktikaga, millest on kujunenud pigem reegel kui erand. Tänapäevalgi, kui tõlkijatel on võimalik läbida erialane tõlkestuudium, ei piirduta tööturul ainult tõlkimisega, vaid tehakse ka kõike muud. Ühe põhjusena võib välja tuua A. Pymi kahtluse, et tõlkeeriala lõpetamine ei anna tõlkijale eluaegset kindlustunnet, et ta saab töötada ainult tõlkevaldkonnas (Pym 1998: 162). Pikaajaline tõine hõivatus ainult ilukirjanduse tõlkimisega on seni olnud väheste privileeg.

Ilukirjanduse tõlkijad on üldiselt tegevad erinevates eluvaldkondades, sageli on nende seast võimalik leida kirjanikke, (keeles)õpetajaid, õppejõude, giide, tõlke, ajakirjanikke ja (keeles)toimetajaid, kelle ühisnimetaja on pidev kokkupuude keelekõhustamisega, kuid on ka täiesti teiste valdkondade esindajaid. Minu uuritud sihtrühma puhul leidis kinnitust, et ilukirjanduse tõlkijate põhitöökohtade skaala võib olla väga lai, kusjuures 32 vastanust 12 tõi enda puhul erinevates kombinatsioonides välja rohkem kui ühe elukutse/põhitöö, mis annab tunnistust ilukirjanduse tõlkijate tööhõive mitmetahulisest olemusest. Parema ülevaate

saamiseks jagasin kogutud andmed kahte rühma: ühte on koondatud vastused, mis sisaldavad ainult ühte elukutset/põhitööd, teises rühmas on rohkem kui üht ametit põhitööks pidavate tõlkijate vastused.

32 küsitlertust pidas end elukutselt tõlkijaks 4 (neist 2 nimetas end vabakutseliseks), õpetajaks 3 (neist 2 täpsustas, et on saksa keele õpetajad), pensionäre oli kokku 3. Kõiki ülejäänud mainitud elukutseid/põhitöid nimetati 1 kord: vastanute seas oli 1 õppejõud, 1 kirjandusmänedžer, 1 kirjanik, 1 vabakutseline muusik, 1 lasteaia direktor, 1 muuseumitöötaja, 1 raamatukoguhoidja, 1 raadiotoimetaja, 1 kontorirott ja 1 FIE. Kahe viimase määratluse puhul polnud valdkonda täpsustatud. Rohkem kui ühe põhitöö/elukutse puhul nimetati järgmisi kombinatsioone: giid-tõlk, referent-raamatupidaja, keemik-orgaanik, astroloog-nõustaja, muusikaõpetaja ja vabakutseline interpret, õppejõud ja tõlkija, tõlk ja tõlkija, toimetaja ja õppejõud, pensionär ja tõlkija, literaat ja kirjastaja. 2 vastanut tõi enda puhul esile kolm põhitööd: kirjanik, tõlkija ja toimetaja ning tõlkija, keeleõpetaja ja tantsutreener. Kui arvesse võtta, et uuritud sihtrühma mitu liiget on suure tõlkijastaažiga, siis nähtavasti on tõlkimisega tegeletud pikema perioodi vältel ja teiste töödega paralleelselt. Ilukirjanduse tõlkijate tõlkijastaažist annab ülevaate järgmine tulpdiagramm:

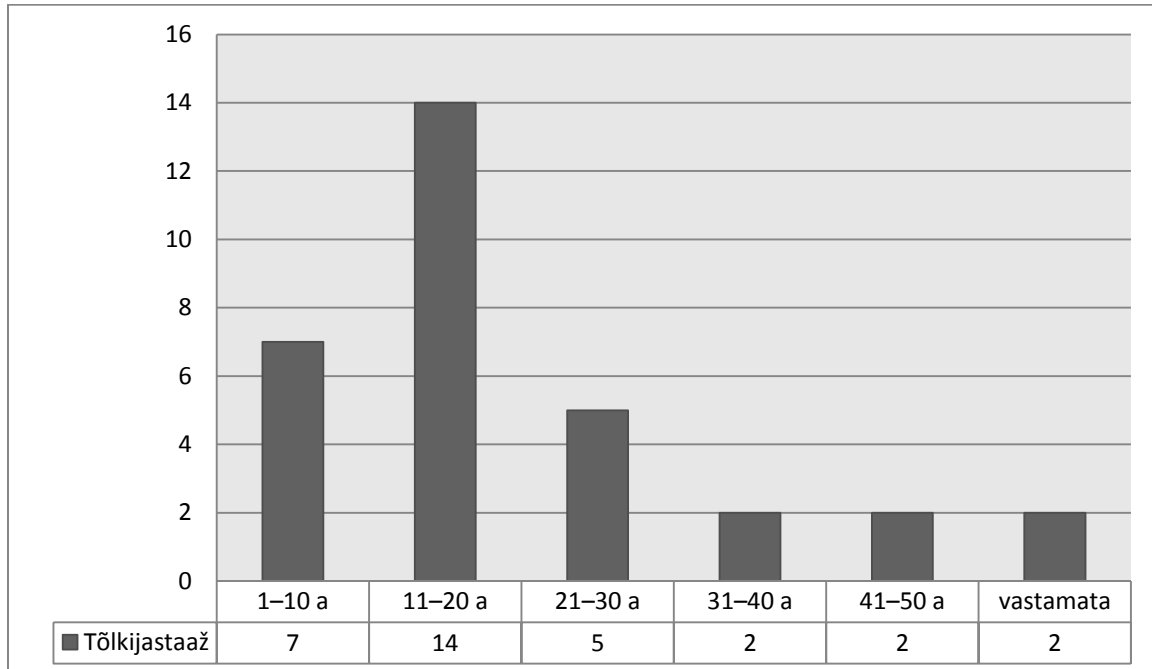

Diagramm 8. Tõlkijastaaž

Professionaalsus kujuneb järk-järgult ning seda on lisaks elukutselisusele võimalik tõlgendada ka meisterlikkusena, mis siinse töö sihtrühma liikmete puhul on mõneti asjakohasem aspekt kui

nt tõlkija elukutselisuse kriteerium. Idee järgi peaks mitmes ametis tegutsemine, kokkupuude erinevate valdkondade toimimisega tõlkija meisterlikkuse kujunemisele kasuks tulema. Samas on oluline, et töökorraldus võimaldaks paralleelselt ka pidevalt tõlkida. Sobiva tasakaalu leidmine ei pruugi olla lihtne. Suhteliselt keeruline võib olla nt algajate olukord, kui eesmärgiks on seatud tegutseda ja kehtestada end ilukirjanduse tõlkijana. Douglas Robinson on toonud välja mõtte, et algajad tõlkijad, kes soovivad siseneda tõlketurule, on esmalt sunnitud teesklema, et on kogenud tõlkijad, et selleks siis tõepoolest ka saada (Robinson 1997: 196). Samas märgib D. Robinson, et ka kõige kogenum tõlkija ei vabane kunagi täielikult teesklusest, sest sageli tuleb langetada kiireid, ebapiisavatel teadmistel põhinevaid otsuseid – ükski inimene ei ole tema meelest suuteline käituma alati ja igas olukorras täielikult professionaalselt ja pidevalt (*ibidem*).

Üheks professionaalsuse näitajaks peetakse tõlkekoolitustel sageli korratavat põhimõtet, et tõlkija peaks tõlkima emakeelde. Arvatavasti põhineb kõnealune soovitus arusaamal, et tõlkijad valdavad emakeelt täielikult, tajudes selles keeles pisemaidki nüansse, tõlkides kõhkluse ja piiranguta. Võõrkeeles aga ei suudeta väidetavalt saavutada emakeeleoskusega võrreldavat taset. Näiteks tõlkeeriala lõpetanutelt oodatakse, et nad suudaksid tõlkida kahest võõrkeelest emakeelde, mille mõte seisneb D. Gouadeci arvates selles, et värskest lõpetanud ei arvaks, et nad oleks võimelised väga varakult spetsialiseeruma ühele keelekombinatsioonile ja/või valdkonnale (Gouadec 2007: 89). Üldiselt töötavad tõlkijad erinevates keelekombinatsioonides ja erinevatel keelesuundadel. D. Gouadec, kes pooldab tõlkijate spetsialiseerumist, ütleb, et algajatel tõlkijatel võib olla ka soov töötada mitmes keelekombinatsioonis, kuna nad alles ehitavad üles enda tõlkeäri, samas kui paljud kogenud tõlkijad teenivad hästi, töötades vaid ühe keelekombinatsiooniga (Gouadec 2007: 89, 90).

Ilukirjanduse tõlkimise seisukohalt tundub soovitus tõlkida ainult emakeelde ja kultuuri, mis on tõlkijale sünnipäraselt omane, väga asjakohane. D. Gouadec, kes toob näiteks rahvusvaheliste tõlkimisega tegelevate suurettevõtete esitatavaid nõudmisi, mainib, et tõlkija peaks olema mingile valdkonnale spetsialiseerunud emakeelekõneleja, kes lisaks ka elab ja töötab maal, kus tema tõlget kasutatakse (Gouadec 2007: 90). Seega siinse töö seisukohalt võiks tõlkija ideaalis olla eesti keelt emakeelena kõnelev inimene, kes on spetsialiseerunud (saksakeelse) ilukirjanduse eestindamisele, elades ja töötades ise Eestis. Uuritud sihtrühma puhul näitab praktika, et tõlgitakse ka hiljem omandatud võõrkeeltesse, ehkki enamlevinud on siiski tõlkimine ainult emakeelde. Küsimusele „Kas tõlgite ilukirjandust ainult emakeelde?“ vastas jaatavalt 26 ja eitavalt 4 tõlkijat, 2 küsitletut jättis küsimusele vastamata. Kogutud andmetest saab ettekujutuse järgmisest sektordiagrammist:

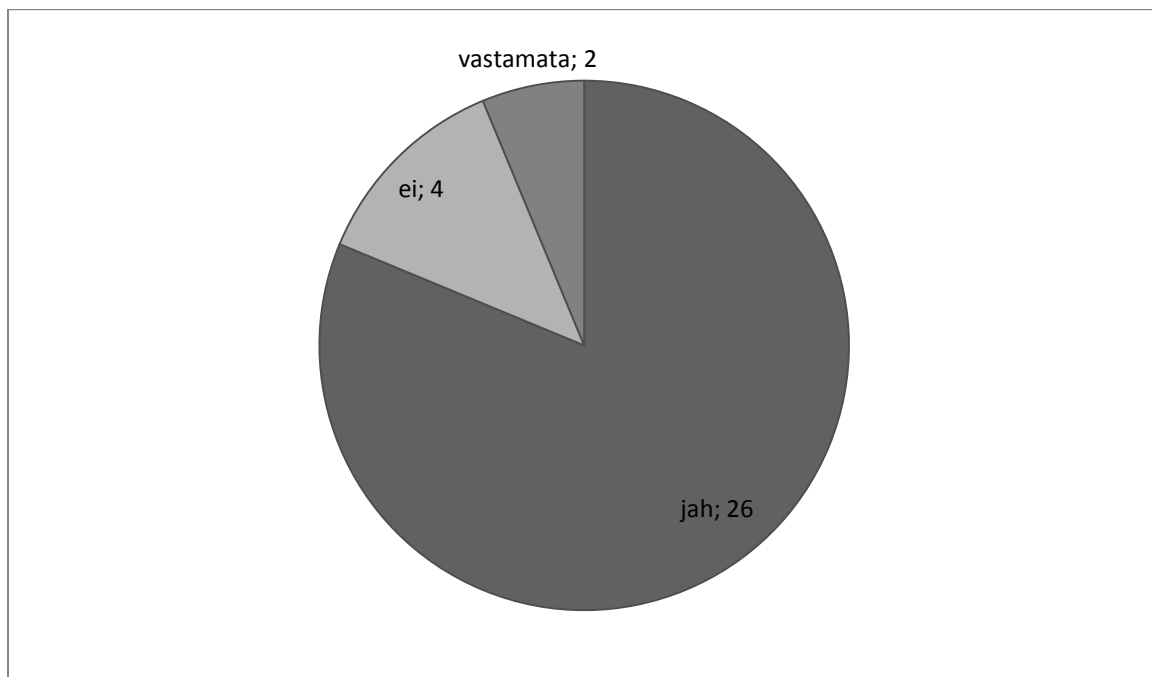

Diagramm 9. Kas tõlgite ilukirjandust ainult emakeelde?

Peamiselt majanduslikel põhjustel oodatakse tõlkijatelt võõrkeelde tõlkimist üha enam (Gouadec 2007: 90). Ka tõlkijad ise on võõrkeelde tõlkimisest huvitatud, sest see võimaldab suuremat töömahtu ja teenistust. Võõrkeelde tõlkimist ei saa pidada tabuks, küll aga on sel puhul soovitatav, et tõlke vaataks üle inimene, kellele kõnealune võõrkeel, millesse tõlgiti, on emakeel.

D. Gouadeci järgi on ilukirjanduse tõlkimine täisajaga töötavate professionaalide (kelle suurem osa sissetulekust tulenebki ilukirjanduse tõlgetest) ning asjatundlike amatööride pärusmaa (2007: 29). Ta on kokku pannud järgmise ilukirjanduse tõlkijate liigituse:

- 1) iseseisvad autorid (luuletajad, romaani- ja näitekirjanikud);
- 2) tuntud ilukirjanduse tõlkijad, kes on tavaliselt tööga ülekoormatud ning kes on kirjastajate seas väga nõutud;
- 3) lootustandvad ilukirjanduse tõlkijad, kes loovad endale mainet, julgustuseks tõsiasi, et ilukirjanduslikud teosed on tänapäeval üha enam turustatav tarbekaup, ning tõlgete üldine heakskiit nii lugejaskonna kui ka kriitikute poolt;
- 4) ajaviitekirjanduse tõlkijad, kes seisavad oma turuosas sageli silmitsi halastamatu konkurentsiga;
- 5) erinevad amatöör- ja osalise tööajaga tõlkijad (2007: 29, 30).

Kui tugineda algsetele bibliograafiatele, mille põhjal kujunes siinse uurimistöö sihtrühm, siis saksakeelse ilukirjanduse eestindajate seast on võimalik leida näiteid kõigi eelpool nimetatud viie profiili kohta: on neid, kes on ühtlasi tegevad kirjanikena, on väga hõivatud tõlkijaid, kes on tuntust kogunud eelkõige tõlkimisega, leidub ajaviitekirjanduse tõlkijaid, algajaid, asjaarmastajaid ja osakoormusega ilukirjandust tõlkivaid isikuid. Kui uurisin saksakeelse ilukirjanduse eestindajatelt, kas nad peavad tõlkimist enda põhitegevuseks, vastas 32 küsitletust jaatavalt 7, tõlkimist ei näe enda puhul põhitegevusena 25 vastanut. Järgnevalt on vastused esitatud ka diagrammi kujul:

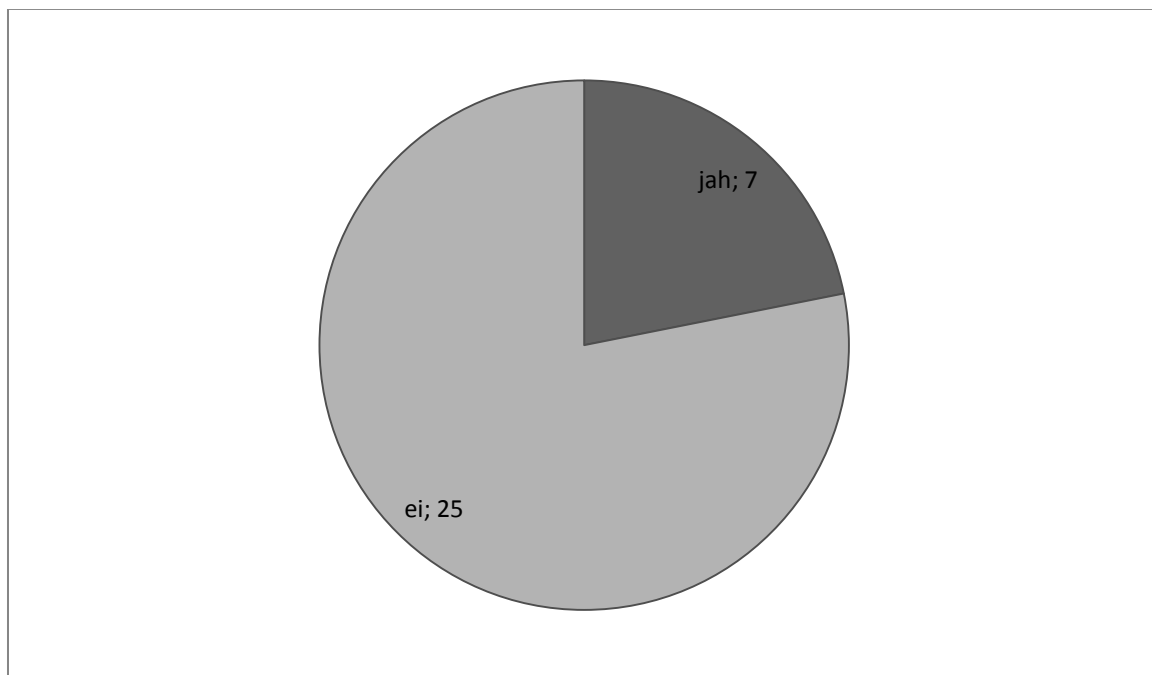

Diagramm 10. Kas Teie põhitegevus on tõlkimine?

Nendest 7 isikust, kes nimetasid enda põhitegevuseks tõlkimist, täpsustas 5, et nad on vabakutselised, 2 vastanut, kellest 1 oli pensionär, selgitasid, et töötavad lepingu alusel. Küsimusele „Kas Teie puhul võib tõlkimist pidada pigem harrastuseks, millega tegelete muu töö kõrvalt?“ vastas jaatavalt 21 ja eitavalt 11 tõlkijat. Tulemusi kajastab ka järgmine sektordiagramm:

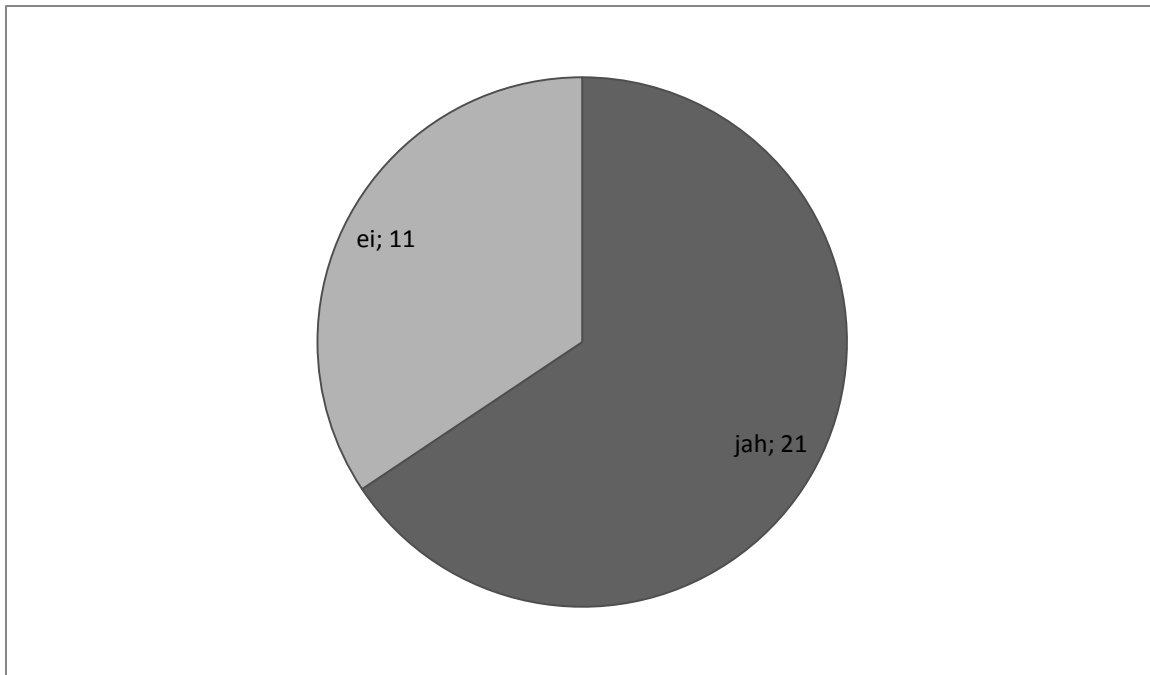

Diagramm 11. Kas Teie puhul võib tõlkimist pidada pigem harrastuseks, millega tegelete muu töö kõrvalt?

Need vastanud, kes nimetasid tõlkimist enda puhul harrastuseks, millega tegeletakse muu töö kõrvalt, tõid tehtud valikule sageli proosalise põhjenduse – Eesti tingimustes pole ainult (ilukirjanduse) tõlkimisest võimalik elatuda („elamise teenimiseks ei piisa tõlkimisest“, „tõlkimisest ei elaks vist ära, lisaks olen teist eriala õppinud“, „saksa keelest ei ole momendil eesti keelde nii palju tõlkida, et sellest ära elaks, ja loomulikult ei ole tasu ka nii suur“, „tõlgin muu töö kõrvalt, sest ainult tõlketööst pole võimalik ära elada; kui meie tõlkijaid tasustataks normaalselt nagu vanades Euroopa riikides, oleksin ammu vabakutseline“, „tõlkimisest ei ela ära, tõlkest saadav tasu ei ole regulaarne ega isegi mitte tähtajaline, sissetulek on juhuslik“, „ilukirjanduse tõlkimisest ei ela ära ning muud tõlked pole piisavalt huvitav töö, õnneks hetkel on muid võimalusi“, „.../ üksnes tõlkijatööst elatuda on võimatu“). Üks vastanu on öelnud, et „harrastuse nimetaks ümber nii, et elu vajab elamist ja raha on vaja juurde teenida“, nähes tõlketöös täiendavat sissetulekuallikat. Korduvalt mainitakse ka ajanappust, hõivatust põhitöoga, mistõttu tõlkimine jääb pigem tagaplaanile, taandub harrastuse staatusesse („põhitegevus on musitseerimine, aga meeldib ennast sõnas väljendada, palju tööd muusikakriitikuna“, „põhitöö võtab enamuse ajast“, „minu põhitöö on laste õpetamine“, „tõlkimine on jäänud ajanappuse ja muude tööde rohkuse tõttu tagaplaanile, ent vanast huvist tegelen sellega veidi siiski“, „.../ ajapuudusel ei saa pidevalt ja intensiivselt tegelda“).

Üks vastanu nimetas tõlkimist harrastuseks, sest peab olulisimaks enda kirjanduslikku loomingut. Esile toodi ka isiklikust huvist/rõõmust kantud töövalikud, mida sobib ette võtta just harrastusena: „talvel on giidil piisavalt aega, et süveneda millessegi, ja mulle pakub mõnu sobivate vastete leidmine, nn mäng sõnadega“, „ma ei ole professionaalne saksa filoloog, valin tõlkimiseks mõnikord mõne autori või teksti, kes on mulle tõesti oluline ja tunnen, et teda võiks eesti keelde vahendada“. Ühe vastanu sõnul soovib ta peale tõlkimise teha ka muud, pidades tõlkijatööst elatumist võimalikuks. Tõlkimist kui harrastust on põhjendatud ka vanuse, pensionäri staatuse ja tervislike põhjustega („iga, tõlgin jõudumööda ja vastavalt pakkumisele“, „olen pensionär“, „tervislikel põhjustel /.../ ei saa pidevalt ja intensiivselt tegelda“). Üks küsitletu ütles, et tõlkis kooli ja ülikooli kõrvalt kaks raamatut ega ole hiljem tõlkimisega tegelenud. Teine selgitas, et on tõlkinud ainult ühe raamatu sooviga see eestlastele vahendada ning sellega on tema kokkupuude ilukirjanduse tõlkimisega seni piirdunud. Üks vastanu jättis põhjenduse toomata. 2 tõlkijat, kes vastasid küll eelnevale küsimusele („Kas Teie puhul võib tõlkimist pidada pigem harrastuseks, millega tegelete muu töö kõrvalt?“) eitavalt, tõid välja järgmised põhjendused: „see kujunes nii aja jooksul“, „vastus eelmisele küsimusele on tegelikult jah ja ei, sest mu töö (ajalehe toimetuses) oli seotud tõlkimisega, aga praegu, pensionil olles, liigitub see vist pigem harrastuseks“).

Eelnevasse kahte sektordiagrammi („Kas Teie põhitegevus on tõlkimine?“, „Kas Teie puhul võib tõlkimist pidada pigem harrastuseks, millega tegelete muu töö kõrvalt?“) koondatud andmete põhjal võib väita, et ilukirjanduse tõlkimine pigem ei ole uuritud sihtrühma liikmete põhitöö, rohkem on tegemist harrastusega. Kui kahe küsimuse vastuseid kõrvutada, näib, et vastanute hulgas on neid, kes ei pea ilukirjanduse tõlkimist ei põhitegevuseks ega ka harrastuseks, millega tegeletakse muu töö kõrvalt. Võib-olla on see põhjendatav asjaoluga, et uuritud sihtrühmas on tõlkijaid, kes on eesti keelde aastate eest vahendanud nt paar teost ja sellega on nende tegevus ilukirjanduse tõlkijana piirdunud ning seetõttu ei pea nad ilukirjanduse tõlkimist enda puhul õieti ei põhitegevuseks ega ka hobiks.

4.6. Motivatsioon

Kui ilukirjanduse tõlkijaks kujunemise alapeatükis 4.4. kirjeldatud tõlkijate vastused olid kogutud ilukirjanduse tõlkijaks saamise peamiste põhjuste väljaselgitamiseks ja analüüsiks ehk sooviga teada saada, miks üks või teine inimene teatud eluhetkel on jõudnud tõdemuseni, et ilukirjanduse tõlkimine on tema puhul sobiv väljund ja lahendus, siis sellele lisaks uurisin sihtrühma liikmetelt, mis on liikumapanev jõud, mis neid sestpeale on motiveerinud ja jätkuvalt

innustab ilukirjandust tõlkima. Võimalik, et vastused neile kahele küsimusele mõnel juhul kattuvad, kuid see tähendab, et tõlkijal on olnud algusest peale selge arusaam, mis teda ilukirjandust tõlkima ajendab ning need motiivid ei ole ajas oluliselt muutunud.

Motivatsioon on käitumise tõukejõud, teha tahtmine. Kui esmased motivaatorid toovad inimese mingi tegevuse, töö juurde (nt madala stressitasemega töö, head kolleegidevahelised suhted, turvatunne vms) ja lühiajalised motivaatorid (nt suurem töötasu, preemiad, mis sõltuvad töötulemustest vms) tekitavad lühiajalise motivatsiooni, siis pikaajalised motivaatorid (nt võimalus olla loominguline, otsustusvabadus, isiklik areng vms) põhinevad enesemotivatsioonil (Teppan 2005: 9). Kui inimene on sisemiselt motiveeritud, siis pakub tööprotsess talle rahuldust, sest talle meeldib oma töö, ta on tulemustega rahul ja tunneb sellest rõõmu. Kui inimest töö sisu ei huvita, võivad teda motiveerida välised tegurid nagu nt head töötingimused vms. Tõlkijate motiive ilukirjanduse tõlkimisel ajendas lähemalt uurima A. Pymi kirjutatu, et tõlkijate mõistmiseks inimestena tuleks püüda selgitada, miks nad tõlkijaks kujunevad ning miks nad lõpetavad tegevuse tõlkijana (Pym 1998: 166). Tõlkijaks kujunemise peamisi põhjuseid käsitlesin siinses peatükis eespool, tõlketgevuse lõpetamise aspekti ma käesolevas töös ei kajasta, sest uuritud sihtrühma liikmed peavad end mõne erandiga kõik rohkem või vähem ilukirjanduse tõlkijaks ning tegutsevad selles valdkonnas ka praegu – kes intensiivsemalt, kes tagasihoidlikumalt. Küll aga tekkis mul eelnevaga seoses küsimus, miks inimesed on soovinud jääda tõlkijaks, mis on olnud nende sisemised ja/või välised motiivid, et jätkata tegevust ilukirjanduse tõlkijana. Siinses alapeatükis olen silmas pidanud eelkõige pikaajalisi motivaatoreid, tõlkijate enesemotivatsiooni, eeldades, et tõlkijatel on mängus isiklikud huvid.

Uurimuse sihtrühma liikmed tõid vastustes küsimusele „Mis motiveerib Teid ilukirjandust tõlkima?“ välja eelkõige sisemisi motiive, nt kõige laiemas mõttes huvi ja enesearendamist („huvitav on“, „huvi“, „huvi /.../“, „see on ju põnev ja huvitav“, „.../ huvi keelte vastu“, „huvitav väljakutse, arendab silmaringi ja keeleoskust“, „see on kõige põhjalikum lugemise vorm ja aitab ka keeleoskust edasi arendada“, „iga Olionile tõlgitav teos sunnib tutvuma järjekordse uue valdkonnaga“), aga ka kitsamas mõttes huvi konkreetse ilukirjandusliku teose ja selle autori vastu ning soovi autori loomingut eesti keelde vahendada („kindlasti on suur motivaator see, kui tekst on huvitav“, „ennekõike huvitava stiiliga, originaalsete mõtetega kirjanik“, „teise kultuuri vaimu iseärasused, kirjaniku isiksus“, „ju peab eelduseks olema mingil määral kirjandushuvi“, „ikka huvi ilukirjanduse vastu ja soov tuua seda eesti lugejani“, „soov vahendada eesti keelde mõnd väärt autorit, keda pole veel märgatud või on vähe tõlgitud“, „vahel on mõni huvitav teos ja ainult selliseid tõlgingi, sest tasu on raamatute tõlkimise eest

kahjuks väga väike“, „kui leian endale sobiva teose või autori, siis hakkab originaali lugedes tõlge paralleelselt peas jooksuma ja tean, et see on „minu raamat“, aastatega tuleb oskus need oma raamatud ära tunda“). Üks vastanu ütles, et on tõlkinud ainult ühe raamatu ning teda motiveeris soov just see raamat eestlastele vahendada.

Osa eelnevatest vastustest kinnitavad A. Pymi seisukohta, et tõlkijatel esineb sageli emotsionaalne side teatud võõrkultuuri või autoriga (Pym 1998: 167). Ka tõlkijate tõlkimise juurde jäämise ühe põhjusena nimetatud puhas rõõm tõlkimisest (*ibidem*) on sage argument, mis innustab ilukirjandust pikemaajaliselt tõlkima. Sellele, et tõlkimine võib olla meelistegevus, intellektuaalse heaolutunde allikas, on viidatud korduvalt ka siinsele küsimusele antud vastustes. Uuritud sihtrühma liikmed on esile tõstnud järgmisi põhjuseid: „mulle meeldib see väga, näen samas vaeva, aga võtan õhtul selle tegevuse ette kõige parema meelega, targemaks saan ka“, „meeldib noh“, „sellest saadav intellektuaalne nauding“, „mõnu mängust sõnadega“. Tõlkimisega kaasneva intellektuaalse rahulolu alla võiks lahterdada süvitsimineku võimaluse, mille tõi põhjenduseks välja üks vastanu. Ühel korral nimetati motivatsiooniallikaks „seestumust“, mis tähendab ’justkui kurjast vaimust haaratud olemist’. Ilmselt on siin seestumust tõlgendatud heas mõttes „haaratusena“, võib-olla küll mõneti vaevalise teekonnana valmistõlkeni, mille nimel tehtavad jõupingutused (tõlkeprotsess) ja nende tulemus (tõlkeprodukt) asjaosalisele siiski kokkuvõttes rahul- ja heaolutunnet tekitavad.

Vastanud on paaril korral esile tõstnud ka enda proovilepaneku võimalust („kas saan hakkama“, „soov oma tõlkijavõimeid proovile panna“).

Välistest motiividest mainiti 3 korral töötasu („palgapäev, ausalt“, „/.../ muidugi ka raha“, „/.../ honorar“). Korra on vastatud, et ilukirjandust tõlkima motiveerib aja olemasolu. Ühe tõlkija vastuses on kombineerunud mitmed eelpool nimetatud motiivid – ilukirjandust ajendab tõlkima „soov sümpaatset teost jagada, nauding loomingulisest tegevusest, edevus, honorar“, erandiks võib siin pidada edevuse äramärgimist, mida teised vastanud pole kordagi maininud. 5 tõlkijat jättis küsimusele vastamata.

Kogutud andmetest nähtub, et uuritud sihtrühma puhul on motivatsioon tõlkida ilukirjandust põhjendatav pigem sisemiste faktorite kui väliste teguritega. Saksakeelse ilukirjanduse eestindajatel on suhteliselt kõrge enesemotivatsioon, tähtsaks peetakse isiklike huvide-soovide järgimist, rahulolutunnet ja arenguvõimalusi, mida tõlkimine pakub. Nii on ilukirjanduse tõlkimist võimalik näha pikemaajalise ettevõtmisena ka juhul, kui tegemist ei ole inimese põhitööga ning ilukirjanduse tõlkimisega ei olda pidevalt hõivatud.

Käesoleva peatüki eesmärk oli avada uuritavasse sihtrühma kuuluvate ilukirjanduse tõlkijate taustainfot, et saada mõningane ülevaade inimestest, kes saksakeelset ilukirjandust eesti keelde

vahendavad, ning seisukohtadest, mis nende inimeste tegevust ilukirjanduse tõlkijana saadavad. Järgmise, 5. peatüki fookuses on tõlkijate ja kirjastuste vaheline koostöö aastail 2001–2010, mida käsitlen tõlkijate vaatevinklist.

5. Sotsiaalse kontekstiga seosed: tõlkijate koostöö kirjastustega aastail 2001–2010

Käesolev peatükk on pühendatud sotsiaalse kontekstiga seostele, mis on ilukirjanduse tõlkimise uurimisel üks kolmest aspektist. Sisuliselt käsitlen siinses peatükis austria, saksa ja šveitsi saksakeelse ilukirjanduse eestindajate ja kirjastuste vahelist koostööd tõlkijate vaatevinklist, nähes tõlkijaid osana nn tõlkimise tootmismeeskondadest, mille liikmed (nt kirjastuste tegevjuhid, kaastõlkijad, toimetajad jt) tegutsevad koos ühise eesmärgi – tõlketeos(t)e väljaandmise nimel. Siinne peatükk võtab arutusele sellised tõlkijate ja kirjastuste vahelise koostöö aspektid nagu kontakti loomine, proovitöö tegemine ja tõlgetele tagasiside saamine, tõlketeose valik, tõlkelepingute sõlmimine, tasustamine ja tõlketööst keeldumise asjaolud, tõlkijate koostöö kirjastus(t)e töötajatega, lühi- ja pikemaajalise koostöö tagamaad, tõlkijate kuulumine erialaliitudesse ja omavaheline suhtlus ning tunnustamisvõimalused.

5.1. Kontakti loomine kirjastus(t)ega

Tõlkijate koostöö kirjastustega on mitmetahuline. Üks koostöö tekkimise eeldus on kirjastajatega kontakti saavutamine. Algajate, veel suhteliselt tundmatute tõlkijate puhul, kes soovivad enda tulevikku siduda ilukirjanduse tõlkimisega, on loogiline samm pöörduda omal algatusel kirjastus(t)e poole, sest viimastel puudub ülevaade potentsiaalsetest tõlkijatest, kui nad enda olemasolust, tõlketevusest ja koostöösoovist märku ei anna. Tõlketeoreetik D. Gouadec on kirjeldanud võimalikke stsenaariume, mida lootustandev ilukirjanduse tõlkija võiks järgida. Näiteks võiks inimene kirjutada magistri- või doktoritöö mõnest kirjanikust, tõlkida paar tema teost ning seejärel pöörduda tõlgetega kirjastaja poole (Gouadec 2007: 160). D. Gouadeci sõnul on paljudes riikides levinud olukord, kus ilukirjanduse tõlkimist ja tõlgete kirjastamist peetakse keele- ja kirjandusõppejõudude teadustöö osaks (*ibidem*). Kõnealune stsenaarium eeldaks õppejõu staatust keele või kirjanduse valdkonnas, piirates ilmselt paljude potentsiaalsete huviliste võimalust ilukirjanduse tõlkimise ja kirjastamisega algust teha. Samas isegi kui kõik kriteeriumid oleks täidetud, ei tarvitse see tagada koostööd kirjastus(t)ega. Riske on võimalik võtta ka teistmoodi, ent needki juhtumid on suhteliselt komplitseeritud ja õnnestumised harvad. Kirjastustega koostöö alustamise võimalustena olgu need siinkohal ära mainitud:

- a) lootustandva välisautori märkamine, tema teoste tõlkimisõiguse ostmine ning õiguste müük koos tõlgetega kirjastusele hetkel, mil autor on saanud kuulsaks;
- b) lootustandva välisautori avastamine, tema mitteametlikuks või ametlikuks tõlkijaks hakkamine ajal, mil ta alles püüab ots otsaga kokku tulla, vajadusel aidates välisautoril leida sobivat kirjastajat ning jätkata tema tõlkijana ka siis, kui ta on kuulsaks saanud;
- c) iseseisva autorina tegutsemine, omaloomingu kirjastamine, endale kirjanikuna nime tegemine, seejärel kirjastuse ametlikuks tõlkijaks hakkamine;
- d) kraadiõppe läbimine ja ilukirjanduse tõlkijaks kvalifitseerumine lootuses, et järgneb kirjastusse töölesuunamine (Gouadec 2007: 161).

Vahest vähem komplitseeritud viis, D. Gouadeci järgi vältimatu stsenaarium, kuidas ilukirjanduse tõlkijaks pürgija saab kirjastus(t)ele oma koostöösooviga läheneda, on saata omal initsiatiivil kirjastajale üks või kaks tehtud tõlget. Kirjastusega koostööst huvitatud tõlkija peab järjekindel olema, püüdes välja selgitada, kas keegi kirjastusest on tema saadetud tõlkeid lugenud ning millal oleks võimalik oma pakkumisele saada vastus (*ibidem*).

Uurides austria, saksa ja šveitsi ilukirjanduse tõlkijate jõudmist kirjastajate kontaktideni, võib 32 vastanult kogutud andmete põhjal öelda, et arvestataval hulgal on nii neid, kes on kirjastus(t)e poole pöördunud omal algatusel (19 tõlkijat), kui ka neid, kes ei ole ise initsiatiivi haaranud (13 tõlkijat). Tulemustest annab ülevaate järgmine sektordiagramm:

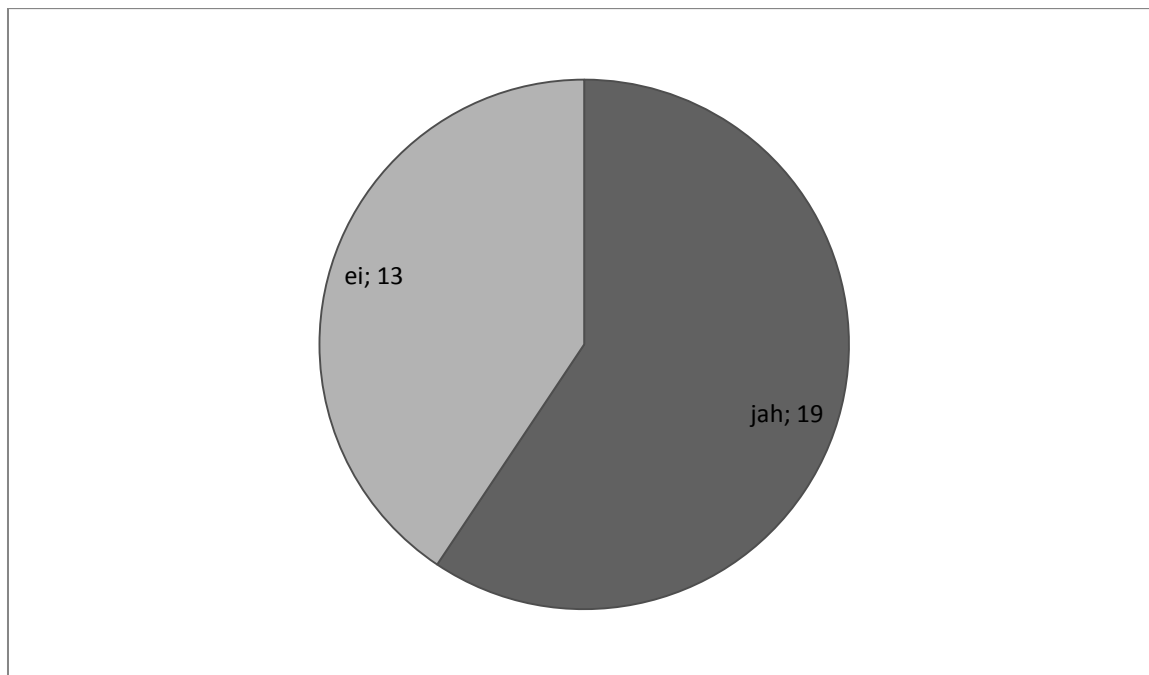

Diagramm 12. Kas pöördusite kirjastus(t)e poole omal algatusel?

Need tõlkijad, kes pöördusid kirjastuste poole ise, kasutasid näiteks järgmisi kontakteerumisvõtteid:

- 1) vahetu kokkusaamine kirjastaja, kirjastuse töötaja(te)ga (nt „/.../ kohtusin kirjastuste töötajatega, selgitasin raamatute tähtsust meie kultuuriteadvusele, hiljem on enamasti kirjastused ise minu poole pöördunud“, „aasta oli mingi 1998 või umbes nii, võtsin sahtlist oma tõlkeid, sõitsin pealinna (olin maakas) ja käisin otse läbi kõik kirjastused, mille olemasolu ja aadressid olin suutnud hankida, igale poole jätsin oma tõlkeid, mõnele meeldisid“);
- 2) kirja, meili saatmine (nt „saatsin end tutvustava info meiliga“, „saatsin kirja koos tõlkeprooviga“, „saatsin omal algatusel tõlgitava töö kirjastusele, kus see kiidusõnadega vastu võeti“);
- 3) telefonivestlus (nt „helistasin kirjastustesse, olen saatnud ka tõlkimissoovi ja CV“, „telefonikõne peatoimetajale“).

Tõlkijad on kirjastajatega kontakteerumisel esitanud erinevaid dokumente (nt vabas vormis enesetutvustus, CV, proovitöö, tõlgitud raamat vms), väljendades otseselt oma tõlkimis- ja koostöösoovi. Üks tõlkija on selgitanud oma kogemuse põhjal, et ajal, mil tema hakkas kirjastustega kontakti otsima, ei olnud nt tavaks CV-sid saata, ning tema toimis järgmiselt: „kõigepealt pakkusin kirjandusajakirjadele lühemaid tõlketöid, sain tagasisidet, pakkusin valmistõlkeid ka nt Loomingu Raamatukogule, kuni mind avaldatigi“. Vanemate kolleegide kogemustest võib leida palju mõtlemisainet, kuidas oleks end ja oma tööd tõhusam kirjastustele serveerida. Teinekord võib tehtud tõlketöö rääkida enese eest enam kui laitmatult koostatud CV ning inimestega silmast silma kohtumine võib rohkem edu tuua kui teiste suhtluskanalite kasutamine. Paar vastanut, kes olid küll ise initsiatiivi haaranud, on kontakti saavutamisel kirjastustega tõstnud esile ka isiklikke tutvusi: üks neist on öelnud, et oluline osa oli isiklikul kontaktil, sõbral, teine selgitas, et rääkis tõlkimissoovist kirjastuse toimetajaga, keda tundis. Üks tõlkija ütles, et püüdis kirjastustega kontakti saavutada „kõikvõimalikul moel“.

Neil 13 tõlkijal, kes ei pöördunud kirjastajate poole omal algatusel, palusin täpsustada, kelle vahendusel-soovitusel neil kirjastustega kontakt tekkis. Vastanud tõid enamjaolt esile isiklikke tutvusi, olgu siis tegemist perekonnaliikmete ja sõprade („vanemate kaudu“, „poja sõbra kaudu“, „sain oma esimese pakkumise perekondlike sidemete kaudu, minu ema juhtis pikka aega kirjastust Kunst“), kooli- ja töökaaslaste („koolikaaslane pakkus esimese tõlketöö“, „töökaaslane soovitas teha proovitöö ja vahendas selle kirjastusele“, „minu kolleeg asutas kirjastuse ja võttis nõuks proovida, kas kõlban ilukirjandust eestindama, ju ta arvas, et

kõlban“), õpilaste („minu endine õpilane soovitas mind kirjastusele“) või lihtsalt tuttavate („ikka isiklikud tutvused nagu Eestis tavaks“, „tuttavate kaudu“) vahendusel.

Kolme tõlkija puhul tulenes initsiatiiv kirjastustelt („nõukogude ajal pöördus enamasti kirjastus (ainus!)“, „ükskord üks kirjastus pakkus, kas tahan tõlkida – olin nõus ja nii see läkski“, „pärast 90-ndaid pöördus minu poole kirjastuse Kuldsulg esindaja hr Hans Luige isikus, kes oli aastate jooksul kokku kogunud minu järjejutud, ja tegi ettepaneku hakata neid raamatutena avaldama“). Ühe tõlkija sõnul ei pöördunud ta omal algatusel kirjastuste poole – ooperiinimesed tellisid temalt tõlke, mille ta aga omal algatusel kirjastas. Uuritud sihtrühma liikmete kogemusi arvesse võttes tundub, et Eesti tingimustes on arvestatav osa isiklike tutvustel, soovitajatel, kes kaks osapoolt – algaja tõlkija ja kirjastuse – kokku viivad. See toetab siinse töö esimest väidet, mille järgi tekib tõlkijate esmakontakt kirjastustega eelkõige isiklike tutvuste ja soovitude baasil. Kogutud andmed osutavad, et sellist praktikat on uuritud sihtrühma puhul päris palju, aga samas näitavad tulemused ka, et tegemist ei ole ainsa levinud võimalusega, sest vähemasti samavõrd edukas võib olla lähenemine, kus esmatähtis on tõlkijate omaalgatus – julgus oma tõlke- ja koostöösoovi kirjastustele igakülgsest ja järjekindlalt väljendada, millest on alguse saanud viljakas koostöö. Võimalik, et võrreldes 1990. aastate lõpupoolega, mil oli nn tõlkimise buum ja võõrkeeleoskajaid ehk vähem kui praegu, on 2000. aastatel algajatel tõlkijatel olnud end keerulisem kirjastajatele nähtavaks teha, sest kasvanud on nii võõrkeeleoskajate kui ka tõlkekooolituse läbinud inimeste arv. Paradoksaalsel kombel võib põhjus seisneda ka avardunud võimalustes kasutada kontakti loomisel erinevaid, aga eelkõige just Internetil põhinevaid suhtluskanaleid, millel võib mõnes mõttes olla vastupidine efekt – nt kirjastuste inimestel pole aega saadetud CV-sid läbi vaadata, üldises infomüra ja kiires töötempo võivad nn uued tulijad tähelepanuta jääda ning kindla peale välja minna soovides eelistatakse koostööpartneritena ikkagi varasemast tuttavaid tegijaid.

5.2. Proovitöö ja tagasiside

Kui esmane kontakt on saavutatud, võib kirjastus paluda tõlkijal teha proovitöö, mille kirjastaja on tõlkijast sõltumatult välja valinud ning mille põhjal hinnatakse tõlkija sobivust koostööks konkreetse kirjastusega. Kirjastuselt proovitöö saamine tähendab, et tõlkija on kirjastajas huvi äratanud. Kirjastaja soovib tõlkija tööst, tasemest rohkem teada saada ning tema usaldusväärsusele kinnitust leida. Tõlkija seisukohalt tuleks proovitööd käsitleda eelkõige julgustava momendina. Isegi kui koostööst ei saa asja, on tõlkija jaoks tegemist hea võimalusega saada oma tööle tagasisidet.

Eraldi proovitööde ja proovitöödele tagasiside andmise teemat pole tõlketeoreetikud eriti käsitletud. Ilmselt kehtivad proovitöödele üldjoontes samad nõudmised nagu kõigile teistele tõlketöödele ja ka proovitöödele antav tagasiside on võrreldav mis tahes valmistõlkele antava vastukajaga. I. Sorvali sõnul ootavad tõlkijad tõlgetele tagasisidet – reaktsioone ja kommentaare tõlketöö tellijatel, kirjastuste toimetajatelt ja lugejatelt (Sorvali 1996: 128). Tagasiside all võidakse mõista ka trükis avaldatud arvustusi, kuid siinses töös olen silmas pidanud vastukaja, mida tõlkijad on saanud kirjastuste töötajatelt kas suuliselt või kirjalikult ja privaatset, s.t, et tegemist pole trükis ilmunud retsensioonidega.

Siinses magistritöös uuritud sihtrühmast on kirjastus(t)ele pidanud proovitöö tegema 14 tõlkijat. 16 tõlkijat pole pidanud proovitööd tegema, 2 küsitletut on jätnud küsimusele vastamata.

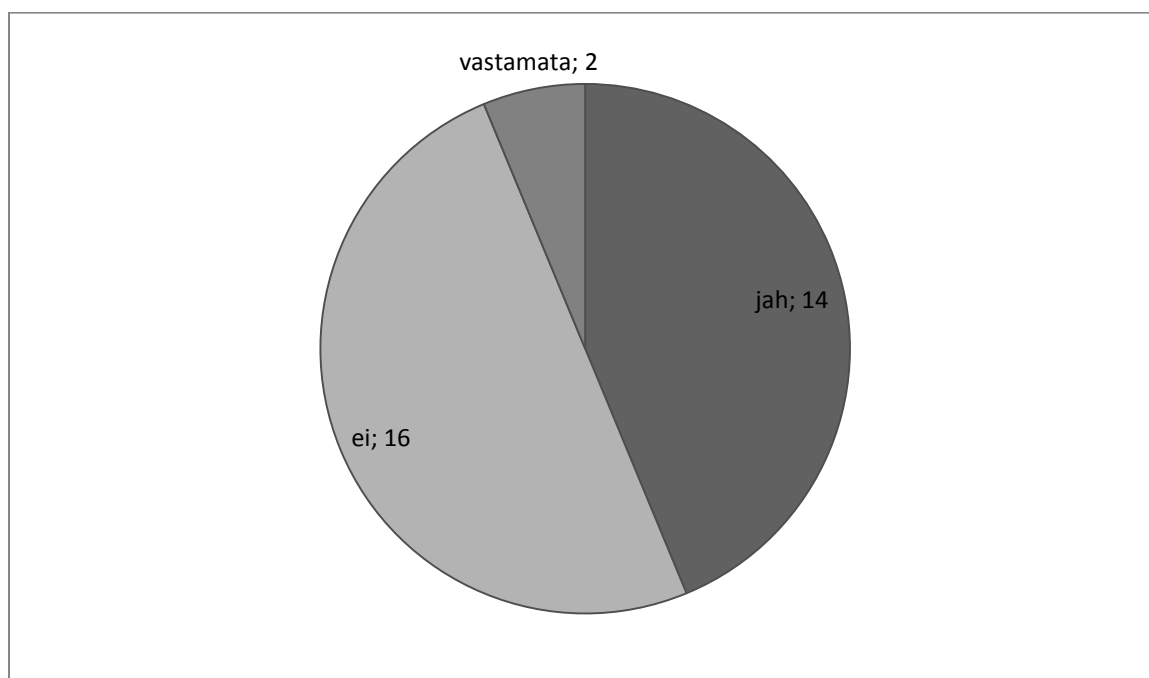

Diagramm 13. Kas pidite tegema proovitöö?

Kui uurisin, millist tagasisidet on siinse uurimuse sihtrühma liikmed kirjastus(t)elt (juhtkonnalt, toimetajatelt ja teistelt töötajatelt) tõlgetele saanud, siis põhiliselt jagunesid 32 küsitletud tõlkija vastused kaheks: ühed, kellele on tagasisidet antud (25 vastajat), ning teised, kes tunnistasid, et nende tööle on antud vähe või ei ole üldse antud vastukaja (6 vastajat).

Põhiliselt positiivset vastukaja on saanud 18 tõlkijat, nii positiivset kui ka negatiivset tagasisidet on kogenud 5 tõlkijat. Kahest vastusest võis välja lugeda, et vastukaja on saadud,

kuid selle sisule polnud antud hinnagut. Nii ütles üks vastanu, et „tagasisidet saab enamasti toimetajalt, harva nt juhtkonnalt, vahel siiski“, teine selgitas, et tema on saanud „sisu ja vormi puudutavat“ tagasisidet.

Need, kes hindasid kirjastustelt saadud tagasisidet positiivseks, sõnastasid oma vastused järgmiselt: „valdavalt üpris head“, „üldiselt on rahul olnud, tagasisidet ootaksin rohkem toimetajatelt“, „enamasti positiivset“, „positiivset, tõlgetega on rahule jäänud“, „positiivset“, „negatiivset pole saanud“, „seni on tagasiside olnud positiivne“, „positiivset, töödega ollakse väga rahul“, „minuga ollakse rahul“, „kirjastused on olnud tõlgetega rahul“, „positiivset, ja mitte vaid suusoojaks“, „minu tõlkeid on kõrgelt hinnatud“, „positiivset“, „valdavalt tunnustavat, toimetajatelt“, „ülistused, kestvad kiiduavaldused“. Üks tõlkija on esile tõstnud, et sai F. Kafka teose „Kirjad Milenale“ tõlkimise eest Loomingu aastapreemia. Positiivseks tagasisideks loeti ka kirjastustelt uute tõlkepakkumiste saamist, mis viitab otseselt sellele, et tõlkija varasema tööga on rahule jäänud ja koostööd soovitakse jätkata („pärast esimese raamatu ilmumist oli kirjastus nõus ka teise raamatu tõlkimisega, ju seda võib siis positiivseks tagasisideks pidada“, „et olen saanud neilt uusi pakkumisi, siis loodan, et minuga on rahule jäänud“, „ikka positiivset, vägagi, muidu ju ei tehtaks rohkem koostööd“).

Need, kes ütlesid, et on saanud erinevat vastukaja, nii positiivset kui ka negatiivset, andsid järgmisi vastuseid: „toimetajaga oli natuke vaidlemist, aga lõpuks kõik laabus“, „nii head kui halba“, „enamasti olen kiita saanud ja mulle on pakutud üha uut tööd, algusaegadel juhiti tähelepanu ka nõrkadele kohtadele tõlgetes“, „põhiliselt positiivset, aga ühe minu jaoks raske raamatu puhul ka negatiivset, mis tegi kurvaks, aga oli samas õpetlik /.../“, „kirjastustelt eriti mitte, aga toimetajatelt küll, eks ole olnud igasugust, sõltuvalt rohkem toimetaja iseloomust kui minu tõlkest“.

Tõlkijad, kes ei olnud saanud kirjastustelt tagasisidet või on vastukaja olnud väga põgus, tõid välja järgmised seisukohad: „suhteliselt vähe, igal toimetajal on oma stiil ja laad ja küllap iga uus toimetaja annab uut kogemust, aga nende järgi tööd seada pole vist võimalik“, „ei mingit“, „eriti mitte mingit“, „mitte mingisugust, mõni keeleteoimetaja on ironiseerinud“, „üldiselt ei olegi tagasisidet saanud, ainult oma kõige esimesele raamatutõlkele sain ja siis pidin palju ümber tegema“, „jäi mulje, et tõlkega jäädi rahule, aga raamat ei müünud kuigi hästi, üldiselt tagasiside praktiliselt puudus“.

Kui palusin tõlkijatel selgitada, kuidas nad saadud tagasisidet hindavad, kas sellest on olnud edaspidises tõlketöös abi või on vastukaja hoopis tõlkimise juurest minema peletanud, siis vastanud on saadud tagasisidet pidanud enamjaolt vajalikuks ja kasulikuks, millest on vilunud tõlkijaks arenemisel abi olnud. Vaid üks vastaja on öelnud, et tal pole tagasisidest abi olnud

(„otsest abi ei ole olnud ja ma ei vaja seda“), ning teine vastaja on täpsustanud, et tema puhul ei kehti üks ega teine variant – tal ei ole vastukajast edaspidises tõlketöös abi olnud ega ole see teda ka tõlkimise juurest minema peletanud. Omapärasel kombel põhjendas üks vastanu enda tõlketööst taandumist mitte saadud negatiivse, vaid positiivse tagasisidega: „tõepoolest leidsin endale uue väljundi umbes siis, kui hakkasin saama tõsiseltvõetavaid positiivseid hinnanguid, ka arvustustes tõlkija äramainimist, mida tavaliselt ei tehta“. 4 küsitletut jätsid sellele küsimusele vastamata.

Need, kes väitsid, et kirjastus(t)elt (juhtkonnalt, toimetajatelt, teistelt kirjastus(t)e töötajatelt) saadud tagasisidest on neil edasises tõlketöös abi olnud, on nimetanud selliseid aspekte nagu tagasiside asjalikkus, suhtlus toimetajatega, tõlkija soovitamine teistele kirjastustele, eneseanalüüs jms: „asjalikku pean kasulikuks“, „kriitika oli pädev ja kaasamõtlev“, „toimetajatelt saadud nõuannetest on igal juhul edaspidi abi olnud“, „tagasisidest on enamasti abi, kokkupuuted toimetajatega on aidanud ka iseenda keelelisi eelistusi paremini teadvustada“, „ühe tõlkeprojekti käigus tegin väga tihedat koostööd toimetajaga ning õppisin selle käigus väga palju“, „head tõlkijat julgeb kirjastus teistelegi kirjastustele soovitada ja soovitabki“, „kirjastuselt abi eriti mitte, küll aga on nii mõnegi toimetajaga, kes on mu töid toimetanud, väga head suhted“, „hindan tagasisidet alati kõrgelt, analüüsin seda, pean vastavat faili“, „kogemused on olnud väga head, sellest on olnud kahtlemata kasu, eriti toimetajapoolsest tööst“, „abi on igast tagasidest, aga üldiselt on tagasiside olnud ikkagi positiivne“, „kuna vastukaja on positiivne, on hea meel, et mu töö meeldib ja see näitab, et teen õiget asja“, „koostöö hea toimetajaga on väga oluline ja kahtlemata on sellest edasises tõlketöös abi ning oma vigu tuleb tunnistada ja nendest õppida“).

Üks vastanu on lihtsalt tõdenud, et tagasisidest „on olnud abi“, teine pole küll viidanud tagasiside kasulikkusele, kuid on selgitanud, et on tagasisidet saanud peamiselt toimetaja kaudu ja see on olnud enamjaolt positiivne. Üks vastaja on öelnud, et vastukajast on tal abi olnud, kuid hetkel pole ta sellest enam huvitatud: „Jah on olnud kasu küll, aga praegu ma enam tagasisidest huvitatud ei ole. Mul ei ole aega seda läbi töötada ja samuti on mul oma arusaam sellest, kui palju peaks toimetaja minu tõlget sodima. Seetõttu pean paremaks oma tõlkeid hiljem mitte lugeda ega toimetaja kommentaaridega tutvuda.“

Tagasiside pole kedagi tõlkimise juurest otseselt minema peletanud („eks ikka abi, kui peletaks, peaks enesehinnang olema alla nulli“, „hindan tagasisidet väga, minema peletanud ei ole, igast tagasisidest olen ikka iva nokkinud, mulle meeldib väga tõlkida, mistap mind on raske sellest eemale peletada, tahan areneda loomulikult, tundma õppida enda tugevaid ja nõrku külgi“, „vastukaja on vahel olnud üldsõnaliselt kadetsev, eriti siis, kui alles alustasin tõlkimist, aga see

ei peletanud eemale, sest polnud konkreetset kriitikat“), pigem on vastukaja julgustanud tõlkevaldkonnas tegutsemist jätkama („see on julgustanud jätkama“, „annab innustust veel paremini proovida“, „positiivne vastukaja ei peleta ometi, motiveerib“, „tõlget on valdavalt kiidetud, sealhulgas mitmete autoriteetsete kriitikute, samuti sõprade-tuttavate poolt – see on julgustav“, „hea vastukaja on oluline ja innustab, head koostööd (keele)toimetajatega pean ülioluliseks, sellest on palju kõrva taha panna, algusaegadel tegi igasugune kriitika ebakindlaks, nüüd enam mitte“, „mis ei hävita, teeb tugevaks“).

Ainult 1 vastanu on öelnud, et „ei ole rohkem tõlkinud“, kuid põhjust ei tule ilmselt otsida negatiivses vastukajas („toimetajaga oli natuke vaidlemist, aga lõpuks kõik laabus“), vaid asjaolus, et kõnealune isik tegutseb põhikohaga muusikavaldkonnas ning tõlkimiseks on ta teadlikult välja valinud ühe konkreetse raamatu sooviga see eesti keelde ümber panna ja näib, et sellega on tema tõlketegevus omal tahtel esialgu piirdunud.

5.3. Tõlketeose valik

Kuna ühe või teise teose tõlkimise õigus kuulub lähteteksti autorile, on ka tõlketeose valiku taga tavaliselt lähtetekstide autorid, kes püüavad müüa oma teoste litsentse ja luua neile võõrkeelseid turge, pöördudes välismaa kirjastuste poole, kes omakorda leiavad teostele sobivad tõlkijad (Venuti 1998: 48). Sageli haaravad tõlketeoste valikul lähtetekstide autorite eest initsiatiivi (nende valitud) kirjastajad. Tõlkijate kaasarákimine tõlketeose valikul on võimalik, kuid vähem levinud praktika. Samas on tõlkijate puhul tavaliselt tegemist keskmisest suurema lugemusega inimestega, kes on kursis kirjandushoovustega, mistõttu nende jagatud soovitusi tasub kuulda võtta. Nii võib teatud osa tõlkijatest käsitleda ka omamoodi kirjandusagentidena, kes pakuvad kirjastustele välja lähtetekste selle erinevusega, et kirjastajad ei tarvitse eraldi tõlkijaotsingut sooritada, vaid valitud lähteteksti sobivusel võivad alustada koostööd konkreetse teose soovitaja – tõlkijaga. Tõlkeõiguste hankimine on üldiselt kirjastuste pädevuses, aga ettevõtlikumad tõlkijad võivad need ka iseseisvalt osta ja koos tõlkega kirjastusele müüa. C. E. Landers soovitab algajal tõlkijal valida tõlkimiseks teos, mis teda isiklikult kõnetab ning mille puhul tõlkija tunneb, et seda teost lihtsalt peab tõlkima. Põhjusena toob ta välja, et mida huvitavam teos tõlkija meelest on, seda suurema energia ja entusiasmiga ta seda tõlgib (Landers 2001: 15). Nii on loota ka paremat lõpptulemust. Samas ei tohiks tõlkija isiklik vaimustus hakata segama kaalutlemist, kas tõlkimiseks valitud teos haakub võimaliku kirjastaja ootustega, pakub sihtteksti lugejaskonnale huvi. Väidetavalt suunavad raamatutoodangut ühe või teise teose kultuurilisest tähtsusest hoolimata ainult kommertslikud

jõud (Hale 2009: 217) ning kirjastajad valivad tõlkimiseks pigem sellised võõrkeelsed teosed, mis on kodumaiste kultuuriväärtuste, preavalveerivate suundumuste ja maitsetega kergesti assimileeritavad, püüdes kindlaks kujunenud turge /.../ (Venuti 1998: 48). Tõlgitava teose valiku hoolikas läbimõtlemine on seega väga oluline. Mõtteid saab koguda mitmel viisil, nt lugeda palju lähtekeelseid teoseid, otsida lähtekeelsest perioodikast uute, kiitust pälvinud kirjanike teoste retsensioone, uurida kohalike kõrgkoolide õppejõududel, milliseid lähtekeelseid autoreid nad kursustel käsitlevad ja milliseid teoseid sooviksid näha sihtkeeles, küsida autorilt, kelle loomingut tõlkija on varem juba teise keelde vahendanud, soovitusi andekate, aga seni veel avaldamata autorite kohta (Landers 2001: 15). Kasu võib olla ülevaatest, millised autorid/teosed on sihtkultuuris kujunenud menukiteks ning milline on konkreetse kirjastuse profiil – milliseid autoreid ja teoseid trükkis välja antakse, keda peetakse publikatsioonide põhiliseks sihtrühmaks. Mida läbimõeldum ja põhjendatum on tõlketeose valik, seda suurem on tõenäosus, et kirjastaja võtab tõlkija pakkumise vastu.

Eesti näitel võib väita, et siinses töös uuritud ilukirjanduse tõlkijate arvamusega on kirjastajad tõlketeose valikul päris palju arvestanud. 32 küsitletust vastas küsimusele „Kas olete saanud kaasa rääkida tõlgitava teose valikul?“ jaatavalt 26 ja eitavalt 6 tõlkijat. Tulemusi kajastab ülevaatlikult järgmine sektordiagramm:

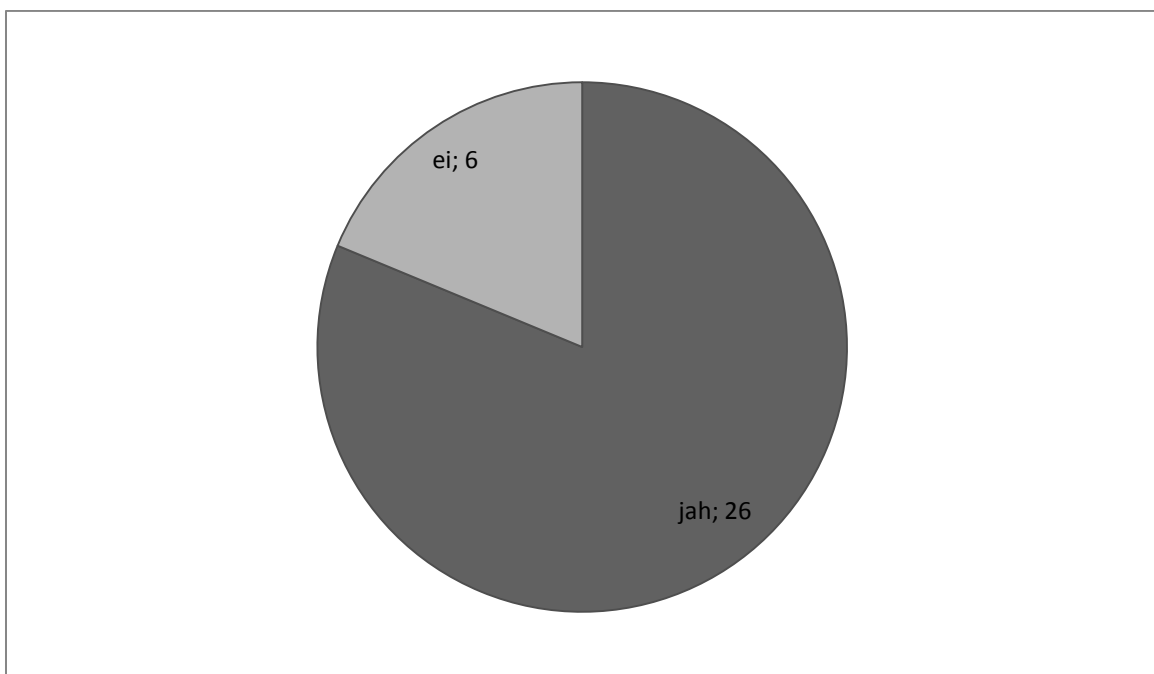

Diagramm 14. Kas olete saanud kaasa rääkida tõlgitava teose valikul?

Vastanud ilukirjanduse tõlkijatest 10 on toiminud ka järgmiselt: teos on tõlkimiseks esmalt omal käel välja valitud ja ära tõlgitud ning alles seejärel on hakatud valminud tõlketeosele kirjastajat otsima. 10 tõlkijast 2 on maininud, et on sellist toimimisviisi harrastanud oma tõlketegevuse algusaegadel. Vaid üks vastanu on öelnud, et enamasti sedasi toimibki. Võimalik, et tegemist on tõlkijaga, kes ühtlasi tegutseb kirjastaja rollis või on muul moel kirjastus(t)e silmis autoriteetne isik, kelle ettepanekuid võetakse alati arvesse. Ülejäänud vastanute seas on nii neid, kellel on kirjastaja leidmine läinud õnneks, kui ka neid, kellel see pole õnnestunud. On ka neid, kellel kord on õnnestunud tõlketeosele kirjastaja leida, siis jälle mitte. Üks tõlkija on toiminud nii, et on tõlkinud enda valitud teosest ühe peatüki ja pakkunud seda kirjastajale huvi tekitamiseks. Üks vastanu selgitas, et tema ei ole eelpool kirjeldatud viisidel toiminud, küll aga on kirjastustele pakkumisi teinud, kui on midagi head lugenud, ja need ettepanekud on enamasti vastu võetud. Tema kogemuse järgi ei soovi kirjastajad raamatu headusest hoolimata tegeleda mahukate teostega. Tõlkijate antud vastustest on võimalik välja lugeda, et paljud, üle 2/3 vastajatest, siiski ei ole esmalt teost ära tõlkinud ja seejärel hakanud kirjastajat otsima, sest mainitud ettevõtmine on küllalt riskantne. Samas võib kõnealune lähenemisviis olla ilukirjanduse tõlkijaks pürgijale hea, aga võib-olla ka ainus tõsiseltvõetav võimalus endast kirjastajale edukalt märku anda, sest kirjandussoovituste jagamine, tõlketeose iseseisev väljavalimine võib talle kirjastaja silmis anda eelise ja lisaväärtuse. Edukus tähendab, et kirjastuselt järgneb (koos)tööpakkumine. Isegi juhul, kui kirjastaja ei võta tõlkija tehtud valikut arvesse ning koostööst ei saa esimesel korral või iga kord asja, on tegemist väärtusliku kogemusega, mille põhjal tõlkija saab ennast analüüsida, kas tegemist on valdkonnaga, millega ta soovib end pikemaajaliselt ja süvendatult siduda või oleks mõttekas leida rakendust mujal.

5.4. Tõlkelepingud, tasustamine ja tõlketööst keeldumise asjaolud

Kui tõlkija positsiooni peetakse kirjastusvaldkonnas nõrgaks, allasurutuks, siis peamiselt seostatakse seda otseselt tõlkijatega sõlmitavate lepingute ja tõlketöö tasustamisega. Kuna tõlkija autorsuse problemaatikat käsitlesin käesoleva magistritöö 2. peatükis, siis tõlkelepingutega seoses sellesse küsimusse uuesti ei lasku. Küll aga võtan siin arutlusele teised tõlkelepingutega seonduvad asjaolud, sh tõlketöö sõlmimist ja tasustamist puudutavad aspektid, kirjeldades ja analüüsides eesti ilukirjanduse tõlkijate kogemusi ja seisukohti ning selgitades, millele tasuks algajal ilukirjanduse tõlkijal tõlkelepingu sõlmimisel tähelepanu pöörata.

Tüüpiline ilukirjanduse tõlkija töötab lepingust lepinguni, saades tagasihoidlikku tasu. Kuigi C. E. Landersi sõnul tuleb tõlkelepingut käsitleda eelkõige osapoolte vahelise kokkuleppena ning

tõlkijal kui ühel allakirjutajal on õigus paluda teha lepingus muudatusi (2001: 191), näib, et praktikas jäävad tõlkijad siiski pigem passiivseks osapoolteks ega kipu muudatusettepanekuid tegema, vaid on rahul kirjastuste vormistatud ja tõlkijale signeerimiseks esitatud lepingutega. Vahest tähtsam kui see, kes konkreetselt kirjastuse poolt lepingule alla kirjutab (olenevalt kirjastuse struktuurist võib tegemist olla nt direktori, peatoimetaja, tegevtoimetaja, projektijuhiga), on asjaolu, et leping tõlkijaga alati sõlmitakse, mis on korrektse asjaajamise alus ja annab mõlemale osapoolle, aga eelkõige tõlkijale (sest sinne käsitus lähtub tõlkija vaatevinklist) kindlustunnet. Tõlkelepingute sõlmimisega seoses on Eesti tõlkijatel esinenud igasugust praktikat: enamjaolt on nendega sõlmitud kirjalik leping, kuid ette on tulnud ka suusõnalisi kokkuleppeid. Minu küsitatud 32 tõlkijast 22 ütles, et kirjastus(ed) on nendega alati lepingu sõlminud ning lepinguta töötamist ei ole ette tulnud. Üks tõlkija neist 22-st täpsustas, et „leping sõlmitakse tavaliselt hiljem“, mis tähendab, et osapooled on suuliselt kokkuleppe saavutanud, tõlkija on tööle asunud ning leping allkirjastatakse töö käigus, aga leping on alati olemas olnud. 32 vastanust 4 on selgitanud, et nemad on töötanud nii lepinguga kui lepinguta, suulise kokkuleppe alusel („Loomingu Raamatukoguga on leping alati suuline, teistega kirjalikud, algul oli vist ka mõnikord ilma, ei mäleta“, „nii ja naa“, „on ka juhtunud, et olen töötanud lepinguta, kuid praegu on iga raamatutõlke korral sõlmitud leping“). Ühel neist 4-st on suulise kokkuleppega seoses negatiivne kogemus: „Üldiselt tehakse ikka leping. Ühele pakkusin ise, et võin ka ilma lepinguta tõlkida. Selle tulemuseks on, et mitu raamatut on ilmunud ja honorari pole ka saanud.“ Samas ei anna ka kirjalikult sõlmitud leping alati täielikku kindlustunnet, pigem võib see olla näiline, sest on küsitav, kui paljud tõlkijad pöördusid kirjastuse pankroti korral reaalselt kohtu poole, et saamata jäänud töötasu välja nõuda. Kõnealuses olukorras, aga ka teistel keerulistel juhtudel saab ilukirjanduse tõlkijale nõu ja jõuga toeks olla tõlkijate huve esindav ja kaitsev erialaliit, mille olemusest ja vajalikkusest Eesti kontekstis kirjutan lähemalt alapeatükis 5.6.. Suusõnalist kokkulepet ei peeta üldiselt probleemiks, kui osapoolte varasemad koostöökogemused on olnud positiivsed ning tõlkija ja kirjastuse vahel on tekkinud usalduslik side või tõlkija ja kirjastaja on üks ja sama isik, nii et kirjalik kinnitus ehk lepingu sõlmimine on muutunud justkui ebaoluliseks. Uuritud 32 tõlkijast 3 on esile tõstnud, et töötavadki enamjaolt või täielikult kirjaliku lepinguta („alati on kehtinud suulised lepped, neist on alati kinni peetud“, „olen töötanud peamiselt lepinguta, kirjastajaga vastastikuse usalduse alusel“, „suusõnaline leping iseendaga“). 3 tõlkijat jätsid lepingu sõlmimist puudutavale küsimusele vastamata. Kuigi tõlkijatel võivad kirjastustega olla usalduslikud suhted, oleks siiski korrektne kirjastustelt lepingut küsida, sest see on esimene samm tõlkijate õiguste eest seismisel, aga ka tõlkijate maine tõstmisel.

Tõlkelepingud sisaldavad nii rahalisi kui ka mitterahalisi aspekte. Kui kirjastaja ei ole tõlkijale tähtsatele asjaoludele lepingus tähelepanu pööranud, on tõlkijal võimalik omal algatusel lepingusse muudatusettepanekuid teha ja need kirjastajale kooskõlastamiseks saata. Tõlkija seisukohalt on mitterahalistest aspektidest asjakohane läbi mõelda, kas ja mil moel tõlkija nime tõlke teoses avaldatakse. Levinud on praktika, kus tõlkija nimi tuuakse ära teose tiitellehel, vahetult lähteteksti autori nime all. Kogenum tõlkija võib soovida, et tema nimi ilmuks tõlke teose esi- või tagakaanel. C. E. Landers on soovitanud, et kui raamat sisaldab ülevaadet autori biograafilistest andmetest, võiks neile järgneda tõlkijat puudutav lühitutvustus, mis aitaks kaasa ilukirjanduse tõlkimise kui valdkonna professionaalsuse kasvule (2001: 191, 192). Olukorras, kus tõlkija ei soovi mingil põhjusel tõlke teoses enda pärisnime avaldada, on võimalik jääda anonüümseks või avaldada teos pseudonüümi all (Landers 2001: 192). Lisaks nime avaldamise küsimusele on lepingus asjakohane ära märkida tõlkijale ettenähtud tasuta autorieksemplariid. Autorieksemplaride arv võib varieeruda nii riigiti kui ka teoseti ning seda tuleb iga konkreetse teose puhul arvesse võtta. C. E. Landersi andmetel on nt Ameerika Ühendriikides tavapärane, et tõlkija võib arvestada 10–12 autorieksemplariiga. Kui tegemist on aga nt kunstiteemalise, kallihinnalise ja kõvakaanelise teosega, kehtivad teised standardid ning rohkem kui ühte autorieksemplari ei ole tõlkijal realistlik loota (Landers 2001: 192). Eestis piirdatakse siinse magistr töö autori isiklike tähelepanekute põhjal tõlkijale 1–2 autorieksemplari andmisega. Mitterahaliste aspektide alla liigitatakse ka korrektuuri lugemine, toimetamine (need võivad olla kaks eri toimingut, kuid sageli hõlmab tõlke teose toimetamine nii keelelist kui ka sisulist korrektuuri). Lepingus peaks alati olema punkt, mille järgi kirjastaja kohustub tõlke kvaliteetselt toimetama, sest ükski toimetamata teos, sh tõlke teos, pole päris tõsiseltvõetav. Tavaliselt valib kirjastaja teosele toimetaja, kes valmistõlke üle vaatab. Et viia apsakate esinemise võimalus miinimumini, on tõlkijal võimalik paluda vahetult enne trükki minekut ülevaatamiseks veerutõmmiseid. Selleks ajaks on tõlge jõudnud tõlkija jaoks piisavalt laagerduda ja tööd on võimalik täiesti värske pilguga üle kontrollida. Tõlkijapoolset korrektuurilugemist tuleks käsitleda pigem privileegi kui kurnava kohustusena (Landers 2001: 192, 193).

Tõlkelepinguga reguleeritakse ka järgnevad elementaarsed üksikasjad: kuupäev, millal tõlkija on kohustatud valmistõlke kirjastusele üle andma, ning etteteatamise aeg, juhul kui tõlge ei peaks valmima kokkulepitud kuupäevaks, tõlke kirjastusele edastamise vorm, valmistõlkega tutvumise periood, misjärel kirjastus tunnistab tõlke kas vastuvõetuks või tagastab selle tõlkijale paranduste tegemiseks, tõlkija koostöö toimetajaga ja vajadusel tõlkijapoolne

korrektuuri lugemine, kirjastuse kohustus teos kvaliteetselt toimetada, kujundada, paljundada ja levitada, plaanitud ilmumisaeg, lepingu tühistamise tingimused, eriarvamuste lahendamine jms. Kuigi tõlketöö tasustamistingimusi on teinekord liigitatud tõlkelepingute mitterahaliste aspektide hulka (vt Landers 2001: 191, 192), pean siinses töös asjakohasemaks käsitleda neid osana tõlkelepingu rahalistest aspektidest, sest töötasu ja tasustamistingimused on omavahel seotud.

Tõlkelepingus on oluline kokku leppida konkreetne tariif ja meetod, mille alusel töötasu arvestatakse. Töötasu arvutamisel ja väljamaksmisel on erisuguseid praktikaid. C. E. Landers toob näiteks Ameerika Ühendriigid, kus toimitakse tavaliselt järgmiselt: tõlkija saab poole kokkulepitud töötasust kätte lepingu sõlmimisel ning teise poole siis, kui on esitanud kirjastusele valmistõlke ja kirjastus on selle heaks kiitnud (Landers 2001: 192). Võimalikud on ka teistsugused toimimisviisid, nt Eestis kasutatakse muu hulgas mudelit, kus tõlkija saab 60% saadavast töötasust kätte pärast valmistõlke esitamist kirjastusele ning kui kirjastus on tõlke heaks kiitnud, ülejäänud 40% aga pärast tõlketeose trükis ilmumist. On ka praktikat, kus tõlkija saab töötasu täies ulatuses kätte pärast teose trükis avaldamist. Kui arvestada, et töötasu arvutamise eelduseks võetakse tõlke tähemärkide, autoripoognate arv, siis võib tekkida küsimus, mille alusel Ameerika Ühendriikides tõlketasusid kokku lepitakse, kui tõlkija saab poole töötasust kätte juba lepingu sõlmimisel, mil tõlge pole veel valminud ning selle mahtu pole võimalik täpselt ette näha, et töötasu välja arvutada. Võimalik, et eelnevalt lepitakse kokku konkreetne summa (nagu nt autoritasu raamatu kirjutamisel) ning tähemärkidel ei ole seejuures tähtsust. Arusaamatuste vältimiseks on tõlkijal vaja teada, kuidas töötasu kujuneb. Küsitavuste korral tasub kirjastuselt paluda selgitust, enne kui lepingule alla kirjutatakse. Täiendavalt peaks lepingus olema kirjas, millise osa tulust saab tõlkija juhul, kui kirjastus kasutab sama tõlget teist korda ning kui kirjastus müüb tõlketeose kõrvalõigusi, sest tõlkijal on õigus saada neist tuludest teatav protsent. Samuti on oluline sõnastada kirjalikult, kuidas lahendatakse olukord, kus tõlkijast mitteolenevatel põhjusel valmistõlget ei kasutata. Sellisel juhul on tõlkijal õigus saada kirjastuselt kokkulepitud autorihonorari ning kõnealuse punkti lepingusse lisamine on tõlkija huvides.

Tõlketöö tasustamisküsimused puudutavad otseselt tõlke-eetika valdkonda. Rahvusvahelise tõlkijate organisatsiooni (FIT) töö tulemusel kokku pandud tõlkijate hartas (suunatud otseselt tõlkijauhingutele, kaudselt ühingute liikmeks olevatele tõlkijatele, käitumisjuhiseks sobivad kõigile tõlkijatele) on tõlkijate üldkohustuste osas (täpsemalt harta 8. punktis) sätestatud, et tõlkija „püüdleb kutsetegevuses eelkõige õiglase tasu poole ega tohi võtta vastu õigusaktides sätestatust madalamat tasu“ (FIT: 1963). Sama dokumendi tõlkija majanduslikku ja sotsiaalset

positsiooni käsitlevas osas (täpsemalt harta 20. punkt) on täiendavalt kirjas, et „tõlkijale tuleb tagada sellised elamistingimused, mis võimaldavad täita talle antud sotsiaalset ülesannet tõhusalt ja väärikalt“ (FIT: 1963). Aleksander Kozlov, kes on oma magistritöös võrrelnud tõlke-eetika norme tõlkijaühingute eetikakoodeksite näitel, on argumenteerinud, et mitte ainult õigusaktides sätestatust madalama tasuga nõustumist, vaid ka turul väljakujunenud tavatasust madalama tasu vastuvõtmist saab käsitleda ebaausa ärikäitumise, kõlvatu konkurentsina (2007: 23) ning et tõlkijate elamis-, mitte aga töötamistingimustele osutamisega viidatakse hartas eelkõige väärikale palgale, tunnistades, et alatasustamine on Eesti tõlkevaldkonnas oluline probleem (2007: 25). Alatasustamine ei lase luua tõlketöös kui vaimseks tegevuseks sobivaid tingimusi, mis võimaldaks tõlkijal oma tööd piisavalt tõhusalt ja väärikalt teha. Mõnes mõttes ollakse sundseisus: äraelamiseks tuleb tõlkijal vastu võtta võimalikult palju erisuguseid tõlkepakkumisi, süvitsi minekuks pole aega, tähtajad on lühikesed ja tasustamine tagasihoidlik. Teine variant on tõlkida aeg-ajalt, nõ hobi korras, leides põhikohana rakendust mõnes teises valdkonnas. Ometi ei ole eelpool nimetatud probleemid omased ainult Eestile. Tõlketeoreetik L. Venuti sõnul on suurem osa vabakutselisi tõlkijaid seisus, kus toimetulekut mittevõimaldav tasustamine asetab nad olukorda, kus nad saavad tõlkida vaid juhuti, töötades samas teistel ametikohtadel või võttes korraga ette mitu tõlkeprojekti, mille arvu määrab ära raamatuturg ja (tõlkija) füüsilised piirangud (Venuti 1995: 10). Tõlkijate hartas jagatavad soovituslikud suunised on küll asjakohased ja õiged, kuid ei lähe sageli tegelikkusega kokku.

Siinses töös uuritud sihtrühma – saksakeelse ilukirjanduse eestindajate – arvamused tõlketöö tasustamise teemal on erinevad. Küsimusele „Kas olete olnud rahul tõlketöö tasustamisega?“ vastuseks saadud andmetest saab ettekujutuse järgmisest sektordiagrammist:

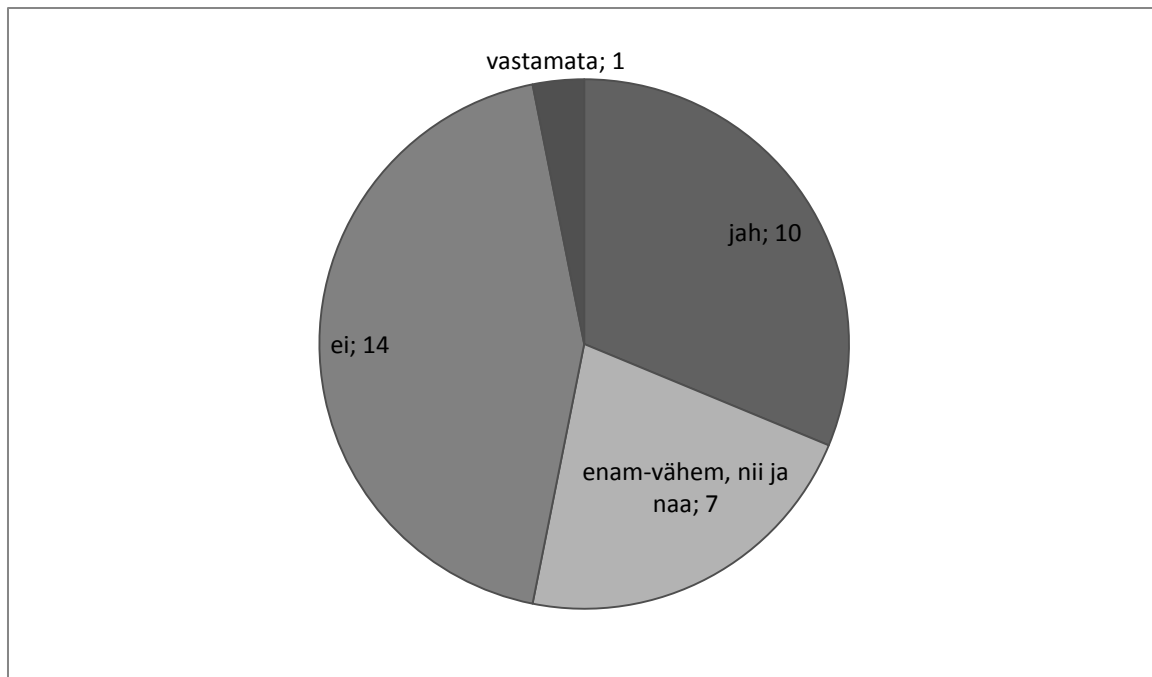

Diagramm 15. Kas olete olnud rahul tõlketöö tasustamisega?

32 tõlkijast 10 ei näe rahuloluks põhjust, vastates küsimusele „Kas olete olnud rahul tõlketöö tasustamisega?“ eitavalt. Eitava vastusena olen käsitlenud ka neid juhtumeid, kus tõlkija on öelnud, et jäi küll nõukogudeajal tõlketasudega rahule, kuid hiljem/nüüd enam mitte, sest siinses töös olen keskendunud aastatele 2001–2010 ja eelkõige sellest perioodist pärinevatele tõlkijakogemustele. Rahulolematusest annavad kujukalt aimu järgmised väljendused-põhjendused: „mida siin põhjendada, summad räägivad enda eest – kulitöö“, „tasu on masendavalt kasin“, „kehvavõitu“, „arvestus käib enamasti mahu, mitte keerukuse järgi ja sageli tuleb töötada tasu eest, mis jääb alla miinimumtunnitasule“, „minu arust on töötasu vahe EL-iga 10-kordne“, „ilukirjanduse tõlkimine on minu meelest alati alatasustatud – see on raske töö“, „muidugi mitte, aga et olen seda tööd kaua teinud, siis tean ka kirjastuste võimalusi“, „honorarid on väikesevõitu, kui arvestada, kui palju aega ja vaeva kulub ühe korraliku raamatu viimistlemiseks“, „ei ole rahul, sest ei maksta lepingu järgi, tähtaegadest ei peeta kinni“, „tasu on alati liiga väike, aga enam häirib selline leping, kus tasu makstakse sada protsenti pärast raamatu ilmumist, kuid raamatu ilmumine on lepingus lahtine, mistap tuleb vahel oma töötasu oodata aasta või kauemgi pärast töö üleandmist, samas lepingut rikutud ei ole – lepingu sisu osas on tõlkijal vähe kaasa rääkida“.

Neid, kes olid oma kogemustele tuginedes tõlketöö tasustamisega enam-vähem rahul või kord rahul, kord rahulolematud, oli vastanute seas 7. Üks tõlkija vastas, et on saanud toetusi

välisfondidelt, mis on võimaldanud tasustamisega enam-vähem rahule jääda. Teine vastanu selgitas, et tasustamine on olnud erinev, kuid omal valikul ja soovil tõlgitud autorite puhul on ta olnud järeleandlikum. Tegelikult reaalselt hinnata püüdes on üks tõlkija argumenteerinud, et „tean, et ega rohkem ükski kirjastus ei maksa, meie turu väiksus seab ka kirjastajatele piirid ja nad ei saagi eriti palju rohkem maksta“, tõdedes, et „loomulikult ei ole see töö eest vääriline tasu, aga olen oma valiku teinud“. Viidatud on ka asjaolule, et varasematel aegadel on tasustamisega mõnel korral rahule jäädud, aga „kurb ja ebarahuldav on olukord viimastel aastatel, kui honorare järjest vähendatakse“, mille laiemat põhjust võib ilmselt otsida kümnendi lõpupoolel valitsenud üldistes majanduslanguse tingimustes, mis on otseselt mõjutanud ka kirjastustegevust ja sedakaudu tõlkijate honorare.

Vastanud tõlkijatest on töö tasustamisega üldiselt rahule jäänud 14 tõlkijat. Tõlketasuga rahuolule on toodud järgnevaid põhjendusi: tõlkija küsitud töötasu saamine, lisatoetused erinevatest kultuuritegevust rahastavatest allikatest (nt Eesti Kultuurkapital, KulturKontakt Austria), tõlketasude käsitlemine täiendava sissetulekuallikana, mitte põhilise elatusvahendina. Ühe vastanu sõnul on ta tõlkijana saanud teinekord suuremat tasu kui oma loomingu eest kirjanikuna, mis annab tema hinnangule sobiva võrdlusaluse ja seletab, miks kõnealune isik on tõlketasuga rahul olnud. Üks vastanu on kommenteerinud, et on jäänud tasustamisega rahule, sest „ei pea end nt Rita Tasaks või Henno Rajandiks ja kuivõrd sellega (töötasuga – K.E.) pole lollitatud“, teine on tõdenud, et kuigi raamatu tõlkimine on üldiselt odavam töö kui näiteks paari lehekülje tõlkimine (kui lähtuda lehekülje hinnast), siis üldiselt on ta tasustamisega siiski rahul. Et rahuloluks on ka muid põhjusi ning kõik ei ole taandatav ainult rahale, nähtub järgmisest vastusest, kus tõlkija selgitab, et „kuna tõlkimine on minu jaoks huvitav tegevus, mille eest ka makstakse, siis olen rahul“. Küsimusele „Kas olete olnud rahul tõlketöö tasustamisega?“ jättis vastamata 1 tõlkija.

Kuna töötasu on küllalt suhteline suurus ning rahulolu või rahulolematust ei ole võimalik sellega tingimatult seosesse viia (nt hea töötasu ei tarvitse alati olla rahulolu garant), siis ei saa ka kogutud andmete põhjal väita, et need tõlkijad, kes on olnud tasustamisega enamasti rahul, oleks tegelikult saanud oma töö eest väärilist ja õiglast tasu. Sama kehtib loomulikult ka nende tõlkijate puhul, kes pole tasustamisega rahule jäänud või on kord rahul, siis jälle rahulolematud. Tõlkijad annavad endale aru Eesti turu piiratud võimalustest ning teevad teadlikult valikuid. Ka need tõlkijad, kes on tasustamisega enamasti rahule jäänud, on teadvustanud, et võiksid saada paremat honorari, kuid lisateenistusena või saadud tõlketoetuste tõttu on tasustamist peetud vastuvõetavaks, ehkki sisimas tuntakse, et töö keerulisus, tõlkija panus ja saadav tasu ei ole omavahel päris vastavuses.

Ka siinse töö 4. peatükis käsitletud küsimus tõlkimisest kui põhi- ja kõrvaltegevusest muutub eriti aktuaalseks seoses tõlketöö tasustamisega. Arvatavasti pühenduksid mitmed ilukirjanduse tõlkijad ainult tõlkimisele, kui olud seda võimaldaksid. Põhiküsimus on, kas Eesti kontekstis saab ainult ilukirjanduse tõlkimisest elatuda või tuleb paralleelselt leida rakendust mõnel teisel ametikohal. Uuritud sihtrühma kuuluvad tõlkijad suhtuvad ilukirjanduse tõlkimisse kui ainsasse elatusvahendisse valdavalt skeptiliselt, samas on ka neid, kes usuvad, et ainult ilukirjanduse tõlkimisest on võimalik või on võimalik teatud tingimustel ära elada, kuid see ei tähenda tingimata, et vastanutel oleks selles täit kindlust või endal kõnealust praktikat olnud. Paljud tõlkijad on vastuste sõnastuses kasutanud „uskuma“ verbi, mis võib viidata sellele, et arvatakse, et asjad peaksid ühel või teisel viisil toimima, võimalikud või võimatud olema, kuid kindel teadmine ja vastav kogemus puudub. Mõni tõlkija on otse öelnud, et tal ei ole aimu, ei kujuta ette, kas ainult ilukirjanduse tõlkimisest saab elatuda, on ka osutatud, et kõnealuse küsimuse üle pole kordagi varem juureldud. Kokkuvõtlikult jagunesid tõlkijate antud vastused laias laastus järgmiselt:

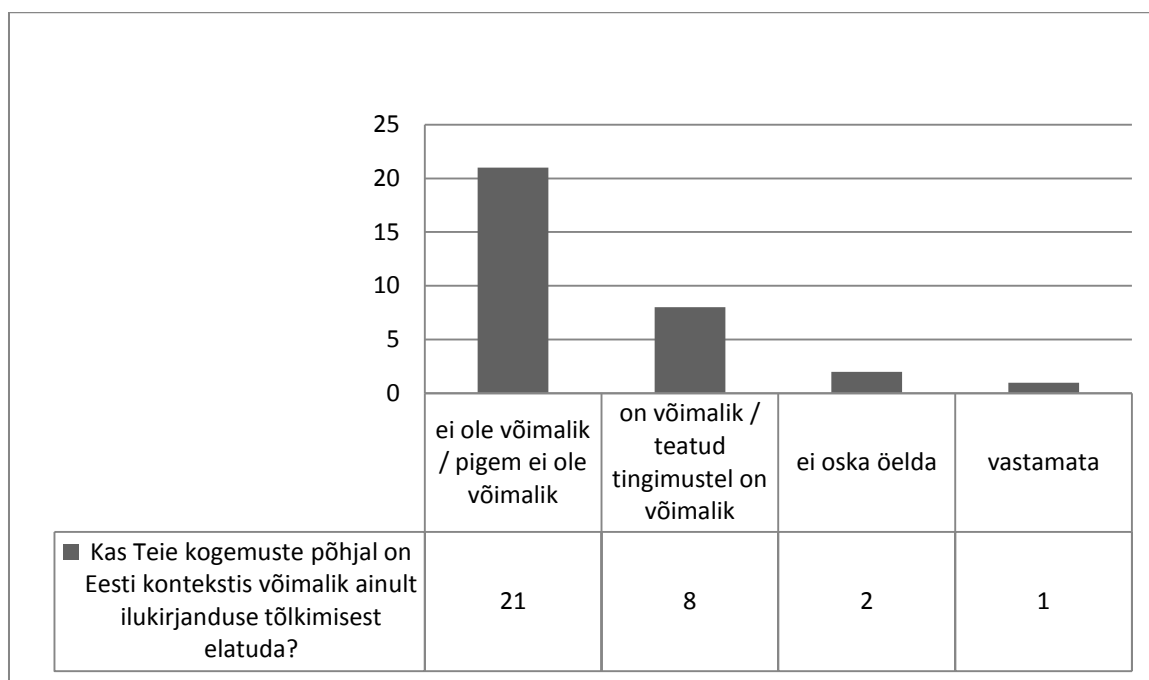

Diagramm 16. Kas Teie kogemuste põhjal on Eesti kontekstis võimalik ainult ilukirjanduse tõlkimisest elatuda?

21 tõlkija meelest ei ole või pigem ei ole ainult ilukirjanduse tõlkimisest võimalik elatuda, põhjusena on välja toodud, et „olen piisavalt aeglane“, „raamatud on liiga kallid ja keegi ei jaks osta ja seetõttu tiraažid väikesed ja see tingib jälle madalad honorarid“, „tasu on ju

sümboolne ja regulaarsusest kaugel“, „ei suudaks nii palju tõlkida, et raamatute tõlkimisest ära saaksin elada – see tähendaks raamat (isegi kaks) kuus ja see on minu jaoks ebareaalne“, „valin, mida tõlkida“, „praegusel ajal tuleb olla paindlik“, „saksakeelse ilukirjanduse tõlkeid avaldatakse meil selleks liiga vähe“, „saksa keelest on vähe tõlkida ja maksma peaks rohkem“, „raha on vähene ega laeku õigel ajal ning ei suudaks 8–12 tundi arvuti taga istuda“, „honorarid on liialt väikesed“, „elada saab ainult haltuura tegemisest või teadlikust kultuuriimperialistlikust parasitismist“, „palgapäev ei sõltu sinust lihtsalt“, „vaevalt küll, eriti kui on vaja mingi erialaga lähemalt tutvuda (näiteks purilennukid)“, „töö on ajamahukas ja süvenemist nõudev, selle eest pakutav tasu liiga väike“, „vaja on teha ka muud tööd, nt teisi tõlkeid /.../. Üks tõlkija on öelnud, et ta ei usu hästi ainult ilukirjanduse tõlkimisest äraelamise võimalusse, täpsustades, et võib-olla üksiku inimese puhul, kes on väga vähenõudlik ega vaja regulaarset sissetulekut, tuleks see variant kõne alla, aga viimastel aastatel, kui kirjastused on oluliselt vähendanud raamatute väljaandmist, on seegi vastanu sõnul „üpris kujuteldamatu“. Üks pensionärist tõlkija on selgitanud, et teda aitab „nigel pension, nii et leivaraha on igal juhul olemas“. Pigem eitavalt on vastanud ka tõlkija, kelle sõnul on keeruline hinnata, kas äraelamine on võimalik või mitte. Siiski kardab ta, et „on raske ära elada – kui tahad mihust koguse asemel, siis kulub nii palju aega, et rahaga seda kinni ei maksa“. Hästi ei usu äraelamise võimalikkusesse ka tõlkija, kelle sõnul on küll abi Kultuurkapitali stipendiumitest ja mõne välismaise fondi toetusest, et raamatut välja anda, kuid isegi sel juhul ei kujuta ta hästi ette, kuidas oleks võimalik ainult ilukirjanduse tõlkimisest ära elada. Üks vastanu tõdeb, et on „sellest valdkonnast nüüd nii kaugel, et ei tea, kuidas on elukutseliste tõlkijate olukord“, aga ta ei usu ainult ilukirjanduse tõlkimisest äraelatummise.

8 tõlkijat arvasid, et ainult ilukirjanduse tõlkimisest on võimalik või teatud tingimustel on võimalik elatuda: üks vastanu ütles, et see on küll raske, aga võimalik, teine täpsustas, et see on võimalik vähestel, kolmas uskus, et küllap on võimalik, aga tunnistas samas, et ei tea sellest tegelikult midagi. Ühe tõlkija arvates on ilukirjanduse tõlkimise eest saadav palk väga hea, nii et tema meelest on äraelamine kindlasti võimalik. Tegemist on siiski erandiga. 8 tõlkijast 4 arvasid, et teatud tingimustel on võimalik ilukirjanduse tõlkimisest ära elada, nt kui keskenduda kriminaalromaanide tõlkimisele, olla vilunud-kogenud ja kiire tõlkija, kes jõuab palju tõlkida. Samas on üks vastanu öelnud, et „ilukirjanduse tõlkimisest on võimalik elatuda ainult siis, kui tööd teha halvasti, kiirkorras (paari kuuga raamat) ja seejuures ei puudu välistoetused“. 2 tõlkijal puudus seisukoht ja 1 tõlkija jättis küsimusele vastamata.

Kokkuvõttes võib öelda, et ainult ilukirjanduse tõlkimisest elatumist takistavad enamjaolt järgmised asjaolud: madalad honorarid, sissetuleku ebaregulaarsus, kirjastuste pakutava töövooe ebastabiilsus saksa-eesti keelesuunal. Ilukirjanduse tõlkimise kui vaimse tegevusega kaasnev süvenemisevajadus ja ilukirjanduslikule tõlketööle omane ajamahukus ei ole saadavate honoraridega vastavuses. Kogutud andmete põhjal näib, et suurem osa eesti tõlkijaid on otsustanud tõlkida ilukirjandust teiste tegemiste kõrvalt, jättes endale vabaduse tõlketöid valida ja pidades tõlkimisest saadavat sissetulekut pigem lisateenistuseks. Ainult ilukirjanduse tõlkimisest elatuda on reaalsem kogemustega, vilunud tõlkijal, algaja tõlkija puhul on see ebatõenäoline.

Tõlkijate ja kirjastuste vahelise koostöö sujumise üks olulistest indikaatoritest on tõlkelepingutes kirja pandu mõlemapoolne järgimine, lepingupunktide korrektne täitmine. Siinse töö eesmärk ei ole kaardistada ja analüüsida konkreetseid töötasusid, mida ilukirjanduse tõlkijad oma töö eest Eestis saavad, küll aga käsitlen sellega seonduvalt tõlkelepingutes fikseeritud tasustamistingimustest kinnipidamist, sest tegemist on mis tahes töösuhte puhul olulise aspektiga ning eesti tõlkijate kogemused annavad selles küsimuses möödunud kümnendi olukorrast ülevaate ja neist on võimalik õppida.

Uurisin täpsemalt tõlketöö tasustamistähtaegadest kinnipidamist tõlkija positsioonilt, keskendudes kahele küsimusele:

- 1) Kas olete ettenähtud honorarid saanud kokkulepitud ajal või on tasu väljamaksmisel esinenud viivitusi?
- 2) Kui töö tasustamisel on esinenud viivitusi, mida olete ette võtnud?

Kui kirjastus viivitab tõlketasu väljamaksmisega, satub ka tõlkija keerulisse seisu. Laskumata siinkohal põhjustesse, miks kirjastused honoraride väljamaksmisega viivitavad, on oluline toonitada, et kõnealuse olukorra tekke võimalikkust peaks ilukirjanduse tõlkija endale teadvustama, mõeldes läbi, kuidas toimida juhul, kui töötasu kokkulepitud ajal välja ei maksta, sest kahetsusväärset on tegemist küllalt levinud praktikaga. Näiteks siinse töö sihtrühma liikmetelt kogutud andmetest nähtub, et ilukirjanduse tõlkija peab olema valmis olukorraks, kus töötasu viibib. Tõlkijate vastustest annab ülevaate järgmine sektordiagramm:

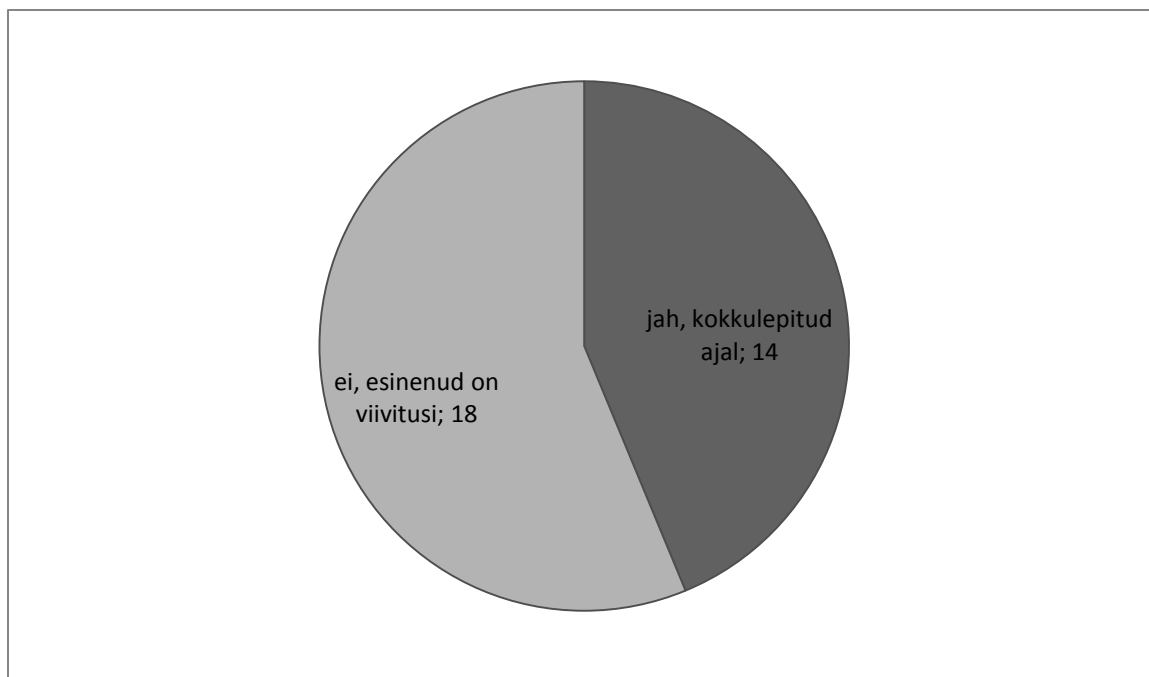

Diagramm 17. Kas olete ettenähtud honorarid saanud kokkulepitud ajal või on tasu väljamaksmisel esinenud viivitusi?

32 vastanud tõlkijast 14 väitis, et on ettenähtud honorarid saanud kätte korralikult kokkulepitud ajal, samas kui 18 tõlkijat tõdes, et praktikas on ette tulnud viivitusi. Suurem osa neist 18 tõlkijast, kellel on olnud kogemusi honoraride viibimisega, ei nimetanud konkreetseid kirjastusi, küll aga toodi paaril korral välja, et probleeme on olnud Eesti kahe suurema kirjastusega. Üks tõlkija on selgitanud, et tema puhul on töötasu väljamaksmisega viivitanud laste- ja ajaviitekirjandust kirjastavad asutused. Kui loogiliselt võiks eeldada, et töötasude väljamaksmisega võib probleeme olla pigem väiksematel kirjastustel, siis eelpool toodud info viitab tõsiasjale, et ka koostöö suurkirjastustega ei tarvitse tingimata tagada maksetähtaegadest kinnipidamist. Kogutud andmetest nähtub, et ilukirjanduse tõlkija peab olema valmis olukorraks, kus töötasu viibib ja kirjastajale tuleb meeldetuletusi teha. Kui uurisin, mida tõlkijad on töötasu viibimisel ette võtnud, kuidas toiminud, on protesti avaldatud peamiselt telefoni teel, kirjastusse kas korra või korduvalt helistades ning end ja saamata töötasu meelde tuletades. Üks tõlkija on pidanud korduvalt kirjastusse kohapeale minema, et talle lepinguga ettenähtud töötasu kätte saada. Samas on ta täpsustanud, et tema puhul tuli viivitusi maksmisel ette pigem 1990. aastatel, mil helistamisest sageli ei piisanudki. Toona ei olnud ka meilisuhetus veel kuigi levinud. Äärmuslikumatel juhtudel on tõlkija lubanud pöörduda inkassofirma poole, millele viitamine on aidanud paaril korral honorari kätte saada. Üks tõlkija on ka realselt pöördunud juristi poole, kelle abiga on viibinud töötasu kätte saanud. Inimlikult on mõistetav,

et lepingu järgi ettenähtud töötasu spetsiaalne küsimine on tõlkijatele ebameeldiv. Samas ei ole tegemist ainult tõlkija isikliku probleemiga, vaid see puudutab tõlkijate kutse-eetikat laiemalt. Ilukirjanduse tõlkijad ei peaks olema kõnealustes probleemsituatsioonides üksi. Võib-olla aitaks väärikat joont säilitada kuulumine toimivasse tõlkijauhingusse, mille osatähtsust käsitlet täpsemalt vastavas alapeatükis allpool.

Tõlkelepingute ja töö tasustamisega haakuvad sageli põhjused, miks tõlkijad tõlketööst keelduvad. Kui piisavalt kaua ja intensiivselt tõlkevaldkonnas tegutseda, kujuneb tõlkijal arusaam, millistel tingimustel on tal võimalik tõlketöö vastu võtta ja millistel asjaoludel ta sellest keeldub. Kui tõlkijal on mõne kirjastusega esinenud korduvalt arusaamatusi, asjaajamine on olnud ebakorrektn, tasustamisega on viivitatud, siis arvatavasti suhtub ta edasisse koostöösse ettevaatusega ega võta iga pakkumist kergekäeliselt vastu. Lisaks kirjastuse ebausaldusväärsusele võib esile tuua ebasobivaid lepingutingimusi, mis soodustavad tõlketööst äraütlemist, olgu siinkohal nimetatud nt teose suur maht, ebarealistlikud tähtajad, mis võivad kaasa tuua ajanappuse ja suure töökoormuse, või vähene tasu, mis pole tõlkija tehtavate jõupingutustega vastavuses. Tõlketööst keeldumist võivad mõjutada ka tõlkija isiklikud tõekspidamised (nt huvipuudus, ideoloogilistel, esteetilistel vm kaalutlustel teose häirivaks, väärtusetuks pidamine) või muud subjektiivsed asjaolud nagu nt tõlkija tervis. C. E. Landersi sõnul on tõlkijal nt kompromiteeriva teose puhul võimalik käituda kahel viisil:

- a) teatada kirjastajale või autorile, et ta ei suuda/soovi kõnealust teksti tõlkida, isiklikke põhjusi seejuures välja toomata;
- b) jätkata kohusetundlikult tõlkimist nagu mis tahes teise teksti puhul (Landers 2001: 151).

Mõlemat käitumisviisi sobib rakendada ka muudel põhjustel, mitte ainult kompromiteeriva teose puhul, ilma et tõlkija peaks kirjastajale oma valikut täpsemalt põhjendama.

Siinses töös uuritud sihtrühma näitel võib öelda, et ka Eesti oludes on päris paljudel tõlkijatel tulnud pakutavast tööst ära öelda. Kui uurisin, miks tõlkijad on keeldunud tõlketööst, selgus, et 32 küsitletust 7 ei olnud tõlketööst kordagi keeldunud ja 1 ütles, et pole ilukirjanduse tõlkimisest keeldunud (mida võib tõlgendada nii, et muude valdkondade tõlketöödest keeldumist on tal ehk ette tulnud, kuid vastuses tõlkija seda ei täpsustanud ja siinse töö seisukohalt on oluline seos ilukirjanduse tõlkimisega) ning 4 tõlkijat jättis küsimusele vastamata. Siiski suuremal osal vastanutest (20 tõlkijal) on praktikas ette tulnud tõlketööst keeldumist. Äraütlemise asjaoludest annab ülevaate järgmine sagedustabel, kuhu andmed on koondatud selle järgi, mitu korda üht või teist asjaolu on mainitud:

Tõlketööst keeldumise põhjus	Vastanute absoluutarv
Ajanappus	9
Teose/teema sobimatus, võõras valdkond	7
Suur töökoormus, muude töödega hõivatus	4
Teose ebameeldivus, sisu vastuvõetamatus	4
Teose ebaolulisus, väärtusetus	3
Huvipuudus	3
Teose keerulisus (ei ole jõukohane tõlkida)	2
Tervis	2
Töötasu	1
Ebausaldusväärne kirjastus	1
Ebakindlus teose autori suhtes, vajadus tema kirjutatut kontrollida	1
Teose mahukus	1

Tabel 3. Tõlketööst keeldumise põhjused

Tõlkijate nimetatud keeldumise põhjused on loogilised ning osutavad, et tõlkijad mõtleavad tõlkepakkumiste puhul realistlikult läbi, kas suudavad esitatud tingimustel teose tõlkimisega toime tulla, arvestades ka isiklike kogemuste, sümpaatiate ja antipaatiatega. Ilmselt ei tuleks tõlketööst keeldumisi käsitleda kuigi traagilisena, sest nagu eelpool kirjutatust nähtub, tõlgib suurem osa uuritud sihtrühma kuuluvatest tõlkijatest ilukirjandust teiste tegemiste kõrvalt, jättes endale vabaduse tõlketöid valida, aga ka võimaluse neist ära öelda. Tegemist on võimaliku lisateenistusega, mitte põhilise elatusvahendiga, mis jätab mõnevõrra enam valikuruumi ega sea tõlkijaid olukorda, kus nad on sunnitud valimatult vastu võtma kõik tehtud tõlkepakkumised.

Siinsest käsitlusest otsustasin tagantjärele välja jätta tõlkijatele esitatud küsimuse „Kas olete tõlketöö üldiselt esitanud kokkulepitud ajaks või olete pidanud kirjastuselt paluma ajapikendust?“, sest see ei haaku otseselt tasustamisküsimustega ja kuigi sel on lepingutingimustega seos olemas, siis olen tähtaegadest kinnipidamist soovinud käsitleda sellises võtmes, et kas kirjastajad on kokkulepitud tingimusi järginud, mitte vastupidi. Seetõttu jäi kõnealune küsimus siinsest analüüsist välja.

5.5. Suhted kirjastus(t)e töötajatega, lühi- ja pikaajaline koostöö

Inim-, täpsemalt tõlkijakesksest lähtepunktist nähtuna olen uurinud, milline on olnud siinse töö sihtrühma kuuluvate ilukirjanduse tõlkijate kokkupuude kirjastuste töötajatega, millise hinnangu nad omavahelisele koostööle annavad. Täiendavalt on mind huvitanud, millised on olnud pikema- või lühemaajalise koostöö põhjused ning kas tõlkijate puhul on võimalik tuvastada mingite väärtuslike omaduste kogumit, mis aitab neil head koostööd kirjastustega säilitada.

Paljud siinse töö sihtrühma tõlkijatest ei ole piirdunud ühe kirjastusega, töötatud on mitme väljaandja heaks. Kogutud vastustest annab ülevaate järgmine tulpdiagramm:

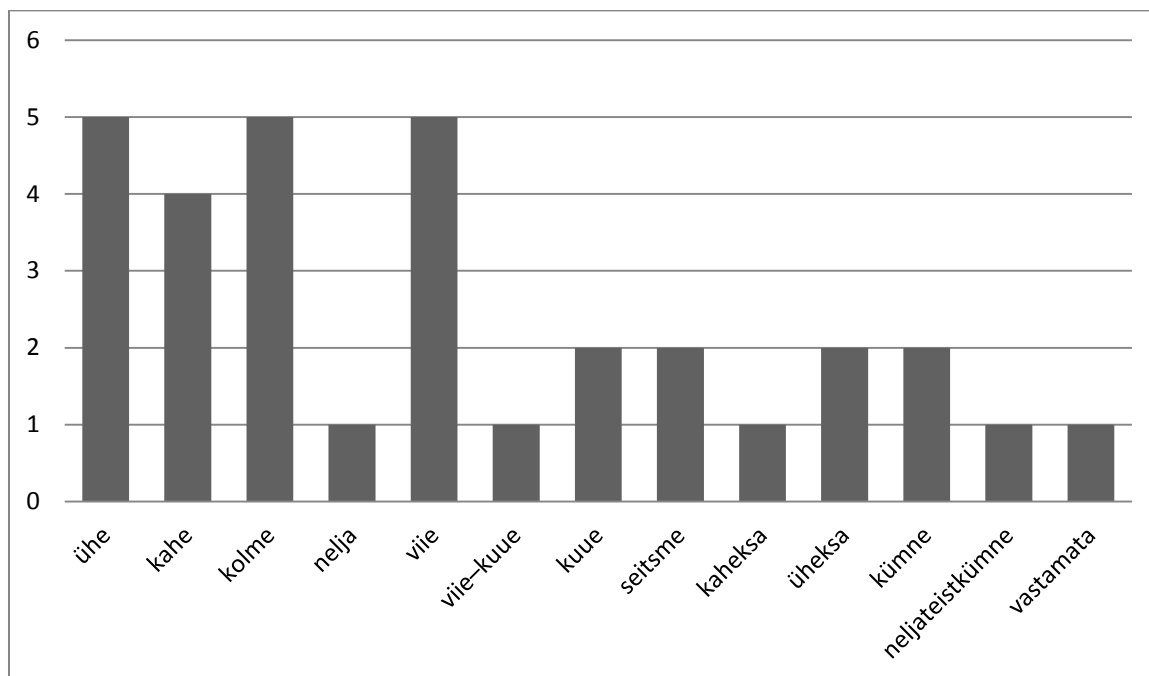

Diagramm 18. Kui mitme kirjastuse heaks olete töötanud?

Andmetest nähtub, et 32 vastanust on 5 tõlkijat teinud koostööd 5 ja 5 tõlkijat 3 kirjastusega, 4 tõlkijat on töötanud 2 kirjastuse heaks, 1 kirjastusega on piirdunud 5 tõlkijat. Ülejäänud tõlkijad vastasid küsimusele „Kui mitme kirjastuse heaks olete töötanud?“ järgmiselt: 1 tõlkija oli koostööd teinud 4 kirjastuse, teine 8 kirjastusega, 2 tõlkijat märkisid, et on teinud koostööd 6 kirjastusega, samapalju tõlkijaid on teinud koostööd ka vastavalt 7, 9 ja 10 kirjastusega. Üks tõlkija vastas, et on kokku puutunud 5–6 kirjastusega ning 1 tõlkija ütles, et on töötanud 14 kirjastuse heaks. Küsimusele jättis vastamata üks tõlkija.

Tõlkijate koostöö mitme kirjastusega osutab, et koostöökogemusi on hangitud mitmest allikast, mis annab alust arvata, et hinnangud ja põhjendused, mida palusin tõlkijatel kirjastuste töötajatega koostöö kohta anda, pole ühekülgsed ning toetuvad koostööle kui tervikule, olles sisuliselt nõ koondhinne ega taandu ainult kokkupuutele ühe kirjastuse inimestega, mille põhjal oleks keeruline midagi üldistavat öelda. Et olen soovinud siinses töös vältida liigset abstraherimist, olen ka kirjastustega koostöö puhul uurinud, milliseks on tõlkijad pidanud kokkupuudet just kirjastus(t)e töötajatega, sest sisuliselt põhineb koostöö inimestevahelisel suhtlusel ning inimesed ja nende suhtlusstiil kujundavad ehk mõnevõrra abstraktsemana tunduvate asutuste näo. Ei näe põhjust, miks eelnev ei peaks ka kirjastuste puhul kehtima. Küsimusele „Kuidas hindate koostööd kirjastus(t)e töötajatega?“ antud vastustest annab ülevaate järgmine tulpdiaagramm:

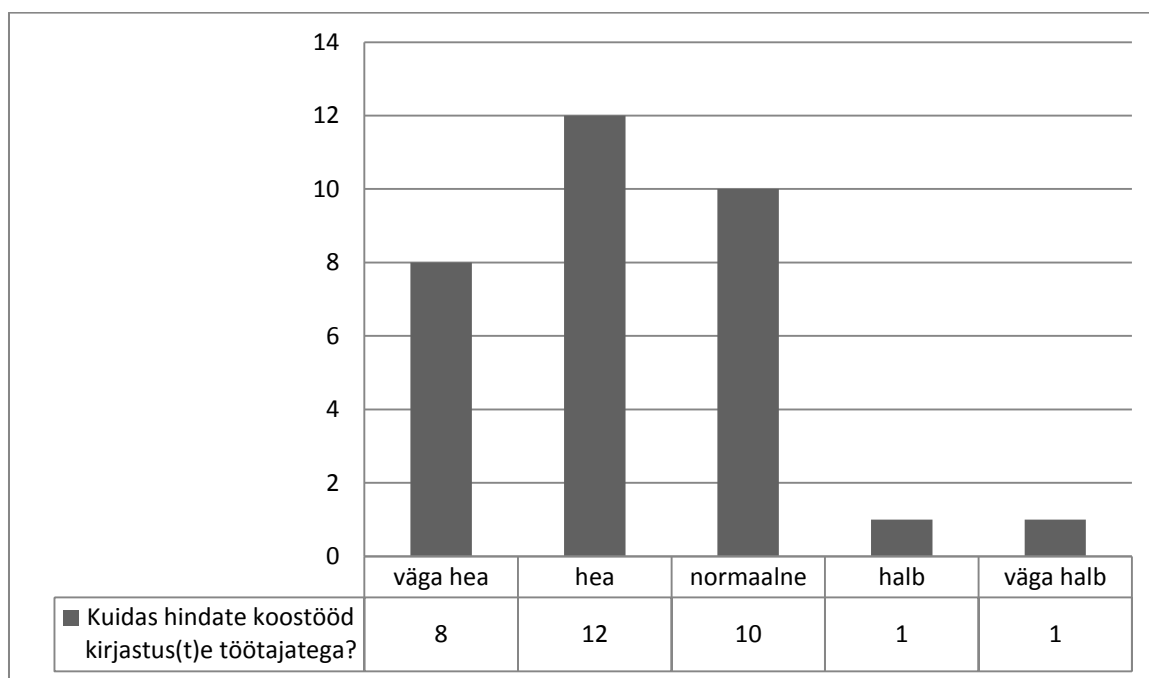

Diagramm 19. Kuidas hindate koostööd kirjastus(t)e töötajatega?

Koostööd pidas väga heaks 8, heaks 12 ja normaalseks 10 tõlkijat, tõstes sellega esile nii positiivseid kui ka neutraalseid kogemusi. Neutraalseid hinnanguid võib ilmselt võrdsustada positiivse kogemusega, sest eesti inimeste puhul on täheldatud, et kui millelegi antakse hinnang „normaalne“, siis sisuliselt mõeldakse, et „kõik on hästi, korras“. Negatiivsele kogemusele osutasid ainult 2 tõlkijat, kellest ühe arvates on koostöö olnud halb ja teise meelest väga halb.

Hinnangutele antud põhjendustes oldi napid ja üldsõnalised, väljendades koostöö positiivset külge ja rahulolu olemasoleva olukorraga: „kõik laabus“, „olen rahul“, „kõik on alati kenasti sujunud“, „suhtlus oli asine“, „ei oska paremat tahta“, „kõik on alati väga hästi, probleeme pole“, „rahulik suhtumine“. Mõned vastanud on ka konkreetsemalt esile tõstnud, miks koostöö on hästi sujunud: „arvan, et koostöö on olnud hea ja mind rahuldab selline suhtlemine, kus liigselt ei pea kõike põhjendama ja tõmblema“, „tegemist oli pigem ühemehekirjastusega, oli meeldiv inimene ja saime alati vajaliku info vahetatud“, „enamasti oleme leidnud toimetajaga üksmeelse lahenduse“, „ma saan endaga hästi läbi“, „mind on alati peetud loovaks partneriks, keda pole kunagi lollitatud, sh honorariga“, „mulle on pakutud palju huvitavat ja sobivat tööd, minu ettepanekuid tõlkimiseks on arvesse võetud, meeldiv suhtlus toimetajate ja muu toimetuserahvaga“, „mul on kujunenud oma kirjastused ja nemad suhtuvad minusse väga hästi, sest muidu ma nendega koostööd ei teekski“. Seega ei ole tõlkijad põhjendustes jäänud ainult üldsõnaliseks, arvamust on avaldatud ka nt konkreetsete töötajate kohta („nii juhtide kui ka raamatutoimetajatega on koostöö laabunud, ehkki olen toimetajate sisulist teadmatust ja keeletundmist kritiseerinud“, „hinnang „hea“ on antud koondhindena, paljude kirjastuste töötajatega on kontakt olnud „väga hea“, toimetajatega on koostöö sujunud hästi ja probleemilt, finantsküsimumused on enamasti, ehkki mitte alati, õnnestunud rahuldavalt lahendada“).

Mõned tõlkijad on osutanud, et neil on erinevaid koostöökogemusi, nii et ühest, üldistavat hinnangut anda on keeruline: „kirjastusi on ju igasuguseid, ei saa ühe lauaga lüüa, enamikuga pole mingeid probleeme olnud, nt kirjastus Tänapäev, kellega on kõige pikem koostöö olnud, on äärmiselt korrektne ja kena“, „kuna töötan hooti, siis puudub selline kontakt, mida võiks eriliselt heaks või halvaks hinnata“, „ühega normaalne, teisega halb“, „olen alati partneritega hästi läbi saanud, samas on mul tõeliselt hea kogemus koostööst toimetajaga vaid ühe projekti puhul“.

Kuigi paljud tõlkijad peavad koostööd kirjastuste töötajatega positiivseks, on siiski nimetatud ka mõningaid kitsaskohti nagu nt ajanappus, kiirustamine („paljudega on tegelikult hea koostöö, aga „uuemad“ kirjastused annavad liiga vähe aega“, „kirjastused on huvitatud ainult sellest, et tõlge õigel ajal kätte saada, enamik kirjastusi on samas ka õigel ajal tõlke eest tasunud“), töötasu viibimine („ei ole millegi üle nuriseda olnud, paaril korral on veninud tasu maksmine“, „esimese kirjastuse käest ei saa tasu kätte, teisega oli ühe raamatu puhul väga hea tagasiside, teise puhul halastamatu, kolmandaga olen praegu rahul“) ja ebasoodne asukoht („koostöö võiks ehk olla väga hea, kui kirjastus ei asuks Tallinnas, mina aga Tartus“). Üks tõlkija on argumenteerinud, et „kui inimene ise ei tõlgi, siis ta ei jaga ilmtingimata ka kõiki

probleeme“. Seda arvamust võib käsitleda üldistusena, kuid arvatavasti on vastaja siinse küsimustiku kontekstis siiski kirjastuste töötajatest silmas pidanud toimetajaid, kellega tõlkijad ehk kõige sagedamini kokku puutuvad. Tõlkijatel võib toimetajatega esineda lahkavamusi, kuid koostööd toimetajatega üldiselt hinnatakse: „kuna ma pole professionaalne tõlkija, siis väga arendav on olnud koostöö toimetajatega“, „kui kirjastus pakub tööd ja toimetaja (mitte küll kõik!) on aldis toimetama, siis on asi ju kombes“. Üks tõlkija on selgitanud, et kuigi tal pole olnud põhjust nuriseda, on ta pidanud omal jõul läbi ajama ega ole saanud kelleltki sisulist abi. Võib-olla on ta silmas pidanud vähest või olematut võimalust konsulteerida tõlkeküsimustes toimetajate, aga ka teiste ilukirjanduse tõlkijatega. Üks vastanu on arvustanud mõningaid kirjastustegevuses täheldatavaid stagnatsiooniilminguid, pakkudes välja, et „kirjastused võiksid olla rohkem avatud uutele ideedele, autoritele, julgeda vahel riskida ka aastate eest paika pandud teedelt kõrvale astuda“. Oma hinnangu jättis põhjendamata 2 tõlkijat. Kui lähtuda tõlketereoloogilisest seisukohast, et tõlkijad on kommunikatsiooniekspertid, seda nii teiste inimeste kavatsuste vahendajate kui ka iseseisvate kommunikeerijate (Chesterman 2000: 69), ning arvestada, et mis tahes koostöö põhineb eelkõige inimestevahelisel suhtlusel, siis võiks arvata, et ilukirjanduse tõlkijatel on võrreldes teiste valdkondade esindajatega oma koostööpartneritega, siinsel juhul kirjastustega (silmas on peetud kirjastustes töötavaid inimesi) suhtlemisel mõningane eelis, sest tõlkijad on juba oma töö olemusest johtuvalt kogenud suhtlejad ning võib-olla oskavad seetõttu ka natuke paremini probleeme ette näha ja ära hoida. Vaagides ilukirjanduse tõlkijate ja kirjastuste vahelise koostöö pika- või lühiajalisust ning selle põhjusi, tuleb tõdeda, et kui uuritud on ainult ühe osapoole (siinsel juhul tõlkijate) argumente, ei ole võimalik koostöö kohta anda täielikku infot, kuid seda ei ole ka siinses töös eesmärgiks seatud. Eelkõige olen soovinud välja selgitada, milline on tõlkijate tõde. Samuti on mind huvitanud, millised (tõlkija)omadused on seostatavad pikaajalise koostööga, sest sellest teadmisest võib olla kasu algajatel ilukirjanduse tõlkijatel. Pikaajalise, hea koostöö ja tõlkija omadustega on seotud ka siinse töö teine väide, mida käsitlen lähemalt selle alapeatüki lõpuosas.

Küsimusele „Kui Teie koostöö kirjastus(t)ega jäi lühiajaliseks, siis mis oli selle põhjus?“ vastas siinse magistratöö sihtrühma 32 liikmest 24. Vastamata jättis 8 tõlkijat, kelle puhul võib oletada, et neil puudub lühiajalise koostöö kogemus ja seega pole selles küsimuses võimalik kaasa rääkida. Otseselt eitavalt vastas 2 tõlkijat ning 3 tõlkijat ei osanud küsimusele vastata – tõlkijal kas ei olnud midagi öelda või tunnetati, et ei ole piisavalt kogemusi, et üldistada. 2 tõlkijat ei pidanud lühiajalist koostööd nähtavasti probleemiks, tõdedes, et „kõik on olnud normaalne“, „sellega on korras“.

Kui tuua välja argumente, miks koostöö on jäänud lühiajaliseks, siis tõlkijad on nimetanud järgmisi isiklikke, tõlkijast endast tingitud põhjuseid, mis neid on ajendanud koostööst kirjastustega loobuma: „huvitavamate tööde leidmine“, „oma elu (lapsed, ülikooli lõpetamine ja töölemine), mis ei olnud seotud tõlkimise või kirjastusega“, „ühes kohas lõpetasin koostöö, kuna toimus kaadri ja juhtkonna vahetus ja minu lemmikkeeletoiemataja koondati“, „ühe konkreetse kirjastuse puhul pidin juba poole raamatu pealt tööst loobuma ja otsiti uus tõlkija, kuna ajapuudusel ei suutnud tõlget lõpetada, mistõttu katkesid ka meie suhted“, „ühes ei makstud, teises olid minu jaoks rasked teemad“, „olengi teinud üksikuid asju, nii et sel põhjusel pole ka koostöö olnud pikaajaline“. Üks tõlkija on vastanud, et ta pole kellelegi lõplikult ära öelnud, kuid enamasti on mingi kindla kirjastuse pakkumistega niivõrd hõivatud, et teiste jaoks ei jää enam aega. Tõlkijad on nimetanud ka argumente, mille puhul koostöö lühiajalisus ei ole sõltunud otseselt tõlkijast: „ilmselt puudus (kirjastusel – K.E.) vajadus täiendava tõlkija rakendamiseks“, „ühel juhul jäi üks tõlge ilmutata minust mitteolenevatel põhjustel ja muud pole pakutud, algul oldi väga huvitatud“, „järje tõlkimisest poldud huvitatud, sest esimene osa ei müünud piisavalt“, „ebakorrektsus“, „viivitused honorari maksmisega“, „kirjastus läks pankrotti, muide koos minu honorariga“, „vaid ühel juhul, põhjus kirjastuse eksistentsi lõpp“. Üks tõlkija on sõnanud, et ei tõlgi ühele konkreetsele kirjastusele, kes tema meelest petab ja vassib ega tunnista tõlkijate õigusi. Teine tõlkija on tõdenud, et kahjuks on seda küll ette tulnud, et koostöö on jäänud lühiajaliseks, „aga täpset põhjust ma sellele ei tea“.

Nagu eelpool toodud argumentidest nähtub, on tõlkijate ja kirjastajate vahelise koostöö lühiajalisuse põhjused erinevad, johtudes nii otseselt tõlkijast kui ka tõlkijavälistest teguritest. Esitatud argumente ei saa üheselt seostada ainult koostöö käigus esile kerkinud probleemide ja negatiivsete kogemustega, ehkki viimaste olemasolu pole võimalik eirata. Samas on oluline märkida, et tõlkija lühiajaline koostöö ühe kirjastusega ei välista pikaajalist koostööd mõne teise kirjastusega.

Küsimusele „Kui Teie koostöö kirjastus(t)ega on jätkunud pikemalt, siis millistel alustel ja miks on kirjastus(ed) eelistanud just Teid?“ andis vastuse 25 tõlkijat. Vastuse lahtri jättis täitmata 7 tõlkijat, kelle puhul võib oletada, et neil puudub pikemaajalise koostöö kogemus, millele tuginedes arvamust avaldada. Lisaks lugesin vastamata jätmise hulka lahenduse, kus tõlkija oli lahtrisse märkinud kriipsu, millega arvatavasti on soovitud osutada, et tal ei ole alust selles küsimuses kaasa rääkida. Üks tõlkija oli vastuse lahtrisse sisestanud küsimärgi, mida tõlgendasin, et vastaja ei oska seisukohta võtta. Võimalik, et küsimusest ei saadud päris täpselt aru. Küsimusele ei osanud vastata 7 tõlkijat, kellest üks viitas nt asjaolule, et tal ei ole piisavalt kogemusi, et üldistada, teine aga ütles, et tal on raske öelda, millistel alustel koostöö on

jätkunud, sest „ollakse nagu rahul, kuid pakkumisi pole eriti tulnud“. 7 tõlkijast 3 ei teadnud, miks kirjastus(ed) on nendega koostööd eelistanud. Üks neist kolmest oletas, et põhjuseks on sujunud koostöö, teine täpsustas, et kõige pikem koostöö on tal olnud Tänapäevaga, „miks, seda küsige neilt, mina olen nendega igati rahul“. Mitmes teiseski vastuses anti mõista, et tegemist on küsimusega, mis tuleks esitada kirjastus(t)ele: „seda peaks küsima kirjastuselt“, „tjah, sellele küsimusele peaks vastama kirjastaja – ju ta on tööga rahule jäänud“, „eks seda peab kirjastustelt küsima, aga küllap on minu tööga rahule jäädud, nüüd juba räägib enda eest ka tõlgitud teoste nimekiri“. Põhjusena, miks kirjastus(ed) on eelistanud tõlkijaga pikemalt koostööd teha, tõid tõlkijad välja järgmised aspektid: „küllap tõlke kvaliteet sobib“, „mulle on korduvalt öeldud, et teen oma tööd korralikult ja olen usaldusväärne“, „hea koostöö toimetajaga“, „mulle meeldib nendega suhelda“, „pakun ise välja huvitavaid raamatuid tõlkimiseks“, „tutvus ja eelnev kogemus“, „küllap olen siis tõlkijana heas kirjas ja mu tööst peetakse lugu, et minuga ikka ja jälle tahetakse koostööd teha“, „minu töödega ollakse rahul ja kui tõlgetega ollakse rahul, siis ikka tellitakse“, „endiselt tõlgin Kunstile, kuna olen selle kirjastusega lähedalt seotud, ka ise seal lühiajaliselt tegevtoimetajana töötanud; küllap nemad eelistavad mind, sest nad juba teavad mind ja minu stiili, küllap nad on siis rahul“, „küllap ollakse mu töödega rahul“, „mind on eelistatud seepärast, et mul on laialdased teadmised, uurin korralikult tõlgitava teksti sisulisi külgi ning kultuurilist tausta ja oskan hästi eesti keelt“, „pole kedagi teist, kes enne mõtleks ja siis tõlgiks“. Otseselt pikemaajalise koostöö põhjusi välja toomata märkis üks tõlkija vastuses, et „väga pikalt pole jõudnud kellegagi koostööd teha, tervis ja ka väike laps ei võimalda enam pidevalt tõlkida“.

Eelpool nimetatud argumente kokku võttes võib väita, et tõlkijate arvates on pikaajalise koostöö oluline tegur kirjastus(t)e rahulolu tõlkija tehtud töö tulemuste ehk tõlgete kui produktidega. Kui eelnevate tõlgetega (milles sisuliselt kajastub nii tõlkija keeleoskus, mõtlemisvõime, stiil, lai silmaring, põhjalikkus, korralikkus, usaldusväärsus jne) on rahule jäädud, esitatakse tõlkijale uusi tellimusi ja koostöö jätkub.

Kuigi mitte kõigil küsitatud tõlkijatel ei olnud võimalik eelnevas, pikemaajalist koostööd puudutavas küsimuses kaasa rääkida, kuna neil puudus vastav isiklik kogemus, eeldasin siiski, et igal tõlkijal on kujunenud põhimõtteline arusaam, ettekujutus sellest, millised tõlkijaomadused tulevad kirjastustega koostöös kasuks. Kõnealune arusaam ei tarvitse tingimata põhineda (ainult) isiklikul kogemusel, vaid ka teiste tõlkijate praktikaga seoses tehtud tähelepanekutel, mistõttu küsisin siinse töö sihtrühma liikmetelt laiemalt, millised omadused aitavad nende arvates kirjastus(t)ega pikemaajalist koostööd säilitada. Järgnev sagedustabel annab ülevaate olulisematest märksõnadest, mida 29 tõlkijat on esile tõstnud. Andmed on

tabelisse koondatud selle järgi, mitu korda üht või teist märksõna on mainitud. Mõningaid, vähemalt osaliselt sünonüümseid märksõnu olen ülevaatlikkuse mõttes püüdnud rühmitada. Tabelisse ei ole kantud 3 tõlkija vastused, kellest üks ei osanud ühtegi tõlkijaomadust esile tõsta, teine selgitas, et tal pole piisavalt kogemusi, et üldistada, ning kolmas jättis vastuse lahtri täitmata.

Tõlkijaomadus, mis aitab tal kirjastus(t)ega head koostööd pikemalt säilitada	Vastanute absoluutarv
Usaldusväarsus	4
Professionaalsus, asjatundlikkus, kompetentsus	6
Põhjalikkus	2
Korrektus, täpsus	2
Asjalikkus	1
Kohusetundlikkus	1
Töökus, hoolikus	2
Produktiivsus	1
Energilisus	1
Julgus	1
Andekus	1
Ausus	1
Hea, kvaliteetne, korrektne tõlketöö, vähest toimetamist vajav tõlge	6
Hea, tasemel tõlkija	3
Hea tasemel, korralik keeleoskus, keel(t)e valdamine	3
Kirjanduse tundmine	1
Hea suhtlemisoskus, korrektne suhtlemine	4
Tähtaegadest, lepingutingimustest, kokkulepetest kinnipidamine, sõnapidamine	11
Kirjastusprotsessi mõistmine, kirjastuste võimalustega arvestamine	2
Oskus pakkuda tõlkimiseks raamatuid, mida kirjastus soovib välja anda	1
Abivalmidus tõlget tutvustada, reklaamida	1
Isikliku kirjastuse olemasolu	1
Koostöövalmidus	1
Sujuv koostöö toimetajaga	4

Keskendumine tööle, mitte tasule	2
Vähenõudlikkus, isetus, vaoshoitus, tagasihoidlikkus	4
Oskus lahendada probleeme, vältida konflikte	2
Rahulikkus, kannatlikkus	4
Tolerantsus, paindlikkus, vastutulelikkus	3
Hoolivus	1

Tabel 4. Tõlkijaomadused, mis aitavad kirjastus(t)ega head koostööd pikemalt säilitada.

Tabelisse koondatud andmetest nähtub, et tõlkijad on pikemaajalise hea koostöö säilitamise puhul oluliseks pidanud laia omaduste paletti, kusjuures esile on tõstetud mitut omadust, mida ei saa omistada ainult kirjastustega koostööd tegevatele ilukirjanduse tõlkijatele, vaid tegemist on üldinimlike tunnusjoontega, mis pole ainult tõlketööga seotud või otseselt sellest tingitud. Näiteks sellised märksõnad nagu rahulikkus, tolerantsus, paindlikkus, usaldusväärsus, aga ka põhjalikkus, korrektsus jne ei ole seostatavad ainult tõlkijate ja kirjastajate vahelise koostööga, vaid neid väärtustatakse ka muudes eluvaldkondades ja teistel ametipostidel. Tabelis esitatud „korrektsuse“ märksõna juurde tuleb selgituseks lisada, et tegelikult kasutasid tõlkijad seda sõna oma vastustes rohkem kui korra, kuid kuna rõhuasetus ei olnud seejuures korrektsusel, vaid nt suhtlusel, keeleoskusel, kirjanduse tundmisel, tõlkel ja tõlketööl ning tähtaegadest kinnipidamisel, siis lahterdasin need vastused vastavate täpsustatud märksõnade alla. Kui käsitleda lähemalt eelkõige tõlkijate ja kirjastajate vahelisele koostööle iseloomulikke aspekte, siis koostöö säilimise olulisemateks faktoriteks peetakse kokkulepetest ja tähtaegadest kinnipidamist (nimetatud 11 korral), korrektset, kvaliteetset tõlketööd (nimetatud 6 korral) ning tõlkija head suhtlemisoskust ja koostööd toimetajaga (mõlemat faktorit on esile tõstetud 4 korral). Kui keel(t)eoskust ja tõlkija head taset (mõlemat nimetatud 3 korral) võib pidada koostöö elementaarseks eelduseks või osaks, siis tõlkija lisaväärtusena võiks esile tõsta nt kirjastusprotsessi mõistmist ja kirjastuste võimalustega arvestamist (kokku nimetatud 2 korral), kirjanduse tundmist (nimetatud 1 korral) ja oskust pakkuda tõlkimiseks raamatuid, mida kirjastus soovib välja anda (nimetatud 1 korral). Boonuseks võib pidada ka tõlkija valmidust tõlget tutvustada, reklaamida (nimetatud 1 korral). Korra on välja toodud idee isiklikust kirjastusest, kus oleks võimalik tegutseda nii juhi kui ka tõlkija rollis.

Tulles siinse töö teise väite juurde, mille järgi ilukirjanduse tõlkijate ja kirjastuste vahelise koostöö pikaajalisus ei sõltu niivõrd tõlkija esitatud tõlketööde headusest, kuivõrd tõlkija suhtlemisoskusest kirjastuste töötajatega, võib kogutud andmete põhjal väita, et siinse töö

sihtrühma puhul on väide leidnud kinnitust. Kui head, kvaliteetset, korrektset tõlketööd, vähest toimetamist vajavat tõlget on oluliseks pidanud 6 tõlkijat, siis head suhtlemisoskust, korrektset suhtlemist on esile tõstnud 4 tõlkijat, millele lisandub tõlkijate nimetatud kolm aspekti: tõlkija sujuv koostöö toimetajaga (mainitud 4 korral), oskus lahendada probleeme, vältida konflikte (mainitud 2 korral) ja koostöövalmidus (mainitud 1 korral), mis kõik seisnevad sisuliselt inimestevahelises suhtluses. Seega võib öelda, et väide on leidnud kinnitust – uurimuse sihtrühma kuuluvad ilukirjanduse tõlkijad tähtsustavad kirjastustega koostöö puhul suhtlemisoskust, mida kokkuvõttes on nimetatud 11 korral, mis on suuruselt 1.–2. vastuste hulk, millega samavõrd oluliseks peeti vaid tähtaegadest, lepingutingimustest kinnipidamist, sõnapidamist (nimetatud samuti 11 korral). Samas tuleb arvesse võtta vastuste absoluutarvu (77) ja mitmekesisust (30), mis viitavad laiale tõlkijaomaduste paletile – olenevalt kontekstist võivad koostöö säilitamisel oluliseks osutuda ka teised omadused.

5.6. Tõlkijaühingud ja ilukirjanduse tõlkijate omavaheline suhtlus

Nagu mis tahes ametite esindajatel on ka tõlkijatel võimalik moodustada kutseühinguid, mis aitavad arendada tõlkija ametit ja tõlkevaldkonda tervikuna. Hetkeseisuga tegutsevad Eestis tõlkevaldkonnas kolm erialaliitu: Eesti Tõlkide ja Tõlkijate Liit (ETTL, loodud 1992. a), Eesti Tõlkemagistrite Liit (ETML, loodud 2006. a) ja Eesti Tõlkebüroode Liit (ETBL, loodud 2001. a). Kuna ETBLi liikmed on otseselt bürood, mitte tõlkijad, siis siinkohal neid lähemalt ei käsitle. ETTL ühendab idee järgi professionaalseid tõlke ja tõlkijaid, ETML aga suulise või kirjaliku tõlke erialal magistrikraadi omandanud isikuid. Kõrvaltvaatajana on jäänud mulje, et tegelikkuses on olukord kujunenud järgmiseks: ETTLi ridades on küll ilukirjanduse tõlkijaid, kuid liit on keskendunud pigem suulise tõlkega seonduvale, samas kui ETMLi kuuluvad paari erandiga valdavalt tõlkemagistri kraadiga inimesed, kelle ampluaasse kuulub peamiselt tarbetekstide tõlkimine. Vanema generatsiooni ilukirjanduse tõlkijate puhul on ETMLi liikmesus sisuliselt välistatud, sest neil pole olnud reaalselt võimalust tõlkimise erialal magistrikraadi omandada, kuna magistritasemel hakati tõlkeharidust Eestis andma alles üsna hiljuti – Tartu Ülikoolis alates 1999. ja Tallinna Ülikoolis alates 2002. aastast, kooolituse rõhuasetus on olnud tarbetekstide tõlkimisel.

Kuigi saksakeelse ilukirjanduse eestindajate koostöö kirjastustega pole probleemitu, ei ole tõlkijaühingu(te) liikmesus nende seas eriti populaarne. Kui võtta aluseks rahvusvaheline tõlkijate harta, mille 26. punkt ütleb, et tõlkijaühingute ülesanne on tõlkijate moraalsete ja materiaalsete huvide kaitsmine, ning mille 30. punktis on välja toodud, et tõlkijaühingud

peavad olema pädevad, et toimida vahekohtuniku ja eksperdina kõigis tõlkijate ja tõlgete kasutajate vahelistes vaidlustes (FIT: 1963), on selge, et tõlkijaühingu pädevuses on aidata lahendada praktilisi probleeme, mis ühingu liikmeks olevatel tõlkijatel võivad kirjastustega suhtlemisel ette tulla. Kui tuua näiteks honoraride väljamaksmisega viivitamine, millega kokkupuutumist on tunnistanud üle poolte siinsesse uurimusse kaasatud tõlkijatest, siis see võiks olla üks näitlik olukord, kus tõlkijaühing saaks tõlkijale abiks olla. Kuigi tõlkijatel esineb probleeme kirjastustega suhtlemisel, selgus uurimuse sihtrühma liikmetelt saadud tagasisidest, et suurem osa ilukirjanduse tõlkijatest siiski ei kuulu ühtegi erialaliitu. Vastused jagunesid järgmiselt:

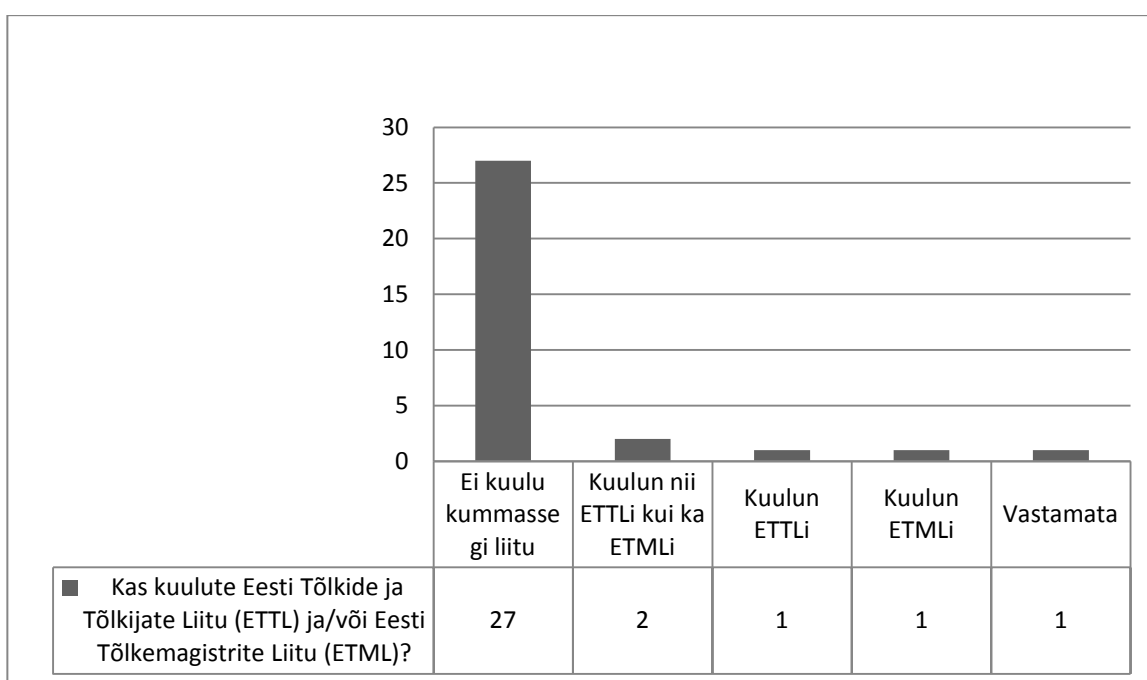

Diagramm 20. Kas kuulute Eesti Tõlkide ja Tõlkijate Liitu (ETTL) ja/või Eesti Tõlkemagistrite Liitu (ETML)?

Küsimata otseselt põhjusi, miks minu uuritud sihtrühma puhul on erialaliitudesse kuulumine tagasihoidlik, soovisin teada, kuidas suhestuksid tõlkijad spetsiaalselt ilukirjanduse tõlkijaid koondava tõlkijaühingu loomisega. Kas ETTLi ja ETMLi olemasolu peetakse piisavaks või nähakse tarvidust täiesti uue, konkreetselt ilukirjanduse tõlkijaid koondava tõlkijaühingu järele, mis nt vajadusel annaks tõlkijatele kirjastustega suhtlemisel nõu ning aitaks kaasa tekkivate probleemide lahendamisele? Tõlkijate antud vastustest ilmnes, et päris mitu, täpsemalt 11 tõlkijat 32-st ei oska kõnealuses küsimuses kaasa rääkida, pole selle peale mõelnud ning küsimusele jättis vastamata 5 tõlkijat. 2 tõlkijat vastas, et ei ole tundnud tarvidust erialaliitudega ühineda („ise otseselt seda ei vaja, olen rohkem omaette nokitseja“, „ei hooli

liitudesse kuulumisest“) ning 2 tõlkijat pidas ETTLi ja ETMLi olemasolu täiesti piisavaks. Kommenteerimata ja vastamata jätmist, aga ka vähest kuuluvust erialaliitudesse laiemalt võib tõlgendada viisil, et olemasolevate liitude tegevusest eriti ei teata ning neisse kuulumist pole vaagitud. Võimalik, et ei olda liikmestaatuse kasulikkusest piisavalt teadlikud või on liikmesuse kasutegur tõlkijate silmis väike, mistõttu ei nähta praktilist põhjust mõne tõlkijaühinguga liituda, sest formaalne liikmeksolek ei anna tõlkijale eriti midagi juurde. Vähene kuuluvus tõlkijaühingutesse võib osaliselt olla tingitud ka eestlastele omaseks peetavast individualistlikust maailmapildist, mis omakorda kinnistab ilukirjanduse tõlkija kui omaette nokitseja, üksiku hundi, vahest isegi eraku kuvandit. Kõnealust kuvandit toetavad ka siinse uurimuse jaoks kogutud andmed. Näiteks kui palusin tõlkijatel määratleda, kes on nende arvates ilukirjanduse tõlkija (vt lähemalt 2. ptk), siis kordagi ei osutunud valituks definitsioon, mille järgi ilukirjanduse tõlkija on sotsiaalne olend, kes töötab vabatahtsi teatavas eraldatuses, lävides oma kindlaskujunenud suhtlusvõrgustikuga, mis viitab asjaolule, et sotsiaalsust eriti ei tähtsustata. Rohke suhtlemine ei ole ilukirjanduse tõlkijate puhul iseloomulik märksõna ning see johtub ilukirjanduse tõlkimise kui töö olemusest, mis nõuab pigem iseseisvat keskendumist ja jõudlust, kuigi mõningane tõine suhtlus on samuti vajalik.

Ülejäänud tõlkijate liidulise liikmesuse ja uue liidu vajalikkuse teemal antud vastused (kokku 12 tõlkijat) seostusid sisuliselt kas Eesti Kirjanike Liidu (EKL) tegevusega ja/või osutasid otseselt või kaudselt praeguste erialaliitude ebapiisavusele. Ilmnes, et uuritud sihtrühmas on 4 EKLi liiget, EKLi olemasolu on lisaks esile tõstnud 5 vastajat, seejuures küll konkreetselt väljendamata, kas nad ise on kõnealuse liidu liikmed või mitte (arvatavasti on), kuid teavad, et EKLi eksisteerib tõlkijate sektsioon, mis koondab spetsiaalselt ilukirjanduse tõlkijaid. Ühe vastanu arvates kõnealusest sektsioonist ilukirjanduse tõlkijatele piisabki, teise vastanu sõnul, kes kuulub ka ise EKLi, sealne ilukirjanduse tõlkijate sektsioon tegelikkuses ei tööta. Tema arvates oleks „vaja see kas tööle panna või omaette organiseeruda, sest tõlkijad ja kirjanikud on siiski üsna erinevate probleemidega“. EKLi juures tegutsevale tõlkijate sektsioonile viitab ka kolmas vastanu, kelle väljendus annab mõista, et praegusel kujul kõnealune sektsioon tõlkijatele vajalikul moel enam ei tööta, aga toob selle varasemat tegevust eeskujuks: „kunagi oli Eesti Kirjanike Liidu juures tõlkesektsioon, midagi sarnast võiks olla ka nüüd“. Siinse töö autor ei tahaks hästi nõustuda seisukohaga, et EKLi tõlkijate sektsiooni kuulumine on ilukirjanduse tõlkijate seisukohalt piisav. Nagu eelpool vastanud tõlkijate ütlustest nähtub, vajaksid tõlkijad eraldi esindatust, sest kirjanike ja tõlkijate probleemid on olemuselt erinevad ning tõlkijate huvid võivad teise liidu sees, võrreldes kirjanikega tagaplaanile jääda. Tõlkijate tagaplaanile jäämist rõhutab kas või asjaolu, et Eesti Kirjanike Liit kannab just sellist nime ega

ole ümber nimetatud Eesti Kirjanike ja Ilukirjanduse Tõlkijate Liiduks, kuigi hõlmab arvestataval hulgal tunnustatud ilukirjanduse tõlkijaid, kellest mitmed pole kirjanikuna üldse tegevad. EKLi ei saa sellisel kujul käsitleda tõlkijate erialaliiduna, mistõttu jäi see ka siinse töö algsest küsimustikust välja.

Ilukirjanduse tõlkijate vähene kuuluvus erialaliitusesse võib olla põhjendatav ka asjaoluga, et liikmestaatus on keeruline saavutada, mistõttu jääb see osale tõlkijatest kättesaamatuks. Laskumata siinkohal erinevate tõlkijaühingute liikmetele seatud kriteeriumide võrdlevasse analüüsi, on oluline märkida, et tõlkijaühingute mõte seisneb laiahaardelisuses, et võimalikult paljud, sh algajad tõlkijad saaksid osa tõlkijaühingute tööst, järgides oma tegevuses kokkulepitud kriteeriume ning saades ühingu liikmestaatusest praktilist kasu. A. Kozlov on oma magistritöös tõstnud tõlkijaühingute puhul esile ka nende olulisust tõlkija kutse laiemal tunnustamisel, selgitades, et mida rohkem tõlkijaid on ühingutega liitunud, seda tõsiseltvõetavamad nad ühiskonna silmis on ning kui tõlkijad ei suuda omavahel üksmeelele jõuda, siis üldsus ammugi ei võta neid ega tõlkija kutset tõsiselt (2007: 27). Tõlkijate koordineeritud tegutsemine annaks ühiskonnale selge signaali, et tegemist on eraldiseisva, oma spetsiifikaga valdkonnaga, milles tegevad tõlkijad lähtuvad oma töös teatud kriteeriumitest, mis võivad olla fikseeritud nt konkreetse ühingu eetikakoodeksis.

Eelpool nimetatud praktilise kasu all ei ole silmas peetud ainult abi erialaste probleemide lahendamisel, vaid ka nt võimalust suhelda kolleegidega, saada osa tõlkevaldkonda puudutavast teabest ja osaleda koolitustel, sest tõlkijaühing täidab ka tõlkijate jaoks olulise infokeskuse rolli (FIT: 1963).

Ilukirjanduse tõlkijate antud vastusest ilmneb, et mõned ei ole hetkeseisuga tingimata rahul, osutades, et spetsiaalselt ilukirjanduse tõlkijaid koondava ühingu loomine võiks tulla kõne alla. Üks uuritud sihtrühma liikmetest on nt arvanud, et „Eestis oleks küll veel ruumi ühele liidule“. Tema meelest „ETTL ei koonda justkui kedagi ja samas koondab justkui kõiki, ETML on väga spetsiifiliselt suunatud magistrikraadiga tõlkijatele“. Teine vastanu on öelnud, et „teoreetiliselt tundub see (ilukirjanduse tõlkijaid koondav erialaliit – K.E.) erialaühinguna päris otstarbekas“. Praegust olukorda peab ebapiisavaks tõlkija, kes kuulub nii ETTLi kui ka ETMLi, tuues praktilise näite, et ühingulise kuuluvuse alusel pole ta saanud ainsatki tööpakkumist. Siinkohal tuleb täpsustada, et töövahendus ei tarvitse kuuluda erialaliitude eesmärkide hulka, nt ETMLi põhikirjas ei ole viidet töövahenduse aspektile ning kui teinekord mõni tõlketöö vahendatakse, on see juhuslik praktika. Üks vastanu on öelnud, et „tavalahenduste jaoks on liit, loovtõlkijatele pole midagi“. Ühe vastanu kogemuse põhjal on „ETTL eelkõige teenuseosutaja nendele, kellel vaja mingit teksti/kõnet tõlkida, mitte loominguline ühendus“, ETMList pole ta aga kuulnudki.

Seega peab temagi praegust olukorda ilukirjanduse tõlkijate seisukohalt pigem ebapiisavaks. Üks tõlkija kirjutas oma kogemusest, kuidas ta kunagi püüdis kontakteeruda ETTLiga, kust tunti eeskätt huvi, kas ta jaksab maksta liikmemaksu. Ta lisas, et „osa tõlkijaid on EKLi liikmed ning kes pole siin ega seal, on ula peal“. Samas ei pidanud kõnealune tõlkija eraldi ilukirjanduse tõlkijaid koondavat ühendust tingimata vajalikuks, selgitades, et „kui, siis peaks see mingil määral mõttekaaslaste ühendus olema, aga seda on vist küll lootusetu kokku panna“. Liitumata jätmise võib olla tingitud ka tõlkija seisukohast, et ta pole end tõlkijana veel piisavalt tõestanud. Näiteks selgitas üks vastanu, et „mulle meeldiks kuhugi kuuluda, aga pole siiani seda teinud, arvan, et enne teeksin veel mõned tööd, kui sinnani küündiksin“.

Kuigi ilukirjanduse tõlkijad tegutsevad enamjaolt omaette, suheldakse ka teiste tõlkijatega, sageli on tegemist lähedaste sõprade-tuttavatega. Ilukirjanduse tõlkijate omavahelist suhtlust, konsulteerimist erinevates küsimustes tuleb ette kord rohkem, kord vähem – suhtluse olemasolule on osutanud pea pooled vastanutest (15 tõlkijat). Ühed arvavad, et tõlkijate omavaheline suhtlus on päris levinud („küllalt levinud, üksteise tegemistest ikka teatakse“, „väga levinud“, „ma arvan, et ikka on levinud, minu suhtluskonnas on kaks ilukirjanduse tõlkijat, kellega ma vahel konsulteerin“, „tuttavad tõlkijad ikka konsulteerivad omavahel, tänapäeval meili teel on seda ju ka väga lihtne teha, mina küsin vahel kindluse mõttes nõu ka Saksamaa kolleegidelt“, „kollegiaalne suhtlus toimib, vajadusel saan alati konsultatsiooni“, „üsna levinud, kui tegu ka muul moel tuttavate inimestega“, „suhtlen Berliini kirjanduskollokviumi loodud saksa keelest tõlkijate foorumis, Eestis vaid isiklike tuttavatega“, „väikeses sõpraderingis esineb konsulteerimist ja nõuküsimist, samuti tõlgete nähasaatmist päris sageli“, „ühe endise kolleegiga, kes töötab nüüd tõlkijana-toimetajana ühes kirjastuses, suhtleme“, „isiklikel tutvustel põhinev, võiks rohkem olla, just oma ühenduse raames“), teiste meelest on tegemist pigem harva, juhusliku kogemusega („üsna harv“, „juhuslik ja põgus“, „vähe levinud“, „mõned vahel helistavad ja küsivad midagi“). Kuigi kolleegide võimalus omavahel suhelda ja nõu pidada peaks olema põhimõtteliselt positiivne nähtus, on üks vastanu öelnud, et tema on saanud negatiivse kogemuse osaliseks: „Mina olen kogenud ainult tõrjumist ja isegi laimu, et ma ei saavat olla professionaalne tõlkija, sest olen kirjanik, kuigi loogiliselt peaks kirjanik valdama sõna paremini kui inimene, kes ainult tõlkida suudab, aga mitte ise luua.“ Eelpool toodud vastustest ilmneb, et tõlkijatevaheline suhtlus ulatub mõnel juhul ka Eestist väljapoole ega piirdu üksnes paari eesti kolleegiga, kes tavaliselt kuuluvad sõprade- või tuttavaringi. Nagu üks tõlkija on tabavalt vastanud, on see „ilmselt võrgustiku küsimus“ ning oma osa etendab harjumus – kui suhtlus laabub ja asjalikke nõuandeid on saadud olemasolevatelt kontaktisikutelt, pole otsest vajadust erialast suhtlusringi tingimata laiendada.

Samas on üks tõlkija välja toonud, et tõlkijate omavahelist suhtlust võiks olla rohkem just oma ühenduses, pidades silmas Eesti-siseseid tõlkijaühinguid.

3 tõlkijat on vastanud, et nad küll suhtlevad ja konsulteerivad tõlketöö asjus, kuid mitte tõlkijate, vaid nt keeleteimetajate, lähtekeelt emakeelena kõnelevate inimeste või teiste oma keelerühma valdajatega ning seejuures pole esmatähtis, kas kõnealused inimesed ise ka tõlgivad või mitte („olen konsulteerinud keeleoskajatega (võõrkeel emakeel)“, „eelistan konsulteerida oma keelerühma valdajatega, sõltumata sellest, kas nad tegelevad tõlkimisega või mitte“, „vahetevahel ikka konsulteerin mõne inimesega, aga rohkem vist keeleteimetajatega“).

4 vastanut pidasid tõlkijate omavahelist suhtlust ja nõupidamist pea või täiesti olematuks, viidates ilukirjanduse tõlkija eraklikule olemusele, aga ka omavahelisele konkurentsile, mida peetakse suhtlemisel takistuseks („mulle tundub, et üldse pole, me oleme vist enamjaolt parajad erakud kõik, ei tunne üksteist“, „ma ei ole eriti teiste tõlkijatega suhelnud“, „ega eriti ole, viimasel ajal on neid, kes ennast tõlkijaks nimetavad, väga palju sünenenud ja mu meelest on pigem konkurents“, „minu puhul peaaegu null“).

6 tõlkijat ei osanud öelda, kas tõlkijate omavaheline suhtlus ja konsulteerimine on levinud, mõned neist osutasid isikliku kogemuse puudumisele, mida võib tõlgendada ka nii, et kolleegidega suhtlemist ega nõupidamist pole ette tulnud ja need vastused võiks samahästi lahterdada eelmise rühmaga ühte, kus omavahelist suhtlust on peetud pea või täiesti olematuks. Vastanud tõlkijate sõnastused: „?“, „pole kogemusi, et üldistada“, „puudub igasugune kogemus“, „ei tea, ei ole teistega kontakte“, „ei tea“, „ei tea, mina väga ei suhtle kellegagi, väidetavalt toimub mingisugune suhtlus ETTLi listis, aga täpselt ma seda ei tea“. Küsimusele jättis vastamata 3 tõlkijat.

Üldist olukorda ja tõlkijate antud seisukohti vaagides tundub, et ilukirjanduse tõlkijate vähene liiduline kuuluvus ja killustatus erinevate liitude vahel ning praktilised probleemid, millega tõlkijad oma tegevuses argiselt kokku puutuvad, valmistavad ette sobivat pinnast spetsiaalse, ilukirjanduse tõlkijaid (või laiemalt kirjastustega koostööd tegevaid tõlkijaid) koondava tõlkijaühingu tekkeks. Tõhusalt toimiv ja eelkõige tõlkijate huve kaitsev erialaühing aitaks kaasa kollegiaalsuse tekkele, mis võimaldab tõlkijatel üksteist näha mitte ainult konkurentide, vaid kui „ühist asja ajavate“ kolleegidena, kes saavad vajadusel omavahel infot vahetada ja üksteiselt nõu küsida. Võib-olla kõik ilukirjanduse tõlkijad sellist tuge ei vaja ja nad on rahul olemasoleva suhtlusringiga, kuid vastastikusest infovahetusest ja laiemast erialasest suhtlusvõrgustikust huvitatutele võiks olla vastav tõlkijaühingu kureeritav platvorm avatud.

5.7. Tunnustamine

Tõlkijate tunnustamise teemat käsitledes lähtun põhimõttest, et inimesed, kes oma tööd pühendunult teevad, on tunnustusest huvitatud ja väärivad seda. Seejuures on eraldi küsimus, milles tõlkijate töö tunnustamine võiks seisneda. Kas tunnustus taandub ainult töötasule või on tõlkijate meelest olulised ka muud aspektid? I. Sorvali, kes on uurinud Soomes tegutsevate tarbe-, aga ka ilukirjanduslike tekstide tõlkijate hoiakuid, on kokku võtnud, et pea pooled tema küsitletud tõlkijatest olid arvamusel, et tõlkija tööd ei hinnata, 25% vastanutest oli vastupidisel seisukohal, 5% ei osanud küsimusele vastata ning 25% tõlkijatest arvas, et tõlkija tööd kord hinnatakse, siis jälle mitte. Viimasel juhul on tegemist olukorraga, kus tõlkija tunnetab, et inimesed, kes tõlketöid tõlkijatele pakuvad, oskavad tõlkija panust hinnata, need aga, kes pole kunagi kasutanud tõlketeenust, ei oska nende tööd ka väärtustada. Selgituseks ütleb I. Sorvali, et kui tõlkimine ei puuduta inimest isiklikult, tal pole selle valdkonnaga mingit kokkupuudet, siis on tõlkija tööd lihtne alahinnata (1996: 105). Tuleks lisada, et kõnealune seisukoht peab arvatavasti paika ka teiste ametite puhul ega ole seostatav ainult tõlkimise ja tõlkijatega.

Ka Eesti kirjastusi saab käsitleda muu hulgas tõlketöö pakkujatena, kes tõlkimise ja tõlkijatega sageli kokku puutuvad, sest väljaantud tõlketeoste osakaal Eesti raamatutoodangus on möödunud kümnendil olnud märkimisväärt. Ajaloo lõikes on aastatel 2001–2010 Eestis välja antud tõlgete absoluutarv suurim ning nt 2009. a Eestis ilmunud raamatutest moodustas tõlkekirjandus 41% (Tamm, Väljataga 2010). Seega kui tugineda I. Sorvali kirjutatule, võib eeldada, et kirjastused oskavad tõlkija tööd väärtustada. Et tõlkijate tunnustamist võib käsitleda kirjastustega koostöö osana, uurisin siinse töö sihtrühma liikmetelt, kuidas on olukord tõlkijate vaatevinklist – kas nad on tehtud tõlgete eest saanud kirjastus(t)elt enda meelest väärilist tunnustust või mitte. Kogutud andmetest selgus, et 20 tõlkijat ei osanud öelda, kas on saanud väärilise tunnustuse osaliseks. 11 tõlkijat arvas, et on saanud kirjastus(t)elt väärilist tunnustust ning 1 tõlkija oli seisukohal, et ta ei ole saanud väärilist tunnustust. Vastuseid kajastab ülevaatlilikult järgmine sektordiagramm:

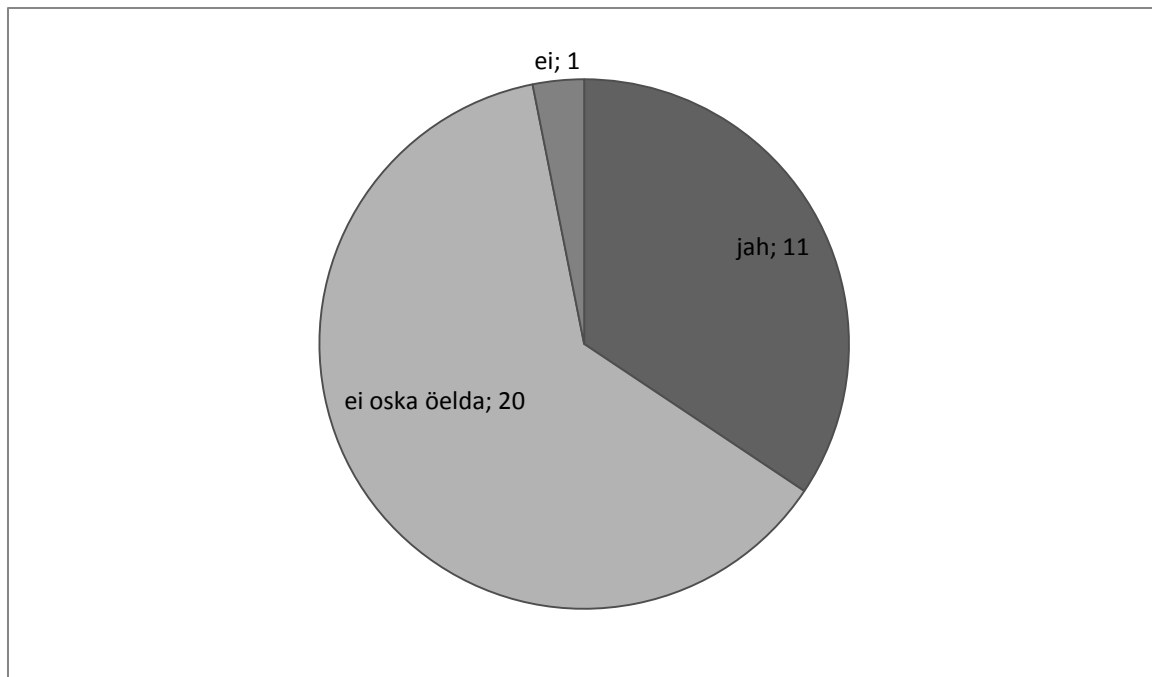

Diagramm 21. Kas olete tehtud tõlgete eest saanud kirjastus(t)elt enda meelest väärilist tunnustust?

Vastuseid võib tõlgendada mitmeti. Et suur hulk tõlkijaid ei osanud küsimusele vastata, võib olla põhjendatav asjaoluga, et kirjastus(t)e rolli ei nähta niivõrd tõlketöö tunnustajana, kuivõrd tõlke tellijana, kellega ollakse rangelt lepingulises töösuhtes, mille loomulik ja lahutamatu osa on tõlketöö tasustamine, mida ei käsitleta eraldiseisva tunnustusena. Kui aga lähtuda saadud tõlketasudest, võib vastust „ei oska öelda“ tõlgendada viisil, et kord on olnud tasustamine parem, siis jälle kehvem, nii et küsimusele üheselt jaatavalt või eitavalt vastamine poleks päris täpne. Samas võib tunnustus nende tõlkijate jaoks seisneda milleski muus kui töötasus ja võib-olla otsitakse seda ka pigem mujalt kui kirjastustelt. Teisalt on ka töötasu suurus üks kindel märk, kas tõlkijat, tema tööd ja tõlkimist laiemalt väärtustatakse. Võimalik, et need tõlkijad, kes vastasid küsimusele jaatavalt, on pidanud silmas saadud väärilist honorari, aga ka muud aspektid pole välistatud. Kui välja arvata autorihonorar, siis vastanute sõnul võiks kirjastajad ilukirjanduse tõlkijat hea töö eest täiendavalt tunnustada järgmiselt:

- 1) jagada tõlkijale tavapärasest enam autorieksemplare;
- 2) anda välja preemiaid ja autasusid (nt tõlkija kaasavõtmine mõnele kirjastuse külalstatavale rahvusvahelisele raamatumessile, täienduskursuse, ühise jaanipäeva või jõuluõhtu korraldamine, kus tõlkijatel on võimalik teistega (ilmselt on silmas peetud nii teisi tõlkijaid kui ka kirjastuse töötajaid) kohtuda jne);

- 3) hoolitseda tõlkearvustuste ilmumise eest, kus osutatakse tähelepanu ka tõlke kvaliteedile;
- 4) korraldada tõlkeraamatute esitlusi;
- 5) tuua tõlkija selgelt esile, mainida teda nimeliselt tõlketeoses, raamatututvustuses, -arvustuses, -esitlusel jm;
- 6) kiita tõlkijat avalikult, rääkida headest tõlkijatest ajakirjanduses, esitleda neid kui kultuuritootjaid ja isiksusi, keda lugeja teaks tähele panna;
- 7) pidada tõlkijat meeles hea sõnaga, anda konstruktiivset tagasisidet;
- 8) teha tõlkijale uusi tööpakkumisi.

Mõnda eelpool nimetatud punkti võib pidada tõlkijate ja kirjastajate vahelise koostöö elementaarseks osaks (nt tõlkija nime mainimine tõlketeoses, tagasiside andmine, heale tõlkijale uue tööpakkumise tegemine), kuid arvatavasti on kirjastajad, kellega siinsesse uurimusse kaasatud tõlkijad on kokku puutunud, mõnikord teisiti toiminud, mistõttu on mõni tõlkija toonud need aspektid esile, justkui oleks tegemist eraldi tunnustusviisiga. Eelpool esitatud loetelus ei ole ühe vastanu seisukohta, mis tundus olevat öeldud läbi huumoriprisma, kuid millel on selge tõlkijat väärtustav sisu. Selle vastanu arvates võiks tõlkijat tunnustada ratsamonumendi rajamise ja Valgetähe ordeni andmisega. Iseenesest on mõlemad tunnustusvariandid võimalikud, kuid nt teenetemärgi osaliseks on võimalik saada väga vähestel, teenekatel ja tunnustatud tõlkijatel, samas kui häid raamatutõlkeid ilmub kordades rohkem ja teinekord ka suhteliselt algaja tõlkija sulest. Üks lahendus võiks olla ilukirjanduse tõlkijate ühismonumendi rajamine, kuid küsitavaks jääb, kuivõrd selline tunnustus asjaosalistele korda läheks, kuna praktilist kasu sellest tõlkijatele pole, nende probleeme ühe monumendi püstitamine ei lahenda. Puhtsubjektiivselt ei tundu monumentide püstitamine olevat eestlaslik lähenemine, tegemist ei ole eesti kultuuri pärisosaga, millega kõik tingimata haakuda sooviksid.

Loetelu 2. punktis nimetatud preemiate ja autasude all ei ole välja toodud erinevate kultuuri rahastavate asutuste väljaantavad tõlkeauhinnad, kuigi vastustes on tõlkijad nende olulisust tõlketöö tunnustamisel korduvalt esile tõstnud. Tõlkijate tähelepanekud puudutavad eelkõige Eesti Kultuurkapitali väljaantavaid autasusid, kuid positiivsena on esile tõstetud ka Austria Vabariigilt pälvitud tõlkepreemiaid. Loetelu 2. punkti jätsin need näited lisamata põhjusel, et kõnealuste asutuste puhul ei ole tegemist kirjastustega, kuid uurimisküsimus oli esitatud mõttega saada teada, millist tunnustust tõlkijad kirjastajatelt ootavad. Kuna aga tõlkijad on Eesti Kultuurkapitali jt fondide olulisust korduvalt esile tõstnud ja küsimust sellest vaatenurgast kommenteerinud, siis puudutan siinkohal lühidalt ka seda aspekti. Eesti Kultuurkapital annab

igal aastal välja kaks preemiat – parim ilukirjanduslik tõlge võõrkeelest eesti keelde ja parim ilukirjanduslik tõlge eesti keelest võõrkeelde. Parimale eesti-läti ja läti-eesti ilukirjanduse tõlkele antakse kord aastas välja eraldi auhind, mida rahastavad mõlema riigi välisministeeriumid. Et õnnestunumaid ilukirjanduslikke tõlkeid aasta lõikes ära märgitakse, on positiivne nähtus, kuid on mitu argumenti, miks aastas ühe tõlkepreemia väljaandmine on (saksakeelse) ilukirjanduse eestindajate seisukohalt ebapiisav. Kui lähtuda mõttest, et tõlge on kultuuris niisama oluline tekst kui originaal (Lange 2008: 7), ning võtta arvesse, et tõlkija on autor ja tõlkeilukirjandus on looming, millel on Eesti raamatutoodangus suur osakaal, siis on põhjendatud anda ka tõlketeoste puhul eraldi välja luule-, proosa-, näitekirjanduse ja mitteilukirjandustõlke auhind või ka nt eraldi tõlkeauhind lastekirjanduse eestindamise eest, mille Kultuurkapital näeb ette eesti algupärandite autoritele, aga mitte tõlkijatele. Tõlkijad on vastustes esile tõstnud, et tõlkepreemiaid võiks põhimõtteliselt rohkem olla ning auhindade puhul peaks välja tooma eraldi kategooriad, mis on täpselt formuleeritud (nt auhind parima luule- või esseetõlke eest). Kuigi tõlkijad on kommenteerinud eelkõige Eesti Kultuurkapitali praktikat, siis tuleb lisada, et positiivset vastukaja leiaks ilmselt ka eraalgatuslikud tõlkeauhinnad ja -stipendiumid, mida uuritud sihtrühma liikmed küll kordagi ei maininud ja mille sisseseadmisel on Eesti kontekstis arenguruumi.

5.8. Lisakommentaariid

Tõlkijatele esitatud küsimustiku viimase punktina oli vastajatel võimalik täita lisakommentaariid lahter, juhul kui nad soovisid tõlkijate ja kirjastajate vahelise koostöö kohta midagi täiendavalt lisada. 32 küsitlust kasutas seda võimalust 14 tõlkijat, 15 tõlkijat kommentaare ei lisanud, 2 tõlkijat ütles, et ei soovi midagi lisada, 1 tõlkija kirjutas, et ei oska midagi täiendavat öelda. Tõlkijate lisakommentaariides väljatoodud mõtted haakuvad otsesemalt või kaudsemalt siinses töös käsitletud aspektidega nagu nt tõlketeose valik, tõlkelepingud, tasustamine ja tunnustamine, aga ka tõlkekoolitus, isiklike tutvuste osatähtsus, tõlkimine kui lisategevus jne. Näiteks on mitmes kommentaaris osutatud, et kirjastused võiksid tõlkijatele inimestena rohkem tähelepanu pöörata ja nende arvamusega rohkem arvestada („nad võiksid tõlkijate vastu rohkem huvi üles näidata“, „teatud toimetajad võiks oma tõlkijatesse inimlikumalt suhtuda (oli üks kahetsusväärne juhus)“, „kirjastused võiksid selles tõlkijaid rohkem usaldada“). Viimase kommentaari puhul on „selle“ all silmas peetud tundmatuid autoreid, keda tõlkijad kirjastustele soovivad, kuid kuna kirjastused on pigem keskendunud juba tuntud nimedele, s.t oletatavale müügiedule, ei olda valmis avaldama tundmatute autorite

loomingut, unustades, et iga välisautor jääb alati kuni esimese tõlgitud teoseni suhteliselt tundmatuks. Kirjastustega koostöö puhul on viidatud isikliku lähenemise olulisusele: „kindlasti on tähtis isiklik kontakt“, üks tõlkija on seejuures täpsustanud, et „minu ja mu kirjastaja suhe on väheke erandlik, sestap ei kipu üldistama“. Paar tõlkijat on nimeliselt esile tõstnud kirjastused, kellega neil on koostöö hästi sujunud („kirjastus Varrak on minu lemmik“, „hindan väga koostööd kirjastusega Eesti Raamat“).

Lisakommentaaries on puudutatud ka tõlkelepingute, töötasu ja tunnustamisega seotud probleematikat. „Tasustamine võiks olla väheke õigem, mitte et töötasu saabub millalgi-millalgi-millalgi, kuigi mõistan ka kirjastusi – eks nad rabele kõik mingis soos ega tule omadega ilmselt välja. Mulle tundub, et kui ma hakkaksin tahtma teistsugust, kirjastusele mitte nii mugavat lepingut, siis nad lõpetaksid minuga pigem koostöö, kui et arvestaksid minu soovidega. Tõlkijaid on ju kõik kohad täis. Aga ega ma tea. Üldiselt – ma ei kurda,“ on öelnud üks vastaja. Teine tõlkija on selgitanud, et „tegelikult taandub kõik autorihonorarile: väike honorar vihjab paraku töö vähesele hindamisele, siin aitab ka kiitus vähe ja nii saab olla vaid hobitõlkija“. Üks tõlkija on arvanud, et tunnustamine sõltub osaliselt ka tõlkija enesearengust ning hea sõnaga meelepidamine on alati oodatud: „Olen tegelikult rahul. Pean ise veel arenema ja olen märganud, et lähen ikka vähehaaval lahtisemaks ja julgemaks. Kirjastusepoolne hea sõna on palju väärt. Ka siis, kui on natuke mööda läinud, võiks ju kasutada hamburgerimetoodikat ja natuke head ka ikka sisse pikkida.“ Tõlkijate tunnustamise ja tasustamisvõimaluste avardamisega seoses on esitatud järgmisi ideid, mille peale kirjastused võiksid oma tegevuses mõelda: „kirjastused võiksid teha rohkem sisulist tööd tõlgitud teoste, sh tõlkijate tutvustamiseks, nad võiksid rohkem kasutada võimalusi taotleda tõlkijatele välistoetusi (Euroopa Liit), kas siis honorariks või ka loomepuhkuseks“. Ühe tõlkija meelest võiks kirjastustel olla hariv roll, mis seisneb tõlkijatele ja toimetajatele täienduskoolituse organiseerimises – „kirjastustel tuleks korraldada toimetajate ja tõlkijate ühisseminare selleks, et NB! harida toimetajaid ja et tõlkijad saaksid neile nende vigu kätte näidata, sest tänapäeval on toimetajad tihti pealiskaudsed, ei tunne kultuuritaustu, ei oska ka piisavalt eesti keelt“. Lisakommentaarina on tõlkijate ja kirjastajate koostöö iseloomustamisel nimetatud ka kommunikatsioonipuuduse aspekti. Ühes vastuses on tõdetud, et „meil peaaaegu ei ole tõlkijaid ega kirjastusi, mingid amatöörid, ärimehed, punnitajad – piinlik“, mis tähendab, et ilukirjanduse tõlkimine on paljudele enamjaolt lisategevus, harrastus, millega tegeldakse põhitöö kõrvalt, mis leidis kinnitust ka siinse töö 4. peatükis. Samas on kõnealusel arvamusel ka teine pool – amatöörlus ei iseloomusta ainult tõlkijaid, kes kirjastustega koostööd teevad, vaid ka paljusid kirjastajaid.

5.9. Järeldused

Käesolev magistritöö täitis uurimusele seatud eesmärgi. Töö olulisemateks tulemusteks võib pidada ilukirjanduse tõlkija ja tõlkimise määratlemist tõlkijate vaatevinklist, saksakeelse ilukirjanduse eestindajate taustainfo kaardistamist ning tõlkijate ja kirjastuste vahelist koostööd puudutava info koondamist ja käsitlemist tõlkijate perspektiivist.

Siinses magistritöös esitatud väited, et 1) kontakti saavutamine ja koostöö kirjastus(t)ega põhineb suuresti tutvustel ning 2) ilukirjanduse tõlkijate ja kirjastuste vahelise koostöö pikaajalisus ei sõltu niivõrd tõlkija esitatud tõlketööde headusest, kuivõrd tõlkija suhtlemisuskusest kirjastuste töötajatega, leidsid kinnitust.

Esimese väite puhul osutasid kogutud andmed, et sellist praktikat on uuritud sihtrühma puhul päris palju (32 vastanust 9 tunnistas, et on kontakti ja koostöö kirjastustega saavutanud tänu tutvustele). Samas ei ole tegemist ainsa levinud kontakti saavutamise võimalusega, sest edukaks on osutunud ka lähenemine, kus esmatähtis on tõlkijate omaalgatus – julgus oma tõlke- ja koostöösoovi kirjastustele igakülgsest ja järjekindlalt väljendada, millest on alguse saanud pikaajaline koostöö. Omaalgatuslikult on kirjastuste poole pöördunud 19 vastanut, samas tõid 2 vastajat ka omaalgatuse puhul välja tutvuste olulisust. 4 vastanut ei olnud ise initsiatiivi haaranud ega olnud nende puhul rolli mänginud ka tutvused – kirjastused olid kas ise tõlkijate poole pöördunud (3 juhul) või oli tõlkija otsustanud temalt tellitud tõlke omaalgatuslikult kirjastada (1 juhul).

Tõlkijaomaduste puhul, mis aitavad kirjastustega pikaajalist koostööd säilitada, pidas head, kvaliteetset tõlketööd esmatähtsaks 6 vastanut. Head suhtlemisuskust tõstis esile 4 tõlkijat, millele lisandub kolm tõlkijate nimetatud aspekti: tõlkija sujuv koostöö toimetajaga (mainitud 4 korral), oskus lahendada probleeme, vältida konflikte (mainitud 2 korral) ja koostöövalmidus (mainitud 1 korral), mis kõik seisnevad sisuliselt inimestevahelises suhtluses. Seega võib öelda, et väide on leidnud kinnitust – uurimuse sihtrühma kuuluvad ilukirjanduse tõlkijad tähtsustavad kirjastustega koostöö puhul suhtlemisuskust, mida on kokkuvõttes nimetatud 11 korral, mis on suuruselt 1.–2. vastuste hulk, millega samavõrd oluliseks peeti vaid tähtaegadest, lepingutingimustest kinnipidamist, sõnapidamist (nimetatud samuti 11 korral). Samas tuleb seejuures arvesse võtta vastuste absoluutarvu (77) ja mitmekesisust (30), mis viitavad laiale tõlkijaomaduste paletile – olenevalt kontekstist võivad koostöö säilitamisel oluliseks osutuda ka teised omadused.

Kuigi töö peatükkidest on võimalik leida mitmesugust täiendavat teavet, millele nii algajad, aga vahest ka kogenumad ilukirjanduse tõlkijad võiksid tähelepanu pöörata ja millest neil võiks

igapäevatöös kasu olla, tahaksin sinse töö väidetega seondult esile tõsta paar praktilist soovitus:

- 1) Eesti tingimustes ei tasu kirjastustega kontakti otsimisel, leidmisel, aga ka säilitamisel alahinnata isiklike tutvuste osatähtsust – iga varasem, aga ka järgnev kokkupuude tõlkevaldkonnas tegutsevate inimeste (ja asutustega), osavõtt tõlkekoolitusest, tõlgitud raamat jne on väärtus omaette, samas kui tähelepanuväärseks ja positiivseks võib pidada ka tõsiasja, et vähemalt võrdselt edukaks võib osutuda tõlkijate omaalgatus, mis tugineb tõlkija julgusele oma tõlke- ja koostöösoovi kirjastustele igakülselt ja järjekindlalt väljendada, millest omakorda on alguse saanud pikaajaline koostöö;
- 2) suhtlemisuskust tasub väärtustada igal juhul, nii kirjastus(t)ega kontakti loomisel kui ka säilitamisel, ning eriti algajal ilukirjanduse tõlkijal, kellel puudub võimalus toetuda varasematele tõlgetele ja osutada nende headusele.

Käesoleva töö 4. ja 5. peatükki koondatud aspektid (nt spetsialiseerumine, motivatsioon, kontakti loomine, tõlketeose valik jne), moodustasid ühe võimaliku lähenemisenurga, millest lähtuvalt tõlkijate tausta ja nende koostööd kirjastustega kirjeldada ja analüüsida. Kaasatud aspektid põhinevad autori subjektiivsel valikul ega ole absoluutsed, kuid arvestades magistr tööle seatud eesmärki ning tõsiasja, et saksakeelse ilukirjanduse eestindajaid ja nende koostööd kirjastustega aastail 2001–2010 pole varem uuritud, on need esmaseks teemakäsitluseks ja ülevaate saamiseks tundunud piisavad.

Kokkuvõte

Käesolev magistritöö keskendus austria, saksa ja šveitsi saksakeelse ilukirjanduse eestindajatele ning nende koostööle kirjastustega aastail 2001–2010.

Magistritööd võib nimetada kordaläinuks, sest tööle seatud eesmärk sai täidetud ning esitatud väited leidsid kinnitust. Olulisemad tulemused seisnesid ilukirjanduse tõlkija ja tõlkimise määratlemises uuritud sihtrühma liikmete vaatevinklist, saksakeelse ilukirjanduse eestindajate taustainfo kaardistamises ning tõlkijate ja kirjastuste vahelist koostööd puudutava info koondamises, kirjeldamises ja tõlgendamises, kusjuures tööd läbiv tõlkijakeskne lähenemine oli taotluslik.

Siinse töö põhjal on võimalik saada esmane ülevaade varem uurimata saksakeelse ilukirjanduse eestindajatest aastail 2001–2010. Käesolev magistritöö annab võimaluse tutvuda tõlkijate enesenägemusega, aga ka seisukohtadega, kuidas uuritud sihtrühma liikmed ilukirjanduse tõlkijat ja tõlkimist laiemalt enda jaoks lahti mõtestavad. Nii taustainfo kui ka koostöö peatükist on algajatel, aga võib-olla ka kogenud ilukirjanduse tõlkijatel võimalik leida igapäevatööks kasulikke pidepunkte, saada kinnitavat või ümberlukkavat teavet isiklikele arvamustele ja kogemustele. Kuigi praktilisi nõuandeid ei ole sisupeatükkides punktikaupa esitatud (seda pole ka eesmärgiks seatud), on igal huvilisel, ilukirjanduse tõlkijal võimalik teha siinsesse töösse koondatud info põhjal järeldused, mida tasub ilukirjanduse tõlkimise ja võimaliku koostöö puhul kirjastustega tähele panna. Laiemas mõttes võiks siinset uurimust pidada esmaseks teemakäsitluseks, millest võib Eesti tõlkevaldkonnas, täpsemalt tõlkijate ja kirjastuste vahelises koostöös orienteerumisel abi olla.

Käesoleva magistritöö teemat saab mitmes suunas edasi arendada. Käsitlus ei tarvitse põhineda ainult tõlkijakesksel lähenemisel, uurimust on võimalik täiendada nt kirjastajate seisukohtadega. Kui lähtuda tõlkijate lisakommentaaridest (vt alapeatükk 5.8.), siis võiks edasine uurimistöö keskenduda nt sellistele aktuaalsetele aspektidele nagu ilukirjanduse tõlkijate ja kirjastuste vahelised kommunikatsiooniprobleemid ja nende lahendamine, ilukirjanduse tõlkija enesearengu võimalused koostöös kirjastustega, täiendavalt võiks käsitleda ka tõlke-eetikaga seotud küsimusi.

Zusammenfassung

Im Mittelpunkt der vorliegenden Magisterarbeit stehen die ÜbersetzerInnen, die die österreichische, deutsche und/oder Schweizer deutschsprachige Belletristik ins Estnische übertragen haben, und ihre Zusammenarbeit mit den estnischen Verlagen in den Jahren 2001–2010.

Die Magisterarbeit besteht aus 5 Teilen. Im ersten Kapitel werden die Daten und Methoden der vorliegenden Untersuchung geschildert. Das zweite Kapitel befasst sich mit den Definitionen der ÜbersetzerInnen von Belletristik und dem Selbstverständnis der untersuchten Gruppe der ÜbersetzerInnen. Das dritte Kapitel gibt den Überblick, was das Übersetzen im Kontext der vorliegenden Magisterarbeit bedeutet und wie das Übersetzen von den ÜbersetzerInnen verstanden wird. Das vierte Kapitel ist den Hintergrundinformationen der ÜbersetzerInnen gewidmet. Das fünfte Kapitel befasst sich mit verschiedenen Aspekten der Zusammenarbeit zwischen ÜbersetzerInnen und Verlagen. In allen Kapiteln der Magisterarbeit werden die theoretischen Gesichtspunkte in das empirische Material integriert, wobei dem Übersetzer-zentrierten Ansatz absichtlich gefolgt worden ist.

Das Ziel der vorliegenden Arbeit ist, die ÜbersetzerInnen der österreichischen, deutschen und Schweizer Belletristik zu untersuchen, um einen Überblick über die Hintergrundinformationen der ÜbersetzerInnen zu bekommen, ihre Gesichtspunkte in Verbindung mit dem Übersetzen und dem Bestimmen des Übersetzers / der Übersetzerin von Belletristik festzustellen und Kontakte mit den estnischen Verlagen zu beschreiben und analysieren, wodurch die Umstände des Anfangs und der Fortsetzung der übersetzerischen Tätigkeit und der Zusammenarbeit mit den Verlagen besser verstanden werden können. Ebenso kann man daraus Schlussfolgerungen ziehen, worauf die Aufmerksamkeit gelenkt werden soll, um mit den Verlagen erfolgreich Kontakt aufzunehmen und die langfristige Zusammenarbeit zu erreichen. In der Magisterarbeit sind folgende Behauptungen aufgestellt worden:

- 1) die Kontaktaufnahme und die Zusammenarbeit mit den Verlagen beruht meistens auf den Bekanntschaften;
- 2) die Langfristigkeit der Zusammenarbeit zwischen ÜbersetzerInnen und Verlagen hängt nicht soviel von der Qualität der eingereichten Übersetzungen als von der Kommunikationsfähigkeit der ÜbersetzerInnen mit dem Personal der Verlage ab.

Die Autorin der Magisterarbeit stellte für die Mitglieder der untersuchten Gruppe einen anonymen Internet-basierten Fragebogen zusammen, der den ÜbersetzerInnen per E-Mail

geschickt wurde. Die gesammelten Angaben wurden qualitativ analysiert, d.h die Antworten der ÜbersetzerInnen wurden beschrieben und interpretiert.

Die vorliegende Untersuchung kann für gelungen gehalten werden, weil das Ziel der Arbeit erreicht und den aufgestellten Behauptungen Bestätigung gefunden wurde. Die wichtigsten Ergebnisse der Magisterarbeit bestehen:

- 1) in der Bestimmung des Übersetzers / der Übersetzerin von Belletristik und des Übersetzens aus der Perspektive der untersuchten Gruppe der ÜbersetzerInnen;
- 2) in der Aufzeichnung der Hintergrundinformationen der ÜbersetzerInnen, die die österreichische, deutsche und/oder Schweizer deutschsprachige Belletristik ins Estnische übertragen haben;
- 3) im Sammeln von Informationen, die die Zusammenarbeit zwischen den untersuchten ÜbersetzerInnen und estnischen Verlagen betreffen, und in der Behandlung der jeweiligen Informationen aus der Perspektive der ÜbersetzerInnen.

Zusammenfassend kann man sagen, dass die vorliegende Magisterarbeit einen primären Einblick in die ÜbersetzerInnen von deutschsprachiger Belletristik und in ihre Zusammenarbeit mit den estnischen Verlagen in den Jahren 2001–2010 ermöglicht.

Kasutatud kirjandus

Autoriõiguse seadus 1992. Riigi Teataja, 1: RT I 2004, 77, 527 [WWW].
<https://www.riigiteataja.ee/akt/810714> (vaadatud 3.01.2011)

Bush, Peter 2006. The writer of translations. *In*: Bassnett, Susan, Bush, Peter (eds). The translator as writer, London, New York: Continuum

Chesterman, Andrew 2000. Memes of translation, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing

Chesterman, Andrew, Williams, Jenny 2002. The map: a beginner's guide to doing research in translation studies, Manchester, Northampton: St. Jerome Publishing

FIT 1963, ed. 1994. Translator's charter. [WWW]. http://fit-ift.org/dedi303.nur4.host-h.net/index.php?frontend_action=display_compound_text_content&item_id=3367 (vaadatud 24.08.2011)

Gouadec, Daniel 2007. Translation as a profession, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing

Hale, Terry 2009. Publishing strategies. *In*: Baker, Mona, Saldanha, Gabriela (eds). Routledge encyclopedia of translation studies, London: Routledge

Holmes, James S. 1994. Translated! Papers on literary translation and translation studies, 2. edition, Amsterdam, Atlanta: Rodopi

Jones, Francis R. 2009. Literary translation. *In*: Baker, Mona, Saldanha, Gabriela (eds). Routledge encyclopedia of translation studies, London: Routledge

Katan, David 2004. Translating cultures. An introduction for translators, interpreters and mediators, Manchester, UK, Northampton, MA: St. Jerome Publishing

Koller, Werner 1992. Einführung in die Übersetzungswissenschaft, 4. Auflage, Heidelberg, Wiesbaden: Quelle und Meyer Verlag

Kozlov, Aleksander 2007. Tõlke-eetika normide võrdlus tõlkijäühingute eetikakoodeksite näitel: magistritöö, Tallinn: Tallinna Ülikool, filoloogiateaduskond, suulise ja kirjaliku tõlke õppetool

Landers, Clifford E. 2001. Literary translation: a practical guide, Clevedon, UK, Buffalo: Multilingual Matters

Lange, Anne 2008. Tõlkimise aabits, Tallinn: Valgus

Merkle, Denise 2008. Translation constraints and the „sociological turn“ in literary translation studies. *In*: Pym, Anthony, Shlesinger, Miriam, Simeoni, Daniel (eds). Beyond descriptive translation studies. Investigations in homage to Gideon Toury. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing

Meylaerts, Reine 2008. Translators and (their) norms. Towards a sociological construction of the individual. *In*: Pym, Anthony, Shlesinger, Miriam, Simeoni, Daniel (eds). Beyond descriptive translation studies. Investigations in homage to Gideon Toury. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing

Olohan, Maeve 2009. Commercial translation. *In*: Baker, Mona, Saldanha, Gabriela (eds). Routledge encyclopedia of translation studies, London: Routledge

Pym, Anthony 1998. Method in translation history. Manchester: St. Jerome Publishing

Reiss, Katharina 2000. Snell-Hornby, Mary, Kadric, Mira (Hrsg). Grundfragen der Übersetzungswissenschaft. Wiener Vorlesungen, 2. Auflage, Wien: WUV-Universitätsverlag

Robinson, Douglas 1997. Becoming a translator: an accelerated course, London, New York: Routledge

Samuelsson-Brown, Geoffrey 2008. A practical guide for translators, Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters

Sela-Sheffy, Rakefet 2008. The translators' personae: marketing translatorial images as pursuit of capital. META, 53, 3 [WWW]. <http://www.erudit.org/revue/meta/2008/v53/n3/019242ar.html> (vaadatud 26.12.2010)

Shuttleworth, Mark, Cowie, Moira 1997. Dictionary of translation studies, Manchester: St. Jerome Publishing

Sorvali, Irma 1996. Unohdettu kääntäjä, Oulu: Pohjoinen

Tamm, Marek, Väljataga, Märt 2010. Rahvusülene kirjandus, kriitika ja raamatuturg. Vikerkaar 7-8 [WWW]. http://www.vikerkaar.ee/?page=Arhiiv&a_act=article&a_number=5133 (vaadatud 31.12.2010)

Tavast, Arvi 2004. Tellija kriteeriumid tõlke hindamisel ja nende sobivus koolitööde hindamissüsteemi alusena. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat 1 [WWW]. http://www.rakenduslingvistika.ee/ul/files/ERY1_Tavast_pp139-153.pdf (vaadatud 28.12.2010)

Teppan, Ilme 2005. Materiaalne *versus* mittemateriaalne motivatsioon. Eesti Õde, 42, 2

Venuti, Lawrence 1995. The translator's invisibility, a history of translation, London: Routledge

Venuti, Lawrence 1998. The scandals of translation. Towards an ethics of difference. London, New York: Routledge

Wilss, Wolfram 1997. Die Rolle des Übersetzers im Übersetzungsprozeß. In: Wotjak, Gerd, Schmidt, Heide (Hrsg). Modelle der Translation. Models of Translation. Festschrift für Albrecht Neubert, Frankfurt am Main: Vervuertverlag

Lisad

Lisa 1 Kaaskiri ilukirjanduse tõlkijatele

Tere!

Minu nimi on Kadi Eslon. Olen Tallinna Ülikooli kirjaliku tõlke eriala magistrant. Kirjutan magistritööd teemal „Austria, saksa ja šveitsi saksakeelse ilukirjanduse eestindajatest ning nende koostööst kirjastustega aastail 2001–2010“. Nagu pealkiri ütleb, on minu lõputöö keskmes ilukirjanduse tõlkijad, kelle vaateid ja lähenemisi sooviksin uurimusse kaasata. Töö juhendaja on Triin Pappel.

Tõlkijate valik põhineb Eesti Rahvusraamatukogust saadud bibliograafiatel. Uurimusest olen teadlikult välja jätnud lastekirjanduse tõlkijad. Teie kui ilukirjanduse tõlkijate kontaktideni olen jõudnud suuresti tänu erinevatele kirjastustele, pidepunkte olen saanud Eesti Kirjanike Liidust, samuti on oma osa varasematel isiklikel sidemetel, abi on olnud ka Google'i otsingumootorist. Olen ilukirjanduse tõlkijate ja kirjastuste vahelise koostöö uurimiseks tõlkijate vaatevinklist koostanud anonüümse veebipõhise küsimustiku. Pöördungi teie kõigi poole palvega kõnealune küsimustik täita. Tahaksin rõhutada, et oluline ja väärtuslik on iga vastus ning iga tõlkija nägemus.

Küsimustiku leiate siit – <http://www.eformular.com/kadie/kysimustikt6lkijatele.html>.

Kui teil peaks tekkima kõnealuse lõputöö või küsimustiku kohta täiendavaid küsimusi või kommentaare, on need teretulnud e-posti aadressile kadie@tlu.ee. Kajan vastu hea meelega.

Meeldivale koostööle lootes ja heade soovidega,

Kadi Eslon

tel 5590 6006

kadie@tlu.ee

Lisa 2 Kadi Esloni magistritöö „Austria, saksa ja šveitsi saksakeelse ilukirjanduse eestindajatest ning nende koostööst kirjastustega aastail 2001–2010“ küsimustik ilukirjanduse tõlkijatele

1. Sugu mees / naine
2. Vanus 21–35 a / 36–50 a / 51–65 a / 66 a ja vanemad
3. Haridus/eriala
4. Elukutse (põhitöö)
5. Tõlkijastaaž / ilukirjanduse tõlkimise staaž
6. Mis ajast pärineb Teie esmane kokkupuude saksa keelega?
7. Mitmes võõrkeel on Teil saksa keel?
- * 8. Kes on Teie meelest ilukirjanduse tõlkija? Võimalik on valida kuni kaks Teie meelest võrdselt olulist vastusevarianti.
 - igaüks, kes on produtseerinud trükis ilmunud ilukirjandusliku tõlke
 - igaüks, kelle elukutse on ilukirjanduse tõlkimine
 - materiaalse kehaga bioloogiline olend, kes lisaks ilukirjanduse tõlkimisele teeb palju muudki
 - sotsiaalne olend, kes töötab vabatahtsi teatavas eraldatuses, lävides oma kindlaskujunenud suhtlusvõrgustikuga
 - vahendaja kahe keele ja kultuuri vahel
 - kultuuridevahelise kommunikatsiooni spetsialist
 - enda, mitte autori suhtlustaotlust sihtkeeles väljendav inimene
 - teisene autor, (kaas)autor
 - emakeele ja omakultuuri hoidja ja kaitsja
 - võõrkultuuride sissetooja ja uuendaja
 - iseseisev kunstnik, loovisiksus
 - keegi muu
9. Kui valisite eelmise küsimuse vastuseks „keegi muu“, siis täpsustage, kuidas ilukirjanduse tõlkijat defineerite.
10. Kuidas määratleksite ennast tõlkijana?
11. Mis on olnud ilukirjanduse tõlkijaks kujunemise põhipõhjus?
12. Kas olete osalenud tõlkekoolitusel, läbinud mõne tõlkekursuse? jah / ei

13. Mis on Teie meelest oskuslikuks ilukirjanduse tõlkijaks saamisel olulisem, kas (tõlke)koolitus, praktika või tõstaksite mõne muu aspekti esile? Palun põhjendage!
.....
14. Mis on Teie arvates tõlkimine? Palun põhjendage!
15. Kas Teie põhitegevus on tõlkimine? jah / ei
16. Kas Teie puhul võib tõlkimist pidada pigem harrastuseks, millega tegelete muu töö kõrvalt? jah / ei
17. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis palun põhjendage, miks on see nii.
.....
18. Kui Teie põhitegevus on tõlkimine, siis palun täpsustage, kas olete vabakutseline, töötate kirjastuses, mõnes teises muu hulgas tõlkimisega tegelevas asutuses vms.
19. Kas ja kui, siis miks olete otsustanud spetsialiseeruda ilukirjanduse tõlkimisele?
.....
20. Kas tõlgite ilukirjandust ainult emakeelde? jah / ei
21. Mis motiveerib Teid ilukirjandust tõlkima?
22. Kas pöördusite kirjastus(t)e poole omal algatusel? jah / ei
23. Juhul kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis täpsustage, kuidas Teie kontakt kirjastus(t)ega alguse sai (nt kirja teel pöördumine, CV saatmine, kokkusaamine kirjastuse kõneisikuga vms).
24. Juhul kui vastasite 22. küsimusele eitavalt, siis täpsustage, kelle vahendusel-soovitusel tekkis Teil kirjastus(t)ega kontakt (nt lapsepõlvesõber, kursusekaaslane, töökaaslane vms).
.....
25. Kas pidite tegema proovitöö? jah / ei
26. Kui mitme kirjastuse heaks olete töötanud?
27. Millist tagasisidet olete tõlgetele saanud kirjastus(t)elt?
28. Palun selgitage, kuidas hindate saadud tagasisidet! Kas sellest on olnud edaspidises tõlketöös abi või on vastukaja hoopis tõlkimise juurest minema peletanud?
29. Kuidas hindate koostööd kirjastus(t)e töötajatega? väga hea / hea / normaalne / halb / väga halb
30. Palun põhjendage oma hinnangut!
31. Kas olete saanud kaasa rääkida tõlgitava teose valikul? jah / ei
32. Kas on ette tulnud, et tõlgite esmalt teose ära ja hakkate seejärel sellele kirjastajat otsima ning see on õnnestunud?

33. Kas olete nt ühe autori, ajastu, geograafilise piirkonna või kirjandusžanri tõlkija? Milline on olnud Teie valik?
34. Kes kirjastus(t)est on Teiega alati sõlminud tõlkelepingu või on ette tulnud olukordi, et olete pidanud töötama lepinguta?
35. Kas olete olnud rahul tõlketöö tasustamisega? Palun põhjendage!
36. Kas olete ettenähtud honorarid saanud kokkulepitud ajal või on tasu väljamaksmisel esinenud viivitusi?
37. Kui töö tasustamisel on esinenud viivitusi, mida olete ette võtnud?
38. Kas Teie kogemuste põhjal on Eesti kontekstis võimalik ainult ilukirjanduse tõlkimisest elatuda? Palun põhjendage!
39. Kas olete tõlketöö üldiselt esitanud kokkulepitud ajaks või olete pidanud kirjastuselt paluma ajapikendust?
40. Mis asjaoludel olete keeldunud tõlketööst?
41. Kui Teie koostöö kirjastus(t)ega jäi lühiajaliseks, siis mis oli selle põhjus?
42. Kui Teie koostöö kirjastus(t)ega on jätkunud pikemalt, siis millistel alustel ja miks on kirjastus(ed) eelistanud just Teid?
43. Millised tõlkija omadused aitavad Teie arvates kirjastus(t)ega head koostööd säilitada? Palun nimetage paar olulisemat märksõna!
44. Kas kuulute Eesti Tõlkide ja Tõlkijate Liitu (ETTL) ja/või Eesti Tõlkemagistrite Liitu (ETML)? kuulun ETTLi / kuulun ETMLi / kuulun nii ETTLi kui ka ETMLi / ei kuulu kummassegi liitu
45. Kas mainitud liidu/liitude olemasolu on piisav või oleks vaja täiesti uut, konkreetselt ilukirjanduse tõlkijaid koondavat ühendust? Palun põhjendage!
46. Kuivõrd levinud on Teie kogemuste põhjal ilukirjanduse tõlkijate omavaheline suhtlus, konsulteerimine erinevates küsimustes?
47. Kas olete tehtud tõlgete eest saanud kirjastus(t)elt enda meelest väärilist tunnustust?
jah / ei / ei oska öelda
48. Kui välja arvata autorihonorar, siis kuidas võiks Teie meelest ilukirjanduse tõlkijat hea töö eest lisaks tunnustada?
- Kui soovite tõlkijate ja kirjastuste vahelise koostöö kohta midagi täiendavalt lisada, olen Teie tähelepanekute eest väga tänulik.

* Kohustuslik küsimus, millele vastamata ei saanud ankeeti ära saata.

Küsimustiku veebilink: <http://www.eformular.com/kadie/kysimustiktolkijatele.html>